

TARTALOM Mécses a te igéd

ZSUGYEL-KLENOVICS KATALIN: *Találkozások ideje* 201

Tanulmányok

BÉRES ILDIKÓ: *A hiteles keresztény közéleti cselekvés kérdései* 202

BÁCSKAI KÁROLY: *Ne félj, te kicsiny nyáj!* 207

SZAKÁCS TAMÁS: *Természettudomány-teológiai arcképcsarnok VI. Sjoerd Lieuwe Bonting káoszteológiája* 209

Figyelő

Nem eladó a gyermek. Kerekasztal-beszélgetés az EHE valláspedagógiai konferenciáján 213

Krisztusban mindnyájan életre kelnek

GERŐFINÉ BREBOVSZKY ÉVA: *Emlékezés Hafenscher Károly (1926–2018) evangélikus lelkész szolgálatára* 217

FABINY TAMÁS: *„Mostantól kezdve szabad vagy a kötelezettségektől!” Igehirdetés id. Hafenscher Károly temetésén (Mt 25,20–21)* 218

Könyvrecenzió

LÁSZLÓNÉ AGOD ANETT: *Kalandozások a hazai protestáns teológiatörténet mezején* 221

Fórum

ZSUGYEL JÁNOS: *Lesújt-e ránk a babiloni átok? Gondolatok Laborczi Pál írása kapcsán* 223

LABORCZI PÁL: *Az érett középkortól napjainkig és tovább. Gondolatok Zsugyel János írása kapcsán* 225

Az igehirdető műhelye

SZEBIK KÁROLY: *Szenháromság ünnepe után 4. vasárnap (Mal 2,10[11–17])* 231

SCHERMANN GÁBOR: *Szenháromság ünnepe után 5. vasárnap (Jer 28,5–9)* 234

VANCSAI JÓZSEF: *Szenháromság ünnepe után 6. vasárnap (1Sám 7,3–6)* 236

FELEGYI-NÉMETH MIHÁLY: *Szenháromság ünnepe után 7. vasárnap (Jer 32,38–41)* 238

Találkozások ideje

Zsid 13,2

■ ZSUGYEL-KLENOVICS KATALIN

A tanév finisében vagyunk: néhány hét, és kezdődik a nyári szünet, amely reménység szerint pihenést, feltöltődést is hoz majd mindannyiunk számára. Lehetőséget, hogy végre oldottan és fesztelenül tölthessünk el minőségi időt a családdal, ki tudjunk lépni azoknak a gondolatoknak a mókuskerekéből, amelyek folyton az előttünk álló feladatokra összpontosulnak. Begyűjthetjük a grilt: barátokkal, akikkel az év során olyan nehezen sikerül találkozni, végre körbeülhetjük az asztalt – vagy bepakolhatunk a bőröndbe, és elindulhatunk valahova, ahol az otthoni teendők súlyától mentesen élvezhetjük mások vendégszeretét. Táborok, fesztiválok, konferenciák hoznak új impulzusokat az életünkbe. A nyár, a kikapcsolódás, a pihenés időszaka kedvez leginkább a találkozásoknak, a régi barátságok elmélyítésének, új ismeretségek létrejöttének. És talán csak ilyenkor döbbenünk rá arra, hogy mennyire fontos is ez az életünkben, mennyire üdítő tud lenni, amikor új nézőpontokat ismerhetünk meg, új gondolatokkal, új szempontokkal találkozhatunk. Saját magunkat is jobban megismerjük, amikor a másiknak – ismerősnek vagy futólag megismertnek – a szemszögéből csodálkozunk rá bizonyos kérdésekre, amikor a másik által formálódunk, vagy éppen megerősödünk a véleményünkben, amikor találkozások indítanak el bennünk valamit, és hatással vannak ránk még hetek, hónapok múltán is.

Ábrahám Mamré tölgyesében három férfit látott vendégül, akiket később angyaloknak nevez a Szentírás, akiknek személyében az Úr tett látogatást Ábrahámnál, és ígérte meg neki gyermeke születését. A Zsidókhoz írt levél szerzője ilyen életet megváltoztató találkozásokra utal, amikor azt mondja: „A vendégszeretetről meg ne feledkezzetek, mert ezáltal egyesek – tudtukon kívül – angyalokat vendégeltek meg.” A vendégszeretet, a vendéglátás, az idegen vándorok befogadása, ellátása, védelme természetes volt az ószövetségi nomád életformában. És nemcsak a kölcsönösség jegyében – vendégül látom az idegent, hogy majd engem is vendégül lássanak –, hanem mert a világ is kinyílt a vendégfogadó számára az új találkozásokon keresztül. Amikor még más lehetőség nem volt arra, hogy az

emberek távoli tájairól információkat szerezzenek, történeteket halljanak, akkor az idegen, a vándor jelentette a kapcsolatot a szélesebb külvilághoz. És az új ismeretség, az új kapcsolat, az asztalközösség életet változtató erővé tudott válni a Szentírás nem egy példája alapján, amikor egyesek – tudtukon kívül – angyalokat vendégeltek meg. Ennek a lehetőségnek az elmulasztásától óv a Zsidókhoz írt levél szerzője, amikor a keresztényüldözések elől menekülők, a vándorprédikátorok befogadását, a keresztények között addigra már természetessé vált vendégszeretet folyamatos gyakorlását szorgalmazza.

Mert angyalokkal csak így lehet találkozni. Az angyalokat pedig nem a szárnyuk teszi, hanem az üzenet, amelyet hoznak, és amit ezek az üzenetek bennünk kiváltanak. Mindannyiunknak van tapasztalata arról, hogy egy-egy jókor, jó helyen elhangzó szó, egy igehirdetés, egy beszélgetés, egy elejtett félmondat mekkora jelentőséggel bírhat. Talán akitől hallottuk, már nem is emlékszük rá, nekünk valami miatt mégis fontossá vált. Ezekben a találkozásokban, az egymásnak átadott üzeneteinkben meghallhatjuk az Üzenetet. Csakhogy – és itt a csavar az egészben – sosem tudhatjuk, hogy ezt az üzenetet, akár az életet formálót, megváltoztatót, mikor és kitől halljuk meg. Ha bezárkózunk önmagunkba, ha elzárkózunk a találkozásoktól, a régiektől és újaktól, az ismerősöktől és ismeretlenektől, ha nem tudunk nyitni ajtót és szívet, talán sosem tudjuk meg, mit szalasztottunk el.

Ábrahám sorsfordító üzenetet kapott az idegenektől, az angyaloktól, magától az Úrtól. Ő elfogadta, Sára csak nevetett rajta. Mégis ez az Üzenet lett Isten nagyszabású tervének kiindulópontja. És ilyen üzenetek azóta is érkeznek hozzánk: barátoktól, idegenektől, ismerősöktől és ismeretlenektől, angyaloktól, magától az Úrtól.

Küszöbön a nyári szünet: a találkozások, az új ismeretségek, idegen tájak, emberek megismerésének a legkedvezőbb időszaka: használjuk ki a találkozásokra közeliakkal és távoliakkal, régiekkel és eltávolodottakkal, és legyen bennünk nyitottság az új találkozások felé, hiszen az angyaloknak nincsen szárnyuk, első látásra nem olyan könnyen felismerhetők.

A hiteles keresztény közéleti cselekvés kérdései

■ BÉRES ILDIKÓ

Olyan időket élünk, mikor pártpolitikai kérdésekben még azok a keresztény értelmiségiek is gondba kerülhetnek, akik egyébként nem keverik össze a jobb és bal kezüket. Vagy egy presbiterválasztás előtt merülhet fel a költői kérdés, hogy miként motiválható kis közössége ügyes-bajos dolgaiban a döntéshozatal felelős szolgálatában való részvételre az a testvér, aki egyébként könnyedén vázol világ-megváltó terveket, vagy különösebb kétely nélkül hangoztat jól eltanulható szövegeket országos kérdésekben.

Zsigereinkben van, hogy ilyen helyzetekben is a Bibliához forduljunk tanácsért, vezetésért, megoldásért. Mielőtt azonban felütjük az Írásokat, hasznosnak tartom megemlíteni, ami segítségünkre lehet kritikusan szemlélni saját hozzáállásunkat az igéhez. Moule megfogalmazásában ugyanis „maga a Biblia nem is annyira iránytű vagy térkép, hanem inkább útbaigazítás a Pilótához; aki majd iránytű és térkép lesz a számunkra, s elkalauzol bennünket.” (MOULE 1998, 223. o.; idézi BRIGGS 2015, 140. o.) Vajon tényleg reflexesen használhatjuk az Írásokat morális és egyéb irányelvek (ismerősen csengő angol szóval: policy) gyűjteményeként? Briggs válasza szerint néhány esetben igen, de nem minden bibliai szöveget lehet pusztán mechanikusan alkalmazható tantételek gyűjteményeként tekinteni. Ehelyett azt javasolja a szerző, hogy próbáljunk meg *együtt élni* a Bibliával, együtt élni ezzel a több ezer éves történettel, és a ma egyházára: ránk van bízva, hogy improvizáljunk úgy, hogy közben „szerepben maradjunk”.

A városkapuban

Mi azonban sajnos gyakran kiesünk ebből a „szerepből”, és ilyenkor csak az Isten részéről mutatkozik meg az őszinte szándék a tragédia megelőzésére, kivédésére. Krisztus királyságával kapcsolatban például ma is hajlamosak vagyunk belecsúszni ugyanabba a hibába, mint a tanítványok. Vágyunk rá, hogy egy karizmatikus személy vagy

emberek közössége (nevezzük pártnak) Isten uralmát már itt, e földön, a mi életünkben, lehetőleg az ellenség megsemmisítő vereségével megvalósítsa. Sőt a magunk szerény eszközeivel mi is megpróbálhatunk bábáskodni az isteni világrend születésénél, és eljuthatunk odáig, hogy egyik vagy másik oldal mellett ringbe szálljunk. Mintha az Úr keze napjainkban megrövidült volna...

Különösen fájdalmas azt látni, amikor egymás hitét, megtérését vonják kétségbe Krisztus követői csak azért, mert a másik nem az általuk favorizált programra, vezetőre szavaz. Politizáljunk mégis? Némi vívódás után igent kell mondjak erre a kérdésre, hiszen a polisz mindennapi dolgaiban való felelős részvétel analógiája Izrael életében is jelen volt (jelesül a városkapuban, lásd Jer 17,19–27; Ruth 4,1; 1Kir 20). De nem mindegy, hogyan. Ugyanis egy politikai ideológia vagy pártprogram célja, hogy eloszlasson minden kételyt és kételkedést tanaival, elveivel kapcsolatban, ezért a *keresztény értelmiség* felelőssége minden korban az építő kritika.

Komoróczy Géza felvetése szerint ennek a kritikai szerepkörnek Jeremiás az archetípusa, akinek fellépése napjaink értelmiségije számára is mintegy mintát nyújt. Noha a döntést meghagyom az értő olvasónak, Komoróczy ezen állítását mégis vitatom, sőt élek a párhuzam adta lehetőséggel Jeremiás és Ebed Adonáj, vagyis Jézus közéleti élete között. Jézus erőszakmentességet hirdető, „transzcendens” politikai forradalma ugyanis – meglátásom szerint – több releváns mozzanattal bírhat korunk kritikai értelmiségije számára, mint Jeremiás prófétai küldetése. Ezt Gerd Theißen *A Jézus-mozgalom* című könyve alapján kívánom bemutatni.

Taktikus politikus vagy rászedett próféta?

Jeremiásnak megadatott, hogy az, aki az eget és földet a kezében tartja, kiválasztotta őt a népével való kommunikáció „eszközéül”. Vagyis próféta, akin keresztül Isten „aktívan”

politizál (Jer 1,2–3). Jeremiás papi családban született Anátóban, és negyven éven keresztül szolgálta az Urat. Prédikációi leleplezik kortársainak a hit, a kegyesség és az erény álcáival ügyesen leplezett hitetlenségét, istentelenségét és bűneit. Könyve hagymaszerűen rejt magában több réteget, lélekbe maró kritikusa volt kora közállapotainak. Az udvari, templomi viszonyokat megvizsgálva azonban azt láthatjuk, hogy mind a próféta, mind pedig ellenfelei vallási-eszmei háttere ugyanaz volt. Fellépését Jósiás reformjai előzték meg, a vallási-teológiai gyakorlatot pedig a deuteronomista szemlélet határozta meg, amely feltehetőleg a Kr. e. 620-as években alakult ki, és középpontjában JHVH és a választott nép szövetsége áll. Akár egy „pártba” is tartozhattak volna. A háttér ilyen azonossága magyarázhatja a viták hevesességét, másrészt a szoros kapcsolatokat a vezetők és Jeremiás között. Jeremiás istenképében tehát nem volt semmi, ami ellentmondott volna a reformok szellemének, de nonkonformnak bizonyult az a felismerése, hogy a babiloni király eszköz Jahve kezében népe megbüntetésére (27,6), ami miatt a királyi udvar és a nép vallási vezetői árulással vádolták és börtönbe vetették (37,11–16).

Noha az udvari körökben sem volt teljesen új a gondolat, hogy a nemzeti megmaradás egyetlen esélye a Babilonnak való teljes behódolás, a júdai elitben az Asszíria bukásával kialakult hatalmi űrt látva mégis felcsillant a remény. A Jósiás halála után is kimondottan sikeresnek bizonyuló politikai irányvonal nyertes stratégiáját folytatandó gyűltekek össze a nyugati térség kisállamai. Az egyiptomiak kezdeményezte Babilon-ellenes szövetségesek Edom, Moáb, Ammón, Türosz, Szidón küldötteivel és Júda vezetésével haditanácsot tartottak (27,3,9): miként szabadulhatnak meg Babilon igája alól (PECSUK 2008, 275. o.; KOMORÓCZY 1992, 211. o.). Bár az események értelmes vizsgálatával mások számára is kézenfekvő lehetett volna, hogy Asszíria bukása milyen következményekkel járhat a kistérségre nézve, mégis Jeremiás volt az egyetlen személy, aki éleslátóan észrevette, hogy Babilon törekvései alapvetően nem különböznek elődjétől, így nem is osztozott az Asszíria bukását követő általános mámorban. Ez az eufória annyira általános volt, hogy a Júdában zajló eseményekbe feltehetően a babiloni emigrációba kényszerült júdaiak néhány tagja is belekeveredett, és Jeremiás – bár akadtak pártfogói is – egyedül maradt Babilon-pártinak tűnő nézeteivel.

Erről a nemzeti, harcias eszméktől hangos helyzetről is ír *A bezárkózás a nemzeti hagyományba* című könyv, amely szerint Jeremiás kiemelt helye kortársai és más próféták között az ő értelmiségi létéből fakadt. Ennek jeleit megtaláljuk abban a tudatosságban, amellyel kezelte, használta a mennyei kinyilatkoztatást – veti fel a szerző. Ti. azt olvassuk, hogy Jójákim 4. évében a próféta lediktálja addigi beszédeit Bárúknak, aki tanítványa és egyben titkára lehetett, de a tekercset mérlegelést követően csak később, a megfelelő időben és helyen publikáltatja, Jójákim ural-

kodásának 5. évében (36,1–9). Már a sorsdöntő karkemisi csata után (Kr. e. 605) vagyunk, ahol az összeomlott Asszír Birodalom helyére lépő babiloni nagyhatalom jól tudta, hogy Egyiptom és Nékó fáraó az egyetlen igazi riválisa (KOMORÓCZY 1992, 204–208. o.).

E történelmi felvezetés után vizsgáljuk meg az értelmiségi létet (vagyis a véleménynek jellegzetesen a szellemi foglalkozáshoz rendelt eszközökkel való kifejezését), amely egyrészt foglalkozás, de egyúttal helyzet is, amelyet az értelmiségi ember *részben maga alakít ki*, ha lehetősége és bátorsága, elhívása van. Jeremiás „ihletett szellemi alkotásával, tudatosan politikát akart csinálni – egy olyan időpontban, amikor ennek szükségességét érezte, s olyan alkalomból, amelyben lehetőséget látott rá”. „Az értelmiségi szerep *magatartási és gondolkodási mintákat* kínál, amelyek különböző kontextusban alkalmazhatók, érvényességük tehát meghaladja az egyedi szituációt. Jeremiás ilyen értelemben nemcsak társadalmának kritikusa, mint a próféták; nemcsak a Jahve-vallás eszméinek és világméneinek hivatott csiszolója: nem félek hangzatos szót használni, egyszerűs mind a kritikai értelmiségi archetípusa.” (Uo. 205. o.)

A fentiek forradalmian elgondolkodtató megállapítások. Azonban a körülmények józan mérlegelése talán mégsem nevezhető tudatos „politikacsinálásnak”. Jeremiás akadályoztatva volt a templomba való bejutásban a 20,1–7 szakaszban foglaltak következményeként, bár a 19. vers szerint egyébként ekkoriban szabadon mozoghatott. Mégis az volt a célja, hogy jövődöléseit zavartalanul meghallgassa a bőjtre összegyűlt sokaság, amit talán szárazság miatt (Jer 14,12) vagy ellenség közeledése miatt (Bír 20,26) hirdettek meg. Kétségtelen, hogy két szempontból is kedvező volt az alkalom Jeremiás próféciáinak a felolvasására: nemcsak a jeruzsálemiek, hanem a júdaiak is jelen voltak (Jer 20,6), továbbá a bűnbánatra való felszólítás a bőjt légkörében feltehetőleg nagyobb hatást tett a népre. De ki készítette elő ezt az alkalmat?

Kételyt ébreszt a fentieket illetően az a lelkiismeretes kitérés is, amely képessé tette Isten követét, hogy a bántalmazások, megaláztatás, bebörtönzés ellenére se hagyjon fel a vezetői elitet sértő (rendszer-)kritikával, azután sem, hogy vesztett a hamis prófétával szemben, és kénytelen volt elvonulni (Jer 28,11). Aki élni kíván egy helyzet adta lehetőségekkel, aki maga akarja alakítani a körülményeket, azt leginkább valamiféle sikerorientáltság motiválja. A próféta célja azonban nem a győzelem, hanem a „mindig ellenálló jelen” tájékoztatása, a közösség választási helyzet elé állítása. Teszi ezt úgy, hogy az a *magatartási és gondolkodási minta*, amelyet kínál, az Úr iránt megnyilvánuló *feltétlen engedelmesség* és a népe iránt érzett *felelősség*, akikkel mélyen *együttérez* (8,18–23). Állandó kapcsolatban kell maradnia küldőjével, és ellenállás nélkül kell közvetítenie Isten akaratát egy-egy adott történelmi helyzetre vonatkozóan: „...*hirdesd nekik mindazt, amit én parancsolok! Ne rettenj meg tőlük, különben én rettentelek meg téged...*!” (1,17)

A mennyei kinyilatkoztatás kezelésének tudatossága rengeteg vívódást, lelki tusát hozott Jeremiásnak, amiért az Úr figyelmezteti is, és végül kénytelen az üzenetet úgy átadni, ahogyan kapta (20,8–11). Komoróczy felvetése némileg azt sugallja, hogy az értelmiségi próféta újrafogalmazhatja Isten kijelentését, de az őt betöltő *rúah* ezt semmiképp nem teszi lehetővé. Erről Jeremiás maga így vall: „*Rászedtél, Uram, és én hagytam, hogy rászedj. Erősebb voltál nálam, és legyőztél! Nevetnek rajtam egész nap, engem gúnyol mindenki. Ahány-szor csak megszólalok, kiáltanom kell és hirdetnem, hogy erőszak és elnyomás uralkodik. Az Úr igéje csak gyalázatot és gúnyt szerzett nekem egész nap. Azt gondoltam: nem törődöm vele, nem szólok többé az ő nevében. De perzselő tűzzé vált szívemben, csontjaimba van rekesztve. Erőlködtem, hogy magamban tartsam, de nincs rajta hatalmam.*” (Jer 20,7–9)

Elhívását egy naiv, tapasztalatlan lány elcsábításához (*pátáh*¹) hasonlítja (Ex 22,15). Ez a szakasz, de a többi, fogás után lejegyzett vallomás is (11,18–23; 12,1–6; 15,10–21; 17,14–18; 18,18–23; 20,7–18) arról tanúskodik, hogy a rábízott, különös kegyetlenségekkel terhes szolgálata ellen mindhiába ágál, Isten legyőzi őt és minden ellenállását. A próféta számára tehát nincs más út, csak a *teljes* Istenre való ráhagyatkozás. Ha ez *részben* vagy egészben hiányzik, a próféta nem próféta az ószövetségi kritériumok szerint. Noha beleszól a nép vezetőinek bizonyos döntéseibe, Tokics Imre egyenesen leszögezi, hogy „Jeremiás nem politikus, hanem próféta, így felkelésük és bukásuk okát vallásos jellegűnek tartja és annak is ábrázolja” (PECSUK 2008, 286. o.).

Jeremiás ellenfelei is Isten nevében léptek fel, példájuk is jól mutatja, hogy elhívás nélkül a jó időzítés és szervező-készség részben sem elég a küszöb megugrásához. Az igaz prófétával szemben az udvari üdvpróféták opportunisták, erkölcsileg is züllött viselkedése (Jer 23,9–22) jellegzetes mintát mutat. Ők nem magányosan küzdő alakok, hanem akár több százan is erősítik egymást (1Kir 18), tömegükkel próbálva tekintélyt szerezni szavuknak, amelyet mindig befolyásos körökkel egyeztetve, az aktuális politikai helyzethez igazítanak elvtelen hajlékonysággal (23,30–32). Vezetőik által erősen irányítható zárt kasztjuk, akikkel – és egymás között is – mindig egyeztetették véleményüket. Ezek a hamis próféták jelen esetben a háborús párt oldalán, de mindig a rövid távú érdekeket szolgálják ki, az udvarhoz hűek, és nem Istenhez. Hogy ezt leplezzék, akár a múlt egy nagy alakjának tekintélye mögé is készek bújni, így Hananjá például Ézsaiás idézi mechanikusan. Saját magát is becsapja, amikor azt gondolja, hogy ezzel Isten és a nemzet szolgálatában áll, mert ami egyszer működött, az nem biztos, hogy most vagy a jövőben is fog. Erre példa Mózes botja a Cin pusztájában (4Móz 20,1–13) vagy a rézkígyó bálványozása (2Kir 18,4).

Magas szintű politikai döntések kritikusaként nem volt

¹ Piélben: 'elcsábítani', 2Móz 22,15-ben ténylegesen ilyen értelemben szerepel.

egyedülálló Jeremiás: az Ószövetség név szerint ismert prófétái korántsem voltak apolitikusak, elég komoly aktuálpolitikát folytattak. A legjelentősebbek, vagyis Ézsaiás és Ezékiel teljes tájékozottsággal és határozottsággal vannak ott a politika sűrűjében. Ámós és Hóseás ugyan éppen azok közé tartoznak, akik a politizálás *gyakorlatát* kritizálják (Ám 3,9–10; Hós 3,4–4,3), de van *aktuális üzenetük* a nép vezetői és a külpolitika számára – ilyen még Mikeás (Mik 5,3kk) vagy Jóel is (Jóel 1,13–20). A The New Interpreters' Bible Study szerint is azért vált ennyire fontosá Jeremiás alakja (legyen az fiktív vagy valós, könyve a második leghosszabb prófétai könyv), mert működése a zsidók életének kulcsfontosságú, meghatározó eseményéhez kapcsolható. Vagyis Jeremiás jelentősége elsősorban nem kritikai tevékenységében, hanem Istennel való különleges kapcsolatában rejlik egy tragikusan különleges helyzetben. Tokics Imre szavaival: „Igaz ember és igaz próféta Jeremiás ezekben a fontos pillanatokban, a későbbi korok embere erőt meríthet erkölcsi bátorságából és sziklaszilárd elhűségéből.” (PECSUK 2008, 285. o.)

Jézus is egy későbbi kor „embere” volt, aki Jeremiással párhuzamban valósította meg prófétai tevékenységét. Főbb hasonlóságként említtem beszédek internacionalista jellegét, vagyis hogy jövendöléseik, gondolkodásuk nem volt behatárolt Izrael területére, népére. Isten az egész világ ura, az idegen népek is az ő szolgálói. Az idegen elnyomás és a nép bajainak okaként *nem egy külső* agresszorra terheltek a felelősséget, hanem *belső okokat jelöltek meg*, és bűnbánatra szólítottak fel, a nép (hit)életében megjelölve a problémák forrását, e krízis fő okozóiként kiemelve a templomi és udvari arisztokráciát. Jeremiás korának érdekes tanulsága lehet, hogy egy kis ország a nagyhatalmi érdekszférák ütközőzónájában milyen károkat okozhat saját magának *napjainkban is* a nemzet mint eszme felelőtlen és téves értékeléséből adódó túlhajszolásával. Ugyanis ma már Martin GOODMAN (1987, idézi THEISSEN 2008, 26. o.) kutatásainak köszönhetően tudjuk, hogy Jézus idejében a zsidó elit rétegeknek volt a legmeghatározóbb szerepük Palesztina stabilitásának összeomlásában (vö. Jer 5,4–6; 20–31). Az sem véletlen, hogy az erre a kellemetlen tényre valós időben rámutató Jeremiás és Jézus is bűnbakként állt ugyanezen, a politikai és erkölcsi pusztulásért felelős, ámbár relatív hatalommal ideig-óráig rendelkező rétegek képviselői előtt. Noha egyikük sem biztatott a fennálló politikai rend elleni fellépésre, mondandójuk, tevékenységük kétségkívül zavart keltett a közösségben. Fő bűnük azonban nem a közösségizgatás volt, hanem – micsoda paradoxon – Isten szentélye ellen az Úr nevében mondott próféciaik. Az abban bízó és abból jól élő papi arisztokrácia hiába mondta: „...*az Úr temploma, az Úr temploma, az Úr temploma van itt*” (7,4).

Témánk szempontjából fő különbség, hogy Jeremiás tevékenysége a közélet magas szintjén zajlott, vagyis bejárása volt a királyi udvarba, Jézus azonban az egyszerű emberekhez jött. Noha Jeremiás igazából egyik „párthoz” sem tartozott, Soggin mégis egy feltételezett békepárt szócsövének,

prófétájának véli, akinek pusztá létezése is megkérdőjelezhető, de Jézust végképp nehéz lenne bármilyen oldali skatulyába beszuszakolni. Főleg nem definiálnánk politikusként.

Point of No Return²

És íme, elérkeztünk ahhoz a drámai fordulóponthoz, amikor már nem halogathatom tovább annak definiálását, mit is értek politika alatt, amikor „megengedem” a politizálást. Ennek kifejtéséhez a továbbiakban THEISSEN Jézus közéleti szereplésével kapcsolatos meglátásait, definícióit, fogalmait kívánom adaptálni (2008, 9–35., 127–265. o.). *A politika a polisz, a görög típusú városállam ügyeivel való foglalkozás*. Bővebben: a tágabb értelemben vett közügyekben való részvétel helyi szinten. Azért van szükség erre a megengedőbb meghatározásra, mert Izrael népe Jézus korában sem poliszokban, hanem ún. ethnosokban élt, amelyet a főpap és a Szanhedrin irányított egy teokratikus társadalomban – minden római beavatkozás ellenére. Ahogy azt majd a következőkben látni fogjuk, Jézus ebben az értelemben „politizált” szinte kizárólag.

A hellenista városállamok betörését Izrael földjére heves ellenállás kísérte: Jézus maga sem volt városi lakos, egyetlen ilyen demokratikus szerveződésbe sem tette be a lábát, csak a környező falvakat járta. Theißen alapján fontosnak tartom kiemelni az adott kor jobb megértése okán, hogy az erőltetett hellenizálás, a kultúra liberalizálása és a többrétegű akkulturációs törekvések (pl. pogány gümnaszionok létesítése, pogányok és zsidók együttélése a poliszokban, császárkultusz) mellett a rómaiak legfőbb melléfogása az illegitim (nem is zsidó származású) Heródiánus dinasztia zsidókra erőltetése volt. Heródes alacsony származását kompenzáló messiási babérokra pályázott, hatalmi feltékenységében pedig azzal súlyosbította a helyzetet, hogy kompromittálta a zsidó elit rétegeket, akik így elvesztették korábbi, a teokrácia képviselőiként meghatározó ideológiai erejüket. Így a történeti Jézus korára a tanácson belül is és a nép körében is jelentősen megnőtt velük szemben a farizeusok súlya, és vallási párttá szerveződtek. Ez a tartós és mélyre ható politikai és vallási krízis (gazdaságilag Palesztina virágzott Heródes idejében, ahogy azt például építkezései jelzik) felerősítette a lakosságban a régi vágyat az *igazi* messiás iránt, aki nem kiszolgáltatja a népet az elnyomóknak, hanem épp uralma alá hajtja a rómaiakat.

Ebben a közhangulatban érthető, hogy Jézust miért akarták még tanítványai is földi királyként ünnepelni.³ Ő azonban, noha test szerint Dávid házából származott, *nem volt bejáratos a vezetői körökbe, és határozottan elutasította a hatal-*

mi eszközökkel megvalósuló forradalmat. Törekvése elsősorban vallási megújulási jellegű volt. A szó mai értelmében nem pártpolitizált, vagy ha ritkán mégis megnyilvánult: indirekt módon, szimbolikus cselekedetek által tette (például az adófizetés kérdése esetében). Ismerni azonban minden szinten jól ismerte kora közéletét: kritikáját főként a templomi arisztokrácia ellen irányította, míg együttérzését épp az előbbiek által megvetett falusi kisemberek felé nyilvánította ki.

Jézusnak nem volt konkrét politikai cselekvési programja – állapítja meg Theißen. Közéleti tevékenysége a társadalmi kiegyenlítődést szolgálta politikai eszközök nélkül: tanításával, cselekedeteivel *az értékek forradalmát valósította meg*. Ennek során egyszerű emberek arisztokratikus öntudatra kapnak biztatást, amikor például értékesebbnek nevezetnek a mező liliomainál, amelyekhez képest még Salamon király is elmaradt pompájában, illetve Jézus tanítványai műveletlen létükre még bölcsességben is meghaladják majd őt. Egyéb királyi vagy gazdagoknak fenntartott privilégiumok is elérhetővé válnak Krisztusban (pl. istenfiúság, béke-teremtés, ellenséggel szembeni nagyvonalúság, jótékonykodás, adósság elengedése), ezáltal valósítva meg a társadalmi értékek kiegyenlítését. Mi más, ha nem ez készíti elő az Úr útját (Ézs 40,3–5), amikor az előjogoktól elzártak valósítják meg azt, amit a hatalmon lévők csak ígérgetnek? *Isten uralma* olyan politikai metafora, ahol Isten vesz át minden hatalmat. A Jézus-mozgalom nem támadja a *tényleges viszonyokat* (Mt 22,21; Tit 2,9), csak az anyagi és szellemi javak elosztását érvényteleníti. Értékforradalma csökkenti a fennálló uralmi rend elfogadottságát, és középpontba kerülnek, akik addig a társadalom peremén tengődtek. Ez a kép Jézus tanításának is a centrumában van, aki így indirekt módon mégis bizonyos mértékig konfrontálódik a heródesi felső réteggel.

Jézus szavaiban a felsőbb körök értékeinek leszállításával ellentétes irányú folyamatként *az alsóbb körök értékei* – az emberekkel való bánásmód két aspektusa – *arisztokratikus öntudattal telítődnek*. A felebaráti szeretet és az alázat hozzájárul ahhoz, hogy a státusbeli különbségek kiegyenlítődjenek, és a másik ember „felebarát” lehessen, illetve ennek radikalizálásaként az ellenség, az idegen és a bűnösök szeretetét is megparancsolja. A felebarát egyenjogú embertárs, ezért adott esetben Jézus státusfeladásra szólít fel, vagy akár szolgálai helyzet önkéntes vállalására: „... *aki naggyá akar lenni közöttetek, az legyen a szolgátok*” (Mt 10,43k). Ez azért újszerű, mert az antik világban az alázat nem tartozott az érények közé, így státusát mindenki óvni igyekezett. A bibliai hagyomány viszont az Isten iránti kötelező alázatot a testvéri közösség tagjai felé is megnyilvánuló alázattá terjesztette ki. Jézus maga is alázatos király, Nagy Sándor ellenképeként szemárháton vonul be Jeruzsálembe (THEISSEN 2008, 259. o.).

Jézus kijelentéseiben Isten sem mint király veszi át az uralmat, hanem sokkal inkább mint Atya. A zsidó váradalmakkal szemben az Úr *uralma nem a választott nép ellenségei, hanem saját magunk feletti győzelem*. Isten Atyaként a

² Az a pont, amelyen túl már fizikailag lehetetlen, ráfizetéses vagy veszélyes visszafordulni, amikor egy adott cselekedetsort már végig kell vinni.

³ „Júdás nyilvánvalóan a Messiásról való földi elképzelések alapján csatlakozott Jézushoz, s minthogy Jézus elvetette a földi nemzeti királyság gondolatát, és szellemi javakban való hitet követelt, családott benne.” <http://lexikon.katolikus.hu/J/Júdás.html>.

társadalom peremén élőkkel, a megfáradtakkal, a terheket hordozókkal, vakokkal, bénákkal érez együtt, Theißen pedig rámutat, hogy a Miatyánkban foglalt kérések is a kisemberek vágyainak kifejeződései. Szó sincs benne örök istentiszteletről (ami a templom elit szertartási privilégiuma volt), a történelem titkait sem fürkészi, de a mennyei Jeruzsálem gazdagságának képei sem ragyognak fel benne.

A fentieket az az antik világban univerzális princípium alapozza meg, egyedüli absztrakt alapelveként, amelyet mi arany-szabályként ismerünk. Ennek pozitív formái (tegyél meg valamit embertársadért) ugyan megjelentek az antik etika képviselőinél is, mégis csak meghatározott szociális kapcsolatokra voltak érvényesek (egyenrangú felek között), míg a negatív megfogalmazások (tiltás, valami mellőzése) általános érvényűek voltak. „A szabály pozitív megfogalmazású formái általában az uralkodói, családi vagy baráti ethosszal kapcsolatosak” (uo. 262. o.), vagyis azokra vonatkoztak, akiknek az egyén egyébként is a javát akarta. A jézusi hagyomány viszont ezt *minden emberre* érvényes univerzális elvárássá tette.

Láttuk, hogy Jeremiás és Jézus is *vallási bűnök és társadalmi igazságtalanságok* ellen emeli fel szavát, de Jézus, Theißen mértékével, ezt csak „mikroszinten” teszi. Hasonlóképpen követőinek ethosza is kifejezetten apolitikus. A galileai zarándokok lemészárlása kapcsán Jézus inkább csitítja a rómaiak elleni indulatokat (Lk 13,1kk), máskor megengedi az adófizetést (Mk 12,13kk). Sőt a megszálló csapatok egyes tagjai is elismerését vívják ki, így a százados hite (Mt 8,5–13). Ezt az apolitikus irányelvet ismerte fel helyesen a reformáció vezető alakja. A Birkás Antal tanulmányából idézettek szerint „az emberiséget Luther élesen és határozottan két csoportja osztja, keresztyénekre és nem keresztyénekre”. Az előbbieket esetében nincs helye a világi törvénykezésnek, hiszen Krisztus követői egymás – és mások – vonatkozásában a szeretet erőszakmentes hatalmának engedelmeskednek. Azonban „a másik felsőbb-ség világi, eszköze a kard, hogy azok, akik ígéje által nem akarnak jámborokká és igazakká lenni az örök életre, azok ily világi hatalom által kényszeríttessenek arra, hogy a világ előtt jámborokká és igazakká legyenek”. Ez a két szféra megkülönböztethető, de összefüggésben áll egymással, együttműködésük itt e földön elkerülhetetlen, mivel „ha valaki csak és kizárólag az evangélium által akarná kormányozni az embereket, az káoszhoz vezetne” (lásd a Luther által „rajongóknak” nevezett csoport rémuralmát). Ha politikáról beszél, Luther sommasan megfogalmazva a „józan ész”, a „szeretet- vagy szolgáló politika” irányelvét ajánlja Krisztus felebaráti szeretetre vonatkozó parancsából kiindulva. Így noha közöttünk nem a pallos uralkodik, Pál Krisztus-értelmezését is követve engedelmességgel tartozunk a mindenkori világi felsőbb-ségnek, kötelesek vagyunk szűkebb vagy tágabb értelemben vett hazánk jóllétén munkálkodni (BIRKÁS 2011, 48–78. o.).

Végül Theißen nyomán fontosnak tartom észrevenni, hogy a „ne álljatok ellen a gonoszoknak!” (Mt 5,38–42) felszólítás nem pusztán politikamentes, hanem antipolitikus. Ezen elv gyakor-

lati megvalósítása: az ellenséggel szemben a kiszolgáltatottság tüntető felvállalása még Pilátust is térdre kényszerítette. Mikor ugyanis a prokurátor a zsidók tiltakozását a császárszobor becsempészése ellen fegyveresen próbálta leverni, azok tömegesen térdre estek, vállalva akár a halált is. Demonstratív erőtlenségük így győzedelmeskedhetett az erőszakkal szemben.

Az élet sűrűjében „Ti, mai emberek! Figyeljétek az Úr igéjére!” (Jer 2,31)

Nekünk sem Babilon vagy Róma ellen kell felszólalnunk – az ellenséget én másban látom. Értelmezésem szerint Krisztus arra mutat példát, hogy a politika csak a szűkebb közösségünk életében, irányításában való aktív részvétel. Ezért „jobb és bal” ütköztetése helyett a „fent és lent” közti különbségtételnek szó szerint eget rengető fontosságát szeretném hangsúlyozni. Értelmiségivé a közösségünk iránti cselekvő felelősségvállalás tesz, hogy nem elégszünk meg üres politikai szövegek puffogatásával, hanem megpróbálunk kritikai álláspontot foglalni saját magunkkal szemben is. Főleg saját magunkkal szemben. A mindennel és mindenkivel szemben megfogalmazott kétely ugyanakkor nem garantálja a tévedhetlenséget, így a tétlenségre sem mentség.

Jézus uralkodása e világon sem e világi. Ő a torzítatlan Igazság, amelyet egyetlen párt, mozgalom vagy eszme nem képviselhet, nem sajátíthat ki, mégis – vagy épp ezért – mindenki számára elérhető. Aki hisz benne. Krisztus népét sem a nemzeti hagyományba bezárkózás, sem a gazdasági reformok, sem pedig a nagyhatalmaknak való mégoly szükség-szerű behódolás nem tartja meg, hanem maga a Messiás.

Meglátásom szerint ezért a mai keresztény értelmiségi feladata a gondoskodó segítségnyújtás, hogy egy fenyegetett kis lélekszámú közösség identitását úgy őrizze meg, hogy az ne járjon mindenki más agresszív elutasításával. Miként lehetséges aktivizálni az embereket anélkül, hogy az alapvetően feszültségekkel, konfliktusokkal terhes közösségek agressziószintje növekedjen? Krisztus erőszakmentes, sőt azt redukáló stratégiáit a panaszszóltárokkal foglalkozó tanulmányomban kívánom részletesebben ismertetni. Előjáróban, egyúttal a fentiek összegzéseként rámutatok arra, hogy Jézus *anélkül* hozta el életében Isten országát, hogy közben kiűzte volna a rómaiakat – rejtetten. Tanítását követve apostolai nem vallási pártintézményeket alapítottak, hanem okos taktikázás helyett a reformációt önmagukon és a rájuk bízott közösségeken kezdték. Mi is őket követve, belülről kifele haladva tisztogassuk a (köz)életet. És akkor „*olyan lesz Jákób maradéka a többi nép között, mint az Úrtól jövő harmat, mint a fűre hulló zápor, mert nem emberben reménykedik, nem emberekben bízik*” (Mik 5,6).

Egy messzire vezető kérdéssel bocsátom útjára az olvasót: egyáltalán lehet-e bármely hatalom keresztény, vagy egy keresztény párt olyan vállalkozás, amely fából gyárt vas-
karikát? Vagy esetleg fájáromból vasjármot?! (Jer 28,1–14)

Felhasznált irodalom

- BIRKÁS Antal 2011. *Reformáció, államhatalom, politika*. Luther Kiadó, Budapest.
- BRIGGS, Richard S. 2015. *Bölcs bibliolvasás. Hogyan vegyük komolyan az írást?* Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest.
- GOODMAN, Martin 1987. *The Ruling Class of Judaea*. Cambridge University Press.
- Jubileumi kommentár*. Kálvin Kiadó, Budapest, 1998.
- KECK, Leander E. (szerk.) 2001. *New Interpreter's Bible*. 6. köt. Abingdon Press, Nashville.

- KOMORÓCZY Géza 1992. *Bezárkózás a nemzeti hagyományba. Az értelmiség felelőssége az ókori Keleten*. Századvég, Budapest.
- MOULE, C. F. D. 1998. *Forgiveness and Reconciliation*. SPCK, London.
- PECSUK Ottó (szerk.) 2008. *Bibliaismereti kézikönyv*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- SOGGIN, J. Alberto 1999. *Bevezetés az Ószövetségbe*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- THEISSEN, Gerd 2008. *A Jézus-mozgalom*. Kálvin Kiadó, Budapest.

Ne félj, te kicsiny nyáj!

Lk 12,32

■ BÁCSKAI KÁROLY

Az Újszövetségben, az evangéliumoknak a Jézus gyermekkorát idéző eseményeitől a Jelenések könyvéig megtalálható a már az Ószövetségből ismert „ne félj” felszólítás: „*Ne féljetek, mert íme, hirdetek nektek nagy örömet, amely az egész nép öröme lesz...*” (Lk 2,10) „*Ne félj, én vagyok az első és az utolsó...*” (Jel 1,17)

A „ne félj” felszólítás

- biztat a természetfeletti jelenségektől való félelem legyőzésére (Lk 1,13,30; 2,10; Mk 6,50);
- elhangzik a Jézus megdicsőülésével (Mt 17,7), valamint a feltámadásával (Mt 28,5,10; Mk 16,6) kapcsolatos tudósításokban;
- bátorít a kétségek között, vigasztal az üldözéstől való félelemben, és erősít a csapások elviselésében (Mk 5,36; ApCsel 27,23kk; Jel 2,10);
- az embert gyengeségében, szorult helyzetében megnyugtató isteni útmutatásra utal (Lk 5,10; ApCsel 18,9; 27,24).

Az istenfélelem minden más félelmet kiűz. A keresztnyeknek, sorsuk alakulásától függetlenül, félelem nélkül kell bízniuk Istenben.

Mt 10,29–31	Lk 12,6–7.32
„Ugye, a verébnek párja egy fillér, és egy sem esik le közülük a földre Atyátok tudtán kívül? Nektek pedig még a hajatok szálai is mind számon vannak tartva. Ne féljetek tehát: ti sok verébnél értékesebbek vagytok.”	„Ugye öt verebet adnak két fillérért: mégsem feledkezik meg közülük egyről sem az Isten. Nektek pedig még a hajatok szálai is mind meg vannak számlálva. Ne féljetek, ti sok verébnél értékesebbek vagytok! [...] Ne félj, te kicsiny nyáj, mert úgy tetszett a ti Atyátoknak, hogy nektek adja az országot!”

1. Az első fontos vonása a „ne félj” biztatásnak *eszkatológiai* értelmű.

A „kicsiny nyáj” nem egy exkluzív földi közösség, hanem a „választottak”, a „szentek gyülekezete” mint kiválogatott „nyáj” (Mt 25,31.45; vö. Ez 34), mégpedig „azoknak a napoknak”, vagyis az utolsó időknek az eszkatologikus összefüggésében (Mk 13,20–27). Jézus azért nevezte egy nyáj tagjainak tanítványait, mert úgy tekintett rájuk, mint Isten „eszkatologikus nyájának” képviselőire. Gyarló voltuk ellenére „királyi nemzetség” voltak, az annak megfelelő méltósággal és ígérettel: „*Ti vagytok azok, akik megmaradtatok velem kísértéseimben, és én rátok hagyom a királyságot, ahogyan az én Atyám rám hagyta azt; hogy egyetek és igyatok az én asztalomnál az én országomban, és királyi székekbe ülve ítéljétek Izráel tizenkét törzsét.*” (Lk 22,28–30) Vö. 1Pt 2,9: *Ti azonban választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet vagytok, Isten tulajdonba vett népe, hogy hirdessétek nagy tetteit annak, aki a sötétségből az ő csodálatos világosságára hívott el titeket.*

2. A nyáj fogalmával együtt a „ne félj” felszólítás nemcsak eszkatológiai, de *e világi* értelemben is hangsúlyos: „*Visseljétek gondot tehát magatokra és az egész nyájra, amelynek őrizőivé tett titeket a Szentlélek, hogy legeltessétek az Isten egyházát, amelyet tulajdon vérével szerzett.*” (ApCsel 20,28)

A nyáj kicsiny, mind számszerűen, mind pedig a hatalma, a befolyása és a jelentősége tekintetében is csekély és szerény. Sőt a „kicsiny” kifejezés a pozitív tulajdonságok (szerény, alázatos) kifejezése mellett, határozottabb vagy finomabb értelemben negatív tartalmat is hordoz (kicsinyes, jelentéktelen, semmitmondó). Ezek az árnyalatok kiemelik a „kicsiny nyáj” *reális* vonásait: itt nem egy különleges közösségről vagy elit csoportról van szó, hanem a kor ül-

döntetése és az utolsó idők fenyegetettsége feszültségében élő és abban öröklődő gyülekezetéről.¹

E nyáj tagjai a küldetésük, Isten országának a hirdetése szempontjából is elégtelennek érezhették magukat, különösen, ha komolyan vették, hogy szám szerint milyen kevesen vannak (SPINETOLI 1996, 132. o.). Egy missziói helyzetben élő egyház számára amennyire ösztönzőek lehetnek az alacsony számszerű mutatók, annyira lehetnek csüggesztők és nyomasztók is (ERNST 1977, 404. o.). Emberi mértékkel mérve az aggodalmaskodó tanítványoknak nem sok esélyük lehetett a megmaradásra a közelgő kihívásokkal, a történelmi és az eszkatologikus fenyegetettséggel szemben.

3. Jézus *feloldja ezt a feszültséget* az őt követőkben (Mt 11,25–27[28–30] = Lk 10,21–22[23–24]). Vigasztaló szavaiban az Atya iránti hálaadás, a saját hatalmára történő utalás, illetve a követésére történő felhívás szólal meg. Jézus követői világi mérték szerint valóban olyanok lehetnek, mint a gyermekek: kicsik, szegények, tehetetlenek. Jézus bátorításában azonban nyilvánvalóvá lesz Isten állásfoglalása az „egyszerű emberek” (RÚF), más szóval a félelmeknek kitett tanítványok mellett, még akkor is, ha közösségük *corpus mixtum*, vagyis nem tökéletes, hanem töredékes (töredezett), „kicsiny”: szerénysége és alázatossága mellett szálnalmas, gyenge, erőtlén, kicsinyes és alantas (*népiós* = 'gyenge képességű', 'bolond', kl. gr.).

4. Isten országának ígérete *vigaszt* jelentett a korabeli keresztények számára. A gyülekezetekben sok volt a szegény kisember, a maguk kiszolgáltatottságával és szükségével, a mindennapos kenyérgonddal. Őket kellett ráébreszteni arra, hogy az e világi javak, illetve azok hiánya miatt nem szükséges és nem érdemes állandó félelemben és aggodalmaskodásban élni. Hiába bővelkedik minden földi jóban az ember, ha emellett a lelkében kárt vall (Mk 8,36; Mt 16,26). Az ember életének végső (eszkatologikus) összefüggéseit tekintve a szegénység és az anyagi jólét nem számottevő tényezők. Meglehet, hogy Lukács a 12,32-ben megfogalmazott ígéretet az e világi élettől való tényleges búcsú, vagyis az egyes keresztények halálakor vélte beteljesedni. A halálban a gazdagok szegényekké válnak, a szegények pedig gazdaggá úgy, amint azt a gazdag és Lázár példája illusztrálja (Lk 16,19–31). A kicsiny nyáj tagjai azok a hívők, akik nem a gazdagság, a földi javak után áhítoznak, hanem először Isten országát, az odafent valókat keresik (Mt 6,33; Lk 12,31; Kol 3,1). Életük egészét, úgy a mindennapokat, a kenyérkereset küzdelmét, mint a rájuk váró jövőndőt Isten gondoskodó szeretetére bízzák. Ezt a gondoskodást élvezik az állatok között alacsony „rangúnak” számító madarak (Lk 12,24) és a jelentéktelen virágok (Lk 12,27–28) is. Lk 12,32-t tehát értelmezhetjük oly módon, hogy abban a jelen a jövőndővel, a történelmi korszak az eszkatologikus végidővel találkozik. Ez az ütközés pedig a mában a „lent”, vagyis az alacsony sorban élőknek, az ún. egyszerű emberek-

nek teológiai síkon rangot és reménységet ad. A jelen nehézségeit és fenyegetettségét kiegészíti, kiegyenlíti² a jövő ígérete: a kicsiny nyáj megdicsőült gyülekezetté növekedik.

- Ami eddig el volt rejtve, nyilvánvalóvá lesz (Mt 6,4,18; 10,26);
- a szegények gazdagokká válnak (Lk 6,20);
- az utolsók elsők lesznek (Mk 10,31);
- a kicsik pedig nagyok (Mt 18,4; lásd ott!);
- az éhezők megelégtetnek (Lk 6,21);
- a fáradtak és megerheltek megnyugszanak (Mt 11,28);
- a sírók megvigasztaltatnak (Mt 5,4; Lk 6,21);
- a betegek meggyógyulnak, a leprások megtisztulnak, a vakok látanak, a sánták járnak és a süketek hallanak (Mt 11,5);
- a megkínzottak és a foglyok megszabadulnak (Lk 4,18);
- az alázatosak felmagasztaltatnak (Mt 23,12; Lk 14,11; 18,14; lásd ott!);
- a szelídek örökséget kapnak (Mt 5,5).

Ugyanaz történik a kicsiny nyájjal, mint a mustármaggal (Mk 4,31), a kovással (Mt 13,33) vagy a jó földbe hullott, magától sarjadó és növekedő maggal (Mk 4,8.26): Isten „nagy”, kiteljesedő, gazdagon termő jövőndőt készít neki. A kis közösség ereje nem a számarányában, a mennyiségi mutatóiban, a világban elfoglalt helyében rejlik, hanem a kiválasztottságában és az ezzel együtt járó isteni ígében: Istennek úgy tetszett, hogy a most még kicsiny és jelentéktelen közösségnek részt ad az ő országából.

5. A földi hatalmak által el nem örökíthető üdvbizonyosság volt az, amely eloszlatta az első keresztények félelmeit, és erősítette biztonságérzetüket. Lukács az apostoli kor szegénységben élő és segítséget szenvedő keresztényeihez szólt, azzal az ígérennyel, hogy azok megszabaduljanak a mindennapi gondjaik miatti aggodalomtól és félelemtől. Akár a szűkebb, akár a tágabb tanítványi körnek meg kellett küzdenie az elismertségért és az egységért (FITZMYER 1986, 977. o.). A kicsiny nyáj, a keresztény közösség „egyszerűsége” egyrészt ebből a küzdelemre utaltságából, másrészt a szociális helyzetéből, a szegénységéből és a kiszolgáltatottságából adódott. Ám „kicsiny” volt a nyáj azért is, mert a mindennapi gondok nagysága és a végső idők kiszámíthatatlansága félelmet és kishitúséget ébresztett a közösségben.

6. Isten minden bizonytalanságuk és szálnalmasságuk ellenére sem mond le övéiről, hanem örökséget bíz rájuk, országának ígéretét. Ahhoz azonban, hogy az ember bizonyosan számíthasson Isten segítségére, feltétlenül „egyszerűnek” kell tudnia magát előtte. A keresztény szolgálat, Isten országának, az evangéliumnak a hirdetése szempontjából nem akadály az egyszerűség. Mi több, a gyermeki lelkület ebben az összefüggésben egyáltalán nem az alkalmatlanság szinonimája. Az egyház küldetését tekintve az alázatosak és a kicsinyek egyháza. A „kicsiny”, a „gyermek”, az „egyszerű ember” evangéliumi értelemben nem

¹ A kicsiny (gyenge, erőtlén) nyáj a „nagy hatalmak” kontrasztképének felel meg, vö. PESCH 1960, 36. o.

² „Lk 12,32 ist als ein »Kontrastwort« Jesu zu verstehen...” PESCH 1960, 34. o.

más, mint az élete egészét tekintve Istenre hangolt, teljesen tőle függő, őt a világban készséggel és alázattal képviselő Krisztus-tanítvány, vagyis a keresztény, a Krisztus-követő ember. A „nyáj” tagjai mindenkori feladatukat a közösségben – világi szakértelmükön túl – éppen ezen adottságuk miatt kaphatják. Így a környezetük rájuk tekintve nem fogja félreismerni Isten dicsőségét (SPINETOLI 1996, 132. o.), ők pedig nem fognak visszaélni azzal.

Pál apostol erről így ír: „Nézétek csak a ti elhívásokat, testvéreim; nem sokan vannak köztetek, akik emberi megítélés szerint bölcssek, hatalmasok vagy előkelők. Sőt azokat választotta ki Isten, akik a világ szemében bolondok, hogy megszégyenítse a bölcseseket, és azokat választotta ki Isten, akik a világ szemében erőtlenekek, hogy megszégyenítse az erőseket, és azokat választotta ki Isten, akik a világ szemében nem előkelők, sőt lenézettek, és a semmiket, hogy semmikké tegye a valamiket, hogy egyetlen ember se dicsekedjék

az Isten színe előtt. Az ő munkája az, hogy ti Krisztus Jézusban vagytok. Őt tette nekünk Isten bölcsességgé, igazsággá, megszentelődéssé és megváltássá, hogy amint meg van írva: „Aki dicsekszik, az Úrral dicsekedjék.»” (1Kor 1,29–31)

Hivatkozott művek

- ERNST, Joseph 1977. *Das Evangelium nach Lukas*. Pustet, Regensburg. (Regensburger Neues Testament.)
- FITZMYER, Joseph A. 1986. *The Gospel According to Luke (XXIV). Introduction, Translation, and Notes*. Doubleday, Garden City. (The Anchor Bible 28A.)
- PESCH, Wilhelm 1960. Zur Formgeschichte und Exegese von Lk 12,32. *Biblica*, 41. évf. 1. sz. 25–40. o.
- SPINETOLI, Ortensio da 1996. *Lukács. A szegények evangéliuma*. Agapé, Szeged.

Természettudomány-teológiai arcképcsarnok VI.

Sjoerd Lieuwe Bonting káoszteológiája

■ SZAKÁCS TAMÁS

Bevezetés

Ezúttal egészen sajátos egyént és témát veszünk sorra. Ismét biokémikus és anglikán lelkész áll előttünk – ezúttal azonban Hollandiából. Bonting nézeteiben sok hasonlóságot fedezhetünk fel a korábban már ismertetett Peacocke felfogásával; ám nem csupán a barbouri integráció képviselőjével van dolgunk, hanem olyan valakivel, aki azon is túllépett. Nem pusztán általában a természettudomány és teológia kapcsolatának területén munkálkodó személyt ismerhetünk meg, hanem olyan valakit, aki a tudománynak adva elsőbbséget túlmegy a keresztény tanítás újrafogalmazásán, némely tanítást egyenesen elvet.

Nem meglepő, hogy biokémikus háttérből indulva sokat foglalkozott az evolúció és teremtés kérdéskörével. E területen alkotta meg sajátos felfogását, amelyben a természettudomány egy speciális területét, a káoszelméletet igyekezett bizonyos módon áttemelni a teológia egy konkrét területére, a teremtés tanba.

Életút

Sjoerd Lieuwe Bonting Amszterdamban látta meg a világot 1924. október 6-án. Középiskoláját is itt végezte 1936–1939 között, majd a Lorentz Líceumban tanult Haarlemben.

Szekularizált családban felnőve, mint fiatal ateista tanult szülővárosában kémiát az egyetemen 1941 és 1950 között – a világháború miatt 1943–1946 között megszakítással –: alapdiplomáját 1944-ben, mesterdiplomáját 1950-ben szerezte meg *cum laude* minősítéssel, majd biokémiából doktorált 1952-ben.^{1, 2, 3}

Két héttel ezután feleségével, Susannel az Egyesült Államokba hajózott az Országos Egészségügyi Intézetek poszt-doktori ösztöndíjasaként (Fullbright-ösztöndíj). 1952-től 1955-ig az Iowai Egyetem fiziológiai tanszékén, 1955–56-ban pedig a Minnesotai Egyetemen volt tanársegéd, majd Chicagóba költözve 1956 és 1960 között az Illinoisi Egyetem tanársegédjeként dolgozott, ezután pedig a bethesda-i Országos Egészségügyi Intézetek főosztályvezetője lett (1965-ig).

Még egyetemi éve alatt – az új Munkáspárt szocialista mozgalmaiban tevékenykedve – egy református szövetség révén tért meg. Ez annyira alapvető változást hozott életében, hogy az USA-ban töltött idő alatt csatlakozott az epizkopális egyházhoz, és szeretett volna pap-tudóssá lenni. Ezért 1957-től 1963-ig teológiát tanult (szabadidejé-

¹ Sjoerd Bonting. *Wikipedia. De vrije encyclopedie*.

² Sjoerd Bonting. *Radboud umc*.

³ Chaostheologie/Chaos theology. <http://www.chaostheologie.nl/>, Profile menüpont.

ben), 1964-ben pedig a washingtoni anglikán katedrálisban pappá szentelték.

1965-ben – egy rövid cambridge-i időszakot követően – visszatért Hollandiába, hogy a katolikus Radboud Egyetem (Nijmegen) biokémiaprofesszora és elnöke legyen (orvostudományi kar). Két évtizeden keresztül két kutatási területen munkálkodott tanítványaival: a vizuális rendszert és az aktív nátriumtranszport-rendszert tanulmányozták.

Tudományos munkájával párhuzamosan mint angolul beszélő lelkész szolgált, négy egyházkerületet alapított 1965 és 1985 között (Nijmegen, Eindhoven, Arnhem és Twente).

1985-ben visszatért az USA-ba, a NASA tudományos tanácsadója lett az Ames Kutatóközpontban (Mountain View), ahol a nemzetközi űrállomás biológiai kutatásait készítette elő 1993-ig. Ez idő alatt segédlelkész volt a Szent Tamás-templomban (Sunnyvale) és a Szent Márk-templomban (Palo Alto).

1993-ban nyugdíjba vonult, hazatért Hollandiába, miközben továbbra is aktív tagja maradt az anglikán gyülekezeteknek. Fő tevékenysége ezután a természettudomány és teológia párbeszéde lett.

2013. március 2-án hunyt el Goorban. A Goor és Diepenheim közötti Szent Mária-kápolnában búcsúztatta március 8-án A. J. Glazemaker emeritus püspök.⁴

Munkássága

Az életútban már említettek túl csak arra van lehetőség – az adatok kisebb mértéke miatt –, hogy munkásságának néhány további pontját felvillantsuk:

A twentei anglikán lelkési tevékenysége mellett egyúttal a katolikus plébániákon is szolgált Arnheimben és Nijmegenben. Számos alkalommal volt vendége a katolikus papság zsinatának mint az anglikánok képviselője.

Tudományos cikkeinek száma 363, kilenc könyv szerkesztését végezte, az *Advances in Space Biology and Medicine* folyóirat szerkesztője volt 1989 és 1999 között, és ötvenkét doktori disszertáció felett „keresztapáskodott”.

A természettudomány és teológia kapcsolatának témájában hat könyve (1996, 1998, 2000, 2002, 2005a, 2012) és mintegy százhat cikke jelent meg – a természeti teológiáról, a keresztény hitről, a szekularizációról, bioetikai kérdésekről, a halhatatlanságról és a káoszról.

Tíz díjat nyert, három *Ki kicsoda?*-felsorolásában szerepel (*Ki kicsoda Amerikában/a világon/a teológia és tudomány területén?*).

⁴ Anglicaanse priester Sjoerd Bonting uitgevaren. *Oud-Katholieke Kerk van Nederland*. https://www.okkn.nl/pagina/2920/anglicaanse_priester_sjoerd_bont. (Megtekintés: 2018. február 12.)

Érdeklődése a teremtés és az evolúció iránt

Erőteljesen foglalkoztatta, miként is teremtette Isten a világot (lásd BONTING 1996), és hogyan lehet aktívan jelen a teremtett világában. Először is érthetően és tudományosan igyekszik leírni a kozmosz fejlődését a Nagy Bummtól kezdve a csillagok és bolygók, a Föld és atmoszférája teremtésén keresztül, továbbá a prebiotikus és biológiai evolúció fázisán át az emberig és társadalmáig (BUGGENUM é. n.).

Egy evolúciós teológia érdekében érvel a „dicsőség, szégyen és remény” hármassával, hogy helyettesítse a „teremtés, bűneset és megváltás” fogalmait, amelyek szerinte kissé kopottak és taszítóak. A kozmológia nem kínál más jövőt a földi életnek, mint hő- vagy fagyhalált, amivel az egész evolúciós folyamat céltalan voltára tapint rá. Egyedül Tom STONIER információelmélete (1993) támogatja tudományosan az új királyság Biblia által nekünk adott reménységét. Az evolúció során az információ növekszik, az entrópia pedig csökken. Az evolúciós folyamat végét akkor érjük el, amikor az entrópia nulla lesz (a teljes rend állapotában), és a világegyetem információtartalma végtelenné válik. Azt a pontot, ahol a teremtett világ az új királysággá változik, Chardin Ómega-pontnak hívja, a krisztogenezis végpontjának.

Mivel biokémikusi háttéréből kifolyólag érthetően a teremtés és evolúció kérdéseire koncentrálni, szinte magától értetődik, hogy foglalkoznia kell a Michael Behe által bevezetett értelmes/intelligens tervezés (ID) nézetével is. Nagy vita tárgya ez a mozgalom, a témának cikket szentelt Bonting is (2005b).

Mivel biokémikusi háttéréből kifolyólag érthetően a teremtés és evolúció kérdéseire koncentrálni, szinte magától értetődik, hogy foglalkoznia kell a Michael Behe által bevezetett értelmes/intelligens tervezés (ID) nézetével is. Nagy vita tárgya ez a mozgalom, a témának cikket szentelt Bonting is (2005b).

Az ID-t először is úgy jellemzi, hogy az a kreacionizmus utódja, ám annál kifinomultabb és az evolúció számára elfogadhatóbb. Bonting szerint érvényes tudományos kérdés, hogy vajon a komplex rendszerek létrejöhetnek-e a mutáció és szelekció folyamatai által. Szerinte sem az ID támogatói, sem ellenfelei nem hoznak fel álláspontjuk mellett jelentős tudományos bizonyítékokat. Írásában ezért maga hoz a molekuláris genetikából bizonyítékokat az összetett rendszerek kifejlődésére. Behe legfőbb érve, hogy az összetett rendszerek kifejlődéséhez túl kevés idő áll rendelkezésre. Azonban Bonting szerint a szabályozó fehérjék révén a szükséges idő lecsökken, a géndublettek ellenállóbbá tesznek a káros mutációkkal szemben, és felgyorsítják az evolúciót. Ezt követően azt fejti ki, hogy a Behe által említett négy példa az „egyszerűsíthetetlen” összetettségre nem egészen egyszerűsíthetetlen.

Végül a teológiai szempontokat veszi górcső alá. Bonting szerint az intelligens tervezés nem is tudományos, hanem metafizikai elképzelés. Mivel pedig az intelligens tervezés szükséges része a teremtő Isten, tehát a felfogás teológiai.⁵

⁵ Ebben annyiban téved Bonting, hogy sokan akár ateistaként is pártolják az elképzelést, és személyes vagy akár személytelen tervező intelligenciát feltételeznek.

Bonting számára észszerűbb feltevés, hogy az egész teremtés terve a komplex rendszerekkel egyetemben már a kezdetekben, a fizikai törvények és alapvető állandók révén került rögzítésre, amelyek aztán a próbálkozások és hibák folyamata mentén haladó kozmikus és biológiai evolúciót vezéreltek. Véleménye szerint Isten a szabad folyamatok lehetőségét a kaotikus eseményekre való hatásával tartja pályán.⁶

A teremtés teológiájának egy háttérbe szoruló vonásával foglalkozik *Lélek és teremtés* című tanulmánya (BONTING 2006). A Lélek öt funkcióját különbözteti meg: életadó, egyesítő, kinyilatkoztató, megszentelő, pártfogó. Miként lehet ezeket közös nevezőre hozni? Bonting javaslata szerint a kommunikátor fedhetné le ezeket. Napjaink információelméletével szólva a Lélek mint információközlő működik (Isten és ember között).

Ennek részletezése előtt még szólni a Lélek és teremtés közötti kapcsolatáról. Itt 1Móz 1,2b-re utal, miszerint Isten Lelke lebegett a vizek felett. Bonting szerint a mondat fordítása: hatalmas szél söpört végig a vizek felszínén.

Azt állítja, hogy a Lélek sokfajta munkájának megértéséhez sokkal alkalmasabb metafora az interneten keresztül digitális információáramlás (szöveg, számadat, kép, hang). A gonosz lelkek működését, amint azt Jézus gyógyításainál látjuk, internetes fogalmakkal spamként érthetjük.

Szerinte a nem megtestesült Logosz mint Isten energiája, amely által teremtényeit létre hívja, jól illeszkedik a modern kozmológiához. Teológiailag észszerű feltételezni, hogy ezt az energiát az „energikus Logosz” biztosította. Bonting három esetet nevez meg a Lélek és a Logosz együttműködésére. A teremtésben a Logosz adja az energiát, a Lélek az információt. A próféciák esetében a Lélek továbbítja az üzenetet, míg a Logosz adja az energiát, amely által a hallgatók azt mint Isten szavát fogadják. Végül Krisztus születésében és az eszkatologikus eseményekben látjuk együttműködésüket, amikor is egyik leírás szerint egy gyermek fogantatott a Lélek által (Mt és Lk), a másik leírás szerint a Logosz testesült meg (Jn).

Hívők és nem hívők számára egyaránt logikus kérdés a halál utáni dolgok problematikája. Bonting ennek a témának is szentelt egy könyvet (2012). Az első fejezetet a különféle vallások élet utáni elképzeléseinek szenteli, a másodikat a zsidóság hitének, leírva a testről és tudatról szóló hitüket.

A harmadik fejezetben a kereszténység tanítását foglalja össze a halál utáni élettel kapcsolatban. A páli iratokban a halál a bűn következménye. Bonting szerint ezt Pál tévesen alapozza 1Móz 2–3-ra. Krisztus feltámadása egyedi esemény, hiszen Messiásként támadt fel. Ezért nem látja helytállónak Pál érvelését 1Kor 15-ben. Bonting szerint a halálra azért volt szükség, hogy lehetővé tegye az evolúciót, ugyanakkor Isten a teremtést tökéletességre viszi: az új vi-

lágba tereli. Ez a halottak feltámadását is tartalmazza, az új világban pedig már nincs halandóság, hanem csak örök élet.

A negyedik fejezetben a reinkarnáció és a parapszichológia kerül sorra. Az ötödik fejezetben orvosbiológiai szempontból foglalkozik a halállal és az eutanáziával. A hatodik fejezetben a halálközeli élményeket vizsgálja. A hetedik fejezetet a „köztes periódusnak” szenteli, a halál és az utolsó ítéletkori feltámadás közötti időnek, amelyben szerinte a tudatunk tovább növekedik a földi szint fölé, hogy alkalmas legyen az eljövendő világban váró örök életre.

Bonting „kaotikus” teremtésfelfogása

A káoszelmélet a fizika része, és pontosan szabályozott rend vezérelte folyamatokkal foglalkozik, amelyek mégis „megjósolhatatlanok”, mert a kezdeti feltételekre olyannyira érzékenyek, hogy nagyon közeli kiindulásokból is mérhetetlen gyorsan tartanak szét az állapotok.

Bonting a teremtés (és evolúció) témájában igyekezett összhangba hozni a teológiát és a természettudományt. A semmiből teremtés egyházi tanításával kapcsolatban is tett fel kérdéseket (lásd BONTING 1998). Már első könyveiben is érződik az, amerre aztán tovább haladt a fizikában használatos matematikai káosz kapcsán. Arra jutott, hogy Istennek a világot a már létező öskáoszból kellett teremtenie – ezt a káoszt fejlesztte aztán a vallás és tudomány kérdéseinek megválaszolására szolgáló új, átfogó keretté (Uő 2005a). Holland nyelvű könyvei után a nemzetközi publikum számára káoszteológiájának alapjait a *Zygonban* megjelent cikkében (1999) fektette le, majd könyv alakban ismertette alkalmazásaival együtt (2002). Később a kapott kritikákra is reagált, valamint némileg továbbfejlesztette modelljét a „dupla káosz” elképzelésével (2005a).

Azért veti el a *creatio ex nihilo*t, mert szerinte a tudomány nem képes magyarázni a világ semmiből való kialakulását.⁷ Mindenesetre csak másodlagosnak érződnek a teológiai érvek, amelyek szerint a Szentírás nem tartalmazza a semmiből teremtés tanítását, és a gonosz eredetére sem ad magyarázatot. Bonting javaslata tehát, hogy a semmi helyett figyeljünk inkább arra, hogy a teremtés elején „A föld még kietlen és puszta volt” (1Móz 1,2), majd a תהו ובהו (*tóhú vábóhú*) kifejezést a pogány teremtésmítoszok káoszával azonosítja.

A káoszteológia alapállításait 3+1 pontban foglalja össze: 1. A kezdeti teremtés egy öskáoszból történt. 2. Folyamatos teremtés zajlik a káosz megmaradó elemeiből. 3. A megma-

⁷ Ez nem állja meg a helyét. Például az ateista Peter Atkins kapva kap azon a felfogáson, miszerint az univerzum nem más, mint egy zérus összenergiájú kvantumfluktuáció – és boldogan lobogtatja e nézetet mint a semmiből való teremtést. Fred Hoyle *steady state*-modellje pedig konkrétan is tartalmaz semmiből keletkező anyagot. Emellett a tudomány valójában a „valamiből teremtést” sem tudja jobban magyarázni – az eredetre képtelen „első okot” adni.

⁶ Más értelemben, az evolúciós folyamatok révén, de tulajdonképpen ez is értelmes tervezés!

radó káosz az utolsó napon töröltetik el maradéktalanul, és ekkor lesz teljessé a teremtés. 4. A gonosz a megmaradó káoszból emelkedik fel (ezért beszél kettős káoszról).

A teremtés Bonting felfogásában csak akkor kezdődik, amikor Isten az első napon szavával világosságot teremt – előtte azonban már ott a *tóhú vábóhú*, amely ezért nem a teremtés része, hanem azt megelőzi. A fizika oldaláról kétséges egy anyagtalán káosz emlegetése: a fizika kaotikus rendszerei megvalósulásukban mindig anyagi rendszerek. Ha feltételesen el is fogadnánk a káosz és a *tóhú vábóhú* azonosítását, a Biblia sem anyagtalannak jelzi: a föld volt kietlen és puszta, amelynek anyaga mégis csak 1Móz 1,1-ből származhat. (Sorozatunk következő teológusa, Wolfhart Pannenberg joggal veti ellene például, hogy a teológia szerint semmi nincs, amit nem Isten teremtett – ezért az őskáosz sem lehet a teremtéstől független. PANNENBERG 2016)

Az sejlik ki, hogy a világban jelen lévő gonosz problematikája vezette Bontingot ide – ugyanis a teodicea kérdését azzal látja megoldhatónak, ha Istent semmiféle „felelőség” nem terheli, valamint ha semmiféle személyes gonosz létét nem fogadjuk el, hanem inkább mindezt áttestáljuk egy személytelen (és anyagtalán) fogalomra: a káoszra. Tehát ezt a káoszt tartja a gonosz okának is, de egyben a szabadság és kreativitás forrásának is. Az, hogy Jézus büntetlen életet élt, azt jelenti, hogy felette nincs hatalma a káosznak. A káosz gondolatát látja kulcsnak a teremtésteológia, krisztológia, eszkatológia, teodicea problémáinak megoldásához, valamint eszköznek arra, hogy megalapozza a teológia és természettudomány párbeszédét.

A keresztény eszkatológiát is újrafogalmazza: a jelen világ nem megszűnik, hogy új teremtésnek adja át a helyet, hanem folyamatos tökéletesedés történik, mivel amint Isten a káoszból egyre több rendet teremt, úgy a káosz egyre csökken, míg a végső állapotban elfogy.

Az ős és megmaradó káosz feltételezésével több problémát lát megoldhatónak, így ismerteti néhány területen a káoszteológia alkalmazásának előnyeit. A legfőbb kérdés, amelyet megoldani vél, a gonosz eredete, illetve ezáltal Isten „becsületének megvédése” (teodicea). Úgy tűnik, hogy számára a legfőbb problémát a bűneset, a személyes gonosz, valamint a személyes bűnök értelmezése jelenti, és ezekre igyekszik megoldást találni a *creatio ex nihilo* elvetésével, valamint egy eredendő semleges káosz bevezetésével, amelyből Isten jót is tud teremteni, de amelyből gonosz is származhat.

Beszél Isten világban történő cselekvéséről is, amelyet két csoportra oszt: transzcendens és immanens cselekvésére. A szavával teremtő Istent teljes transzcendens fenségében írja le. A későbbiekben Isten csak a kritikus pontokon nyúl bele a világ életébe közvetlenül, amúgy a neki adott törvények szerint irányítja azt. Bonting szerint Isten transzcendens cselekvése kiszámítható és látható (mert ez

a világ teremtett törvényei által történik – tehát tudományosan is vizsgálható), míg immanens cselekvése kiszámíthatatlan és láthatatlan (mert ez a káoszból ered – megjegyezhetjük, hogy ez is a világ törvényei alapján működik, csak a káoszelmélet szerint e folyamatok nem kiszámíthatók, nem előre jelezhetők).

A káoszteológia alkalmazásaként könyve utolsó fejezeteiben Krisztus személyével és munkájával foglalkozik (inkarnáció, halála és feltámadása, a megbékélés káoszteológiai aspektusból), a génmódosítással, a betegségekkel (a bűnök büntetése felfogás helyett a kaotikus eseményekben látja a megoldást), a földön kívüli léttel, valamint az eszkatológia témájával a káoszteológia összefüggéseiben (külön foglalkozik Tipler, Pannenberg és Polkinghorne nézeteivel).

Vonzó, hogy a tudomány ismereteit bevonja a tudomány és teológia párbeszédébe, majd a teológiával is összeköti. Kérdéses azonban, hogy nála a teológia csak a természettudomány alá rendelt keretek között mozoghat.

Felhasznált irodalom

- Anglicaanse priester Sjoerd Bonting uitgevaren. *Oud-Katholieke Kerk van Nederland*, 2013. március 8. https://www.okkn.nl/pagina/2920/anglicaanse_priester_sjoerd_bont. (Megtekintés: 2018. február 12.)
- BONTING, Sjoerd L. 1996. *Schepping & evolutie. Poging tot synt-hese*. Kok, Kampen.
- BONTING, Sjoerd L. 1998. *Mens, chaos, verzoening*. Kok, Kampen.
- BONTING, Sjoerd L. 1999. Chaos Theology: A New Approach to the Science-Theology Dialogue. *Zygon*, 34. évf. 2. sz. 323–332. o.
- BONTING, Sjoerd L. 2000. *Tussen geloof en ongeloof*. Meinema, Zoetermeer.
- BONTING, Sjoerd L. 2002. *Chaos Theology: A Revisited creation theology*. Novalis, Ottawa.
- BONTING, Sjoerd L. 2005a. *Creation and Double Chaos. Science and Theology in Discussion*. Fortress Press, Minneapolis.
- BONTING, Sjoerd L. 2005b. Evolution and Intelligent Design. *Metanexus*, december 24. <http://www.metanexus.net/essay/evolution-and-intelligent-design>. (Megtekintés: 2018. február 14.)
- BONTING, Sjoerd L. 2006. Spirit and Creation. *Zygon*, 41. évf. 3. sz. Web: <http://www.metanexus.net/essay/spirit-and-creation>. (Megtekintés: 2018. február 21.)
- BONTING, Sjoerd L. 2012. *Is There Life After Death? A Novel View*. White Crow Books, h. n.
- BUGGENUM, Henk Hogeboom van é. n. Sjoerd L. Bonting: Schepping & evolutie. *Teilharddecharadin.nl*. <https://www.teilharddecharadin.nl/oud/bonting-schepping-en-evolutie.htm>. (Megtekintés: 2018. február 13.)
- PANNENBERG, Wolfhart 2016. God and resurrection – a reply to Sjoerd L. Bonting. *The Reunion Institute*, január 19. <http://reunioninstitute.net/god-and-resurrection-a-reply-to-sjoerd-l-bonting/>. (Megtekintés: 2018. március 2.)
- STONIER, Tom 1993. *Információ és az univerzum belső szerkezete*. Springer Hungarica, Budapest.

Nem eladó a gyermek

Kerekasztal-beszélgetés az EHE valláspedagógiai konferenciáján*

► A valláspedagógiai konferencián egy kerekasztal-beszélgetésre is sor került, ahol egy evangélikus, egy katolikus és egy metodista intézmény igazgatója vallott az iskolájukban megtapasztalható örömeikről és kihívásokról. Vicziánné Salla Ildikó, Holczinger Ferenc SJ és Erős Máté személyében elhivatott oktatásvezetőket és keresztény embereket ismerhetett meg a hallgatóság, akik nem hallgatták el a kényszer és szabadság szülte nehézségeket sem. A beszélgetést Mesterházy Balázs moderálta.

Mesterházy Balázs: Az Isten kegyelméből szabadon – „Nem eladó a gyermek” témában arra kérem beszélgetőtársaimat, hogy arcokat hozzunk ide. Ne általánosságban beszéljünk a gyerekekről, hanem kapjon arcot a második kisdíák vagy a tizenkettedikes érettségiző. Hozzanak olyan történetet, amikor sikeresen éltek meg egy-egy eseményt vagy konfliktust, de azt is megköszönjük, ha olyan kudarcélményeket osztanak meg, amelyekből épülhetünk.

Holczinger Ferenc SJ: Elsősorban negatív példák jutottak eszembe, de találtam egy pozitívát is: Még osztályfőnök koromban volt egy diákom, aki kijelentette tizenkettedikben, hogy ő gyógytornász lesz. Kiváló képességű volt matematikából, természettudományokból, és azért jött hozzám, mert több kolléga arról próbálta őt meggyőzni, hogy a képességei alapján neki valami mást kell tennie. Azért hozom ezt ide pozitív példaként, mert ez a diákunk úgy tudott növekedni a szabadságában, hogy egy olyan döntést hozott, amelyet akkor a környezete, a társadalmi elvárások igazából akadályoztak. És ő mindezt az akadályt le tudta győzni, és úgy tudott szabadon dönteni, hogy ez az ő útja, a szabadságának a kiteljesedése. Ezt szívesen idézem fel én

is, és mondom el a kollégáimnak is. Ennek az ellentétét is sokszor megélem; a közelmúltban is volt egy ilyen tapasztalatom, amikor láttam valakin, hogy lefogy, sápadt, és kiderült, hogy nem tudott szabad lenni, azaz a körülmények nem engedték, hogy szabadon válasszon.

Vicziánné Salla Ildikó: A Sztéhlo Gábor evangélikus iskola a névadónkhoz méltón befogad sokféle gyermeket mind az óvodájában, mind az általános iskolában, mind a gimnáziumban. Az elmúlt évek számomra egy csodálatosan pozitív élménye, hogy a gimnáziumba bekerült igen magas pontszámmal egy nagyon tehetséges fiú, akiről a beiratkozás után derült ki, hogy sajátos nevelésű igényű, autisztikus tünetekkel, elég furcsa viselkedéssel. Az első pillanattól lehetett látni, hogy kiváló tehetség, főleg a természettudományok területén egészen zseniális. Első évi bizonyítványában még érezhető volt a vadócság, nehezen érezte meg azt a szeretetteljes légkört, amelyet az iskolában elsősorban a kollégáimnak és az intézmény lelkiségének köszönhetünk. Amint megnyugodott ez a gyermek – valószínűleg olyan általános iskolai környezetből érkezhetett, ahol bántották éppen a különbözősége miatt –, és biztonságban érezte magát nálunk, mert mindenki tudta szeretni őt olyannak, amilyen, kiteljesedett a tehetsége, kitűnő bizonyítvánnyal érettségizett tavaly nálunk, és most az ELTE-n biológia-kémia szakos tanárnak tanul. Ami még fantasztikus volt, hogy az utolsó bálon még táncoltam is vele, tehát az ilyen jellegű határait is átlépte. Tervei szerint vissza szeretne jönni a gimnáziumunkba tanítani, mondtam is neki, hogy addigra én már nyugdíjba megyek, úgyhogy jöhet biológiatanárnak, várjuk őt szeretettel.

Erős Máté: Mondanék először néhány szót arról, hogy honnan jöttem, mert majdnem mindegyik egyházi oktatási intézményünket Wesley-iskolának hívják: az ún. MÁV-telepi iskolának vagyok az igazgatója. Elég sok szó esik manapság a sajtóban a Hős utcáról, az ott látott gyerekek jár-

* Elhangzott az Evangélikus Hittudományi Egyetemen 2017. november 17-én. A beszélgetés megtekinthető: <https://youtu.be/DK7-fDJCyk>.

nak hozzánk. Így az első pozitív példám az lenne, hogyan bírjuk ki ezt a munkát. Azért izgalmas ez a munka a kollégák számára, mert rendkívül alacsony társadalmi presztízsű, és szakmailag majdnem megoldhatatlan. Tehát nincs jelen az a klasszikus tudományos harmónia, hogy valaki nekifut egy megoldhatatlan matematikai tétel megoldásának, és miután megcsinálja, akkor mehet Cambridge-be. Nálunk nincs ilyen kimenet; hogy mégis miért jó ezen a helyen dolgozni? Mert egy fantasztikus társaságot sikerült felállítani: oktatáskutatók dolgoznak nálunk, történész tanítja a történelmet, Németországból tudtunk pszichológust hozni. Az első nagy pozitív élményem az, hogy egy rendkívül magas stresszfokozatú helyen nagyon jól érezzük magunkat a kollégáinkkal. Legtöbbször egy komplex problémacsoporttal állunk szemben, pl. az, hogy valaki SNI-s, egyszerű esetnek számít nálunk. Nagyon nehéz családi helyzet a legnagyobb probléma, magatartászavar szintén, tehát mi nem is tudunk frontálisan működni. Csak integrált oktatás jöhet szóba, így mi megpróbálunk – a törvényes keretek között, de – elrugaskodni a többi olyan iskolától, amelyeknek nincs alternatív tanterve. A kimeneti követelmény az, hogy a munkaerőpiacon el tudjanak helyezkedni ezek a gyerekek.

MB: Említette az iskolapszichológust, illetve néztem a miskolci jezsuita gimnázium honlapját, és bevallom, nagyon tetszett az a megkülönböztetés, hogy mikor fordulhatnak az iskolapszichológushoz, milyen kérdésekkel az iskolalelkészhez. Hallhatunk erről a különbségtételről?

HF: Az iskolapszichológus főleg a mindennapi élet lelki nehézségeivel foglalkozik, nálunk is rengeteg ilyen van. Emiatt két-három éve van állandó iskolapszichológus az iskolában, aki egyénileg és közösségben is foglalkozik a diákokkal. Az az elképzelésünk, hogy a pszichológus és a lelkész között szoros az együttműködés, de azért a lelkésztől mégis azt várjuk, hogy inkább az Istennel való kapcsolatra segítse a rábizottakat. Úgy gondoljuk, hogy a kettő együtt fontos, hiszen ha mindkét oldalról segítjük a diákjainkat, akkor jobban tudnak fejlődni személyiségükben. A határok persze nagyon szűkek, hiszen nagyon sokszor a lelkészhez fordulnak olyan kérdéssel, amilyennel a pszichológushoz kellene, de ilyenkor természetesen a két ember között van egy jól felépített egyezmény, hogy kinek mi a határterülete, és kit hova küld tovább. Ez szépen működik, hiszen az ifúságvédelem csakis csapatmunkában képzelhető el.

VSI: Azt gondolom, hogy nagyon szerencsések vagyunk, mert egy integráló munkaközösség dolgozik az intézményünkben, pont a befogadás és a különböző fejlesztési területek miatt. Szurdopedagógus, fejlesztőpedagógus, logopédus dolgozik, két pszichológusunk van. Szomatopedagógus is dolgozik a tolószékes, mozgássérült gyermekeinkkel. Ez az integráló munkaközösség szoros együttműködésben működik, és munkájuk átível intézményegységek között, időközönként team-megbeszéléseket tartunk. Iskolalelkész kollégánk pedig nagyon jól beletagozódik ebbe a munká-

ba, ő elsősorban a lelki életet koordinálja, de a két pszichológussal kifejezetten jó a kapcsolata, állandó konzultációban vannak. Azt gondolom, hogy ez az egész a 860 gyerek ellátásában jól működik, hatékonyak tűnik. Anyagi ráfordításban azért ez nem kis költség az intézmény részéről, de azt gondolom, hogy kamatosan megtérül, van hozadéka.

MB: Úgy tudom, hogy Ön volt igazgató nem egyházi intézményben is; ezen a téren lát-e különbséget akár a gyermekhez való hozzáállás, akár az iskolalelkész, intézményi pszichológus, tantestület részéről?

VSI: Ez nagyon érdekes kérdés, amikor az ember hívó pedagógusként nem egyházi intézményben dolgozik, aztán egyszer csak a jó Isten megadja azt, hogy egyházi intézménybe is bekerüljön: lényegesen jobb az egyházi intézményekben ez a fajta vonulat. Én itt nagyon jól érzem magam, és úgy látom, hogy a speciális szakemberek munkája is jobban ki tud teljesedni, például a lelkeszi segítséggel Isten igéje által.

MB: Van iskolalelkész külön a Wesley-iskolában is?

EM: Vannak, akik lelki tevékenységet folytatnak az intézményben, de nálunk az integratív oktatásban mindent el kell rejteni – például a matematikát is – valami másba. Érdekes, hogy valakinek például kiváló matematikatanári képességei vannak, és eljön hozzánk egy órát megtartani – mindig örülünk, amikor az Eötvös Loránd Tudományegyetemről érkeznek oktatáskutatók, mert szakirodalomnak a birtokában kipróbálhatják, hogy azok a szövegek, amelyek a *Blackwell Compendium*ban megjelennek, mennyire működőképesek. Nagyon fontosnak tartjuk, hogy lelkeszi munka folyjon az intézményben, de ezt például zeneterapeutával oldjuk meg. A gyerekek nagy fegyelem alatt vannak, de ha kooperálnak, akkor mindig választhatnak is, tehát elég nagy szabadság van – csak náluk eléggé kell vigyázni a szabadsággal. Míg egy közismertebb típusú iskolában a gyerekek ujjonganak, ha szabadságot kapnak, itt nálunk a gyerekek nem mindig tudnak mit kezdeni a szabadsággal. Nálunk úgy kell szabadelnőnek lenni, hogy néha a saját alapelveinkkel szembemegyünk, és sokkal szigorúbb szabályokat és törvényeket adunk. A zene egyébként egy fantasztikus út, amelyen keresztül sok minden könnyebb. Mi sokszor azt gondoljuk, hogy verbálisan egyszerűbb a hitünk élményeit átadni, de saját kontextusunkban azt tapasztaljuk, hogy ebben a világban a zene a hatékony.

MB: Köszönöm szépen, örülök, hogy elhangzott a szabadság és a fegyelem szó is. Akár a délelőtti előadások tükrében, akár a saját tapasztalataik fényében hogyan gondolkodnak ennek a két szónak a kapcsolatáról? Hogyan élük meg a törvényt és a szabadságot az iskolában?

HF: Sokat foglalkoztat engem ez a kérdés, és örültem is, amikor ezt a meghívást kaptam, rengeteg feszültség is van benne. Azt látom a mindennapi életünkben, hogy keretekre van szükségünk ahhoz, hogy szabadok legyünk. Egy teljesen más kontextusban, mint ahogyan azt Erős kolléga

mondja, de ott is azt érzem, hogy ha nincsenek megfelelő, jól átbeszélt keretek a kollégák, diákok között, akkor nem tudunk növekedni a szabadságban. Gimnáziumi szinten is úgy érzem, ha nem lennének keretek – amelyeket persze a diákok mindig próbálnak hihetetlenül kreatívan kitolni, átalakítani –, akkor érkezne az intelligensen megfogalmazott igény: „Tessenek nekünk világos kereteket adni, majd aztán eldöntjük, hogy mi meddig akarjuk tolni ezeket.” Úgy érzem, hogy ez fontos, és mi ehhez tartjuk magunkat. Mindig érdekes látni, amikor valaki külsős bejön, és például jezsuita rendtársaimat a liturgiával kapcsolatban kérdezi, hogy kényszerítünk vagy nem kényszerítünk gyerekeket. Ott is ugyanaz a módszer: van egy keret, próbáljuk meg, aztán lehet folyamatosan alakítani ezeket a kereteket annak függvényében, hogy mit látunk hatékonyabbnak, illetve mit jeleznek vissza a diákok és szüleik, hogy ők miben érzik biztonságban magukat, miben fejlődnek, mikor boldogok, és így tovább. Úgy érzem, hogy a legnagyobb felelősségünk az iskolában, hogy a diákjainkat szabadságra neveljük. És itt jön be mindaz, ami a kegyelemmel kapcsolatos és nagyon fontos, de az intézményben keltenek ezek a keretek hozzá.

VSI: Azt gondolom, hogy iskolaválasztáskor, óvodában és általános iskolában inkább a szülők döntenek, míg gimnáziumnál remélhetőleg már a gyerekek döntése is hangsúlyosabb. Előzőleg nagyon sok lehetőség van arra, hogy ismerkedjenek az intézménnyel: megmutatjuk magunkat nyílt napokon, különböző alkalmakon, kicsit meg lehet kívülről ízelelni, hogy mi is várható. Amikor megszületik a döntés, és beiratkoznak hozzánk a gyerekek, akkor minden intézménynek van egy szabályrendszere, a miénk a keresztény értékrendet követi. A házirend egész pontosan tükrözi azt, hogy mi az, amit mi elvárunk a diákjainktól. Ha ritkán előfordul, hogy az igazgatói irodában látogatást kell tennie valakinek, akkor ez az én részemről mindig egy hosszas beszélgetés az ő döntéséről és arról, hogy milyen módon lehet ezeket a szabályokat betartani, illetve mi az oka annak, hogy akkor nem sikerült. És lehet, hogy időnként szigorúbb ez a beszélgetés, de próbálok mindig a lelkükre hatni, és emberségesen megoldani ezeket a problémákat. Szeretném én is, ha az „érted haragszom, nem ellened” elv (József Attila) érvényesülne az intézményünkben. A gyerekek tudják azt, hogy sokat kapnak, de sokat is várunk tőlük. Ez minden területen így van, azt gondolom, hogy a kollégáimtól kapják a legeslegtöbbet: a szeretetet, a nyitottságot, az elfogadó légkört. Nagy örömünkre szolgál, hogy általában azt fogalmazzák meg, miután elballagtak és leérettségiztek, hogy szerettek ebbe az intézménybe járni, és tudják, hogy mi mit várunk tőlük. Annak örülök, hogy amikor leülünk a diákönkormányzattal rendszeresen beszélgetni, most már a gyerekek jönnek ilyen kérdésekkel, hogy hogyan tudnánk ezeket a leírt szabályokat betartatni. Merthogy őket zavarja, ha esetleg valakinek nem olyan a hajszíne vagy nem olyan az öltö-

zete, amelyet ők elvárnának egy egyházi iskolától: ezen jókat szoktam mosolyogni, hiszen ők ugyanolyan gyerekek. Ezt is mindig meg szoktuk beszélni, hogy azért ez nagyon nehéz, mert tudod, ez az ő teste, az ő döntése. El tudom neki mondani, hogy szerintem szebb volt az eredeti hajszíne, amit a jó Isten megadott neki, de lázadó időszakukban élnek, a kamaszkorukban, amikor szeretnének a kortársaknak megfelelni vagy önazonosnak lenni. Az a legjobb pedagógiai út, amikor a diákok tudnak egymásra hatni, és nem felülről a pedagógusnak vagy az igazgatónak kell doronggal betartatni ezeket a szabályokat.

EM: Nem kerülte el a figyelmemet, hogy a törvény és szabadság kapcsolata teológiai kérdés is. Erről személy szerint azt gondolom, hogy a törvény fogalmát érdemes kiszabadítanunk abból a negatív páli kontextusból, hogy átok, illetve hogy a bűn a törvény által jött be a világba. Én úgy értelmezem, hogy a törvény szabadítja fel az embert arra, hogy megtalálja saját emberségét. Nagyon fontosnak tartom, hogy a zsidó testvéreinknek a törvénytiszteletét vissza tudjuk nyerni a teológiai gondolkodásunkban is. Mit jelent ez nálunk? Fordítsuk le a gyakorlatra! Immanuel Kant mondja azt, hogy a törvény fantasztikus dolog, mert nem az emberek uralkodnak egymáson. Tehát nem én, az igazgató mondom meg, hogy mit kell csinálni, hanem a törvény mondja meg, hogy mit kell csinálni, ezzel az egyenlőséghez úgymond egy kicsit közelebb jutottunk. A másik fontos kérdés: hogy lesz törvény? Nálunk úgy van törvény az iskolánkban, hogy a gyerekek az osztályfőnökükkel együtt hoznak törvényt. A tanév elején leírják, hogy mi az, amit vállalnak, és mi az, amit szeretnének. A saját osztályfőnökükkel és osztálytársaikkal konszenzusra kell jutniuk, ezt minden felsős osztály megcsinálja. Amikor arról beszélünk, hogy szabadság, akkor meg kell mutatnunk, hogy törvényesen működünk, és melyek a törvényben garantált lehetőségek egy gyermek számára arra, hogy ő a saját szabadságát kifejezhesse. Tehát a szabadságot pont a törvény miatt lehet tetten érni, mert ha azt mondjuk, hogy a törvény mindent lerombol és szigorú, és csak ki kell szabadítani a lelket, és mehet, amerre csak szeretne, akkor nem tudjuk megragadni a szabadságnak a lényegét.

Úgy csináljuk tehát, hogy törvényeket hozunk, és úgy érezzük, hogy jók ezek a törvények. A másik pedig, ami szintén a gyerekek szabadságának a kibontakozását segíti, az a diákönkormányzat. Osztályonként megválasztják a képviselőiket, akik megválasztják az iskolai diákönkormányzati vezetőket, akik az iskolai fegyelmi tárgyalásokon szervezeti joggal bír. Bevonjuk tehát a gyerekeket a fegyelmi tárgyalásba, mert így érzik azt, hogy ez egy közösség. Egy olyan közösség, amelyért érdemes dolgozni, nem is tudnánk máshogyan működni.

MB: Hadd kérdezzem meg, milyen arányban vannak fegyelmi tárgyalások az iskoláikban?

HF: A tavalyi évben egy volt.

VSI: Konkrét fegyelmi tárgyalás az elmúlt három évben nem volt, olyan talán háromszor, hogy szülőkkel le kellett ülni egyeztetni.

EM: Nálunk rengeteg fegyelmi ügy van, csak az idei tanévben az ötödik fegyelmin vagyunk túl már novemberben, viszont ezek rendkívüli sikerrel bírnak. Nálunk a fegyelmi tárgyalás úgy folyik, hogy bent van a gyermekvédelmi felelős is, a szülő is, a gyerek is, és mindig megoldást próbálunk találni. Ez általában sikerül is, van a végén szavazás, és azzal dől el. Az is fontos, hogy az igazgatónak is egy szavazati joga van a tárgyaláson, tehát egy személyben nem tudnék döntést hozni. Hozzátartozik, hogy a fegyelmiig el kell jutni – ez nagyon sok esetben egy hosszú, építkező folyamat, aminek nem örülünk. Van azonban két olyan dolog, amiért azonnali fegyelmi jár nálunk, amibe akár a legjobb tanuló is bekerülhet: ezek a szökés az intézményből és a zaklatás. Összességében nagyon helyeseljük a fegyelmit, és jónak, működőképesnek tartjuk azt a koreográfiát, ami nálunk van.

HF: Alapvetően arra törekszünk, hogy ne legyen fegyelmi eljárás az iskolában. Mert ha tényleg egy jogi eljárást viszünk végig, akkor annyira technikai az egész, hogy az igazság már nem lesz annyira fontos, mert egy adott ponton túl valójában valami olyasmi zajlik, mint egy bíróságon. Ezért a fegyelmi helyzeteket próbáljuk inkább ifjúságvédelmi szinten intézni, megtartani pedagógiai szinten az ilyen jellegű ügyek intézését: így jobban érzem, hogy a gyerekekkel törődünk, ők próbáljuk segíteni.

EM: Erre csak annyit szeretnék reflektálni, hogy a mi gyerekeink szülei közül sokan büntetés-végrehajtási intézetben vannak, ezért fontosnak tartjuk azt, hogy tárgyalási helyzettel ne 16 évesen, a büntethetőség korhatáránál találkozzanak először, hanem nálunk. Nagyon helyesnek tartom azt, hogy a magyar közigazgatás szabályait megtanulják a gyerekek, illetve azt is, hogy bármit tesznek, annak következménye van, jogi szinten is. Egy ilyen hideg szituációt is érdemes megtapasztalni, de van a gyerekeknek ügyvédje, aki mellettük fog felszólalni, én tehát egyáltalán nem félek a jogszerűségtől. Szerintem 1990-ben pontosan ezen az úton indultunk el, hogy egy jogállamiságban létezzünk, és attól még, hogy személyenként különböző tapasztalataink lehetnek bíróságokkal, ennél jobb rendet még soha senki nem talált ki a történelemben. Ha valaki úgy érzi, hogy ez nem jó út, akkor visszafelé indul el, de mindenkinek szíve joga eldönteni, csak kérdés, hogy ennél mi a jobb. Azt gondolom, hogy a jogérvényesítést jól kell csinálni, hiszen az biztos, hogy önmagában a jogérvényesítés és a jog előtti egyenlőség rossz nem lehet – már a márciusi ifjak is ezért mentek az utcára.

MB: Még két kérdésre van időnk, többen is említették a szülőket. Hadd kérdezzem az előző előadás alapján, hogy a versengés és kooperáció skáláján milyen a szülőkkel való viszonyuk a gyermekek érdekében.

HF: Általában jó. A szülők azért jönnek hozzánk, mert

egy tudatos döntést hoznak, ezzel kapcsolatban főleg pozitívumokat tudok mondani. Természetesen vannak krízisek is, amikor valaki nem annyira tiszta szándékkal döntött, valami nagyon más volt a motivációja, mint az, amire mi meghívtuk. Mi egy szövetségre hívjuk meg a szülőt, tudva azt, hogy elsősorban ő a felelős a gyermekéért, de mi ebben a szövetségben ott vagyunk vele, és ebben saját helyzetünkben akarunk benne lenni. Valamikor ez a szövetség felbomlik, de alapvetően úgy érzem, hogy ez a szövetségstudat ott van, erre lehet építeni. Kisebb korban nagyon látványosan, nagyobb korban egy kicsit kevésbé, de a krízisek azért is jók, mert abból is mindig lehet tanulni, kicsit jobban felerősödik a másik oldal.

VSI: A 18. kerületi Szezhlo-iskola hetedik éve egyházi intézmény, amely még az útkeresés időszakában, de azt gondolom, hogy sokat haladtunk már, és jó úton járunk. Az első években még az 50-es villamos hozta ide a gyerekeket, és még fanyalagtak többen az egyházi iskola láttán, de most már azt látom, hogy egyre tudatosabban jönnek a szülők. Főleg a körzethöz, de az agglomerációból kifejezetten a hitben élő családok gyermekei, illetve szülők választanak bennünket, és most már közös cél az, hogy egy jó pedagógiai profil mellett egy jó lelkeségű iskolába jöjjenek a gyerekek, és már nem csak azért, mert „ott nem tanul rosszat”. Azt láttuk az elmúlt néhány évben, hogy nagy az érdeklődés az intézmény iránt, a túljelentkezés is mindenképpen jelzés, hogy a tanterülettel együtt való közös munkálkodásban jó az irány.

EM: Nálunk a szülők problémája az egyik legnagyobb kihívás. Vagy gyámnál van valaki, vagy intézetben, vagy otthon van valódi családjával vagy nagymamával, de általában egy teljesen más világ, amiben otthon él. Általában a középosztálybeli gyerekek hazamennek, beszélgetnek a szüleikkel, együtt vacsoráznak, másnap elmennek iskolába, tehát nincsen törés a két világ között. Nálunk olyan óriási a különbség az intézményi állapot és a családi helyzet között, hogy muszáj erre valamit kitalálni. Van egy kislány, aki a tanév elején óta eltelt két és fél hónap alatt most kezdett el azon a hangfrekvencián beszélni, mint mi. Eddig csak kiabált, bármit kértem vagy kérdeztem tőle, akár olyan egyszerűt is, hogy megyünk-e testnevelés órára, arra is kiabálva válaszolt. Otthon mindig mindenki üvöltözik mindenért, például ha leejtünk egy doboz gyufát, akkor kiabálunk, mindenféle betegséget kívánunk a másikat. Ez is nagyon fontos, hogy szerintünk a szavaknak óriási jelentősége van, tehát ha például rosszat mondunk valakire, annak hatása van. Mit csináljunk a szülőkkel? Mi csinálunk valamit, hazamennek, ők is csinálnak valamit, folyamatosan két irányba rángatjuk a gyerekeket, kellene valamilyen fajta irányt kialakítani. Azt találtuk ki (illetve adoptáltuk egy izraeli programból: Dimonában találták ki), hogy bevonjuk a szülőket akár a tanórába is. Hétfőtől például jön egy anyuka, aki órákon is bent fog ülni... Azt mondta ugyanis, hogy itt semmit nem csinálunk, a gye-

rek csak jön-megy, mint egy állatkertben. Megkérdeztem, tud-e jobbat? Tegyen javaslatot, mi egy nyitott szellemiségű iskola vagyunk. Azt mondja, oda kell verni – mondtam, a törvények ezt nem teszik lehetővé, így másféle kényszerítő eszközöket kell alkalmazni. Meghívtuk, és meglátjuk, hogy mit fog csinálni, de ebben egyébként mi is tanácsalanosok vagyunk. Lehet, hogy meg kell látogatni azt a dimonai intézményt, ott tényleg nehéz helyzetű – általában munkanélküli – szülőket vittek be az iskolába, akiknek a munkae-ő-piacra való visszatérést segítette az, hogy például újra matematikát tanultak a gyerekekkel együtt. Vannak extrém helyzetek, amikor extrém megoldásokra van szükség.

MB: Zárásként a konferencia mottójáról kérdezném Önöket: Nem eladó a gyermek – az LVSZ „Not for sale” témája így is fordítható: nem bocsátható áruba. Kérem, erről fogalmazzák meg záró gondolataikat!

HF: Nekem erről az jutott eszembe, hogy tisztelet, felelősség és óriási megtiszteltetés, hogy gyermekekkel dolgozhatunk. Ezt igyekszem is rendszeresen visszajelezni a kollégák és a szülők felé is, hogy én nagyon megtisztelve érzem magam, hogy a szülők ránk bízzák a gyerekeiket. Úgy érzem, ennek óriási nagy tisztelettel kell ott lennie a gondolkodásunkban princípiumként, bármilyen nehézség is legyen.

VSI: Azok a tizenhét évesek, akik az idén fognak érettségizni, a Google-lel együtt nőttek fel. Ők már egy egész más világban, egy digitalizált gondolkodásmódban nőnek fel, néha nem is igazán értjük egymást már, ahogyan hallottuk Gyarmathy Évától is a digitális bennszülött és bevándorló kifejezéseket. Azt gondolom, hogy ma már nagyon érdekes a mi világunk, ezért a pedagógusokra hatalmas felelősség hárul. Éppen az ilyen szélsőséges példák miatt, hogy vannak gyerekek, akiknél a maslowi piramis legalsó szintje is kielégítetlen, és vannak a hihetetlen magasságokban szárnyaló gondolatok és felgyorsult világ. Azt gondolom, nagyon fontos, hogy a mai pedagó-

gusok tudjanak adni mindennap nagyon-nagyon sok szeretetet, hogy ne égjünk ki, mindig tudjunk sugározni. Régen elég volt, ha egy kicsit tudtunk színészek meg viccesek lenni, ma már ennél több kell. Nekünk is haladni kell tudásban ezen az úton a gyerekekkel, ugyanakkor a hagyományos értékrendet is át kell tudnunk nekik adni, hogy ne üresedjenek ki ők sem, hanem tudják, hogy mik az igazi értékek. Azt gondolom, hogy az egyházi intézményekben Isten ígijén keresztül nekünk nagy küldetésünk van.

EM: Szakmám szerint filozófiatörténész vagyok, és nagyon szeretem a címeiket. Elég szomorút mondanék, de remélem, hogy nem csak ehhez fogják kötni a mottót. Ez egyfajta értelmezés: nálunk az iskolaelhagyás okai között nagyon magas arányú a prostitúció. Európában élünk, EU-s országban, erre kellene a lányok, vannak olasz szervező csoportok, akik azt gondolják, hogy csak erre jók a lányok. Vannak fiúk, akik hangoztatják nálunk, hogy ők majd a lányokat futtatni fogják. Erre még nincsen fegyelmi kategória, de lehet, hogy erre is ki kellene találni, mert ez a verbális zaklatásnak egy formája, ami az én szótáramban az egyik legagresszívabb dolog, ami megtörténhet. Amikor ezeket a gyerekeket látom, ez az egyik dolog, ami miatt szomorú vagyok, a másik pedig a munkae-ő-piaci megközelítés. Az, hogy egy munkagéptől épp hogy csak egy picivel helyezük magasabbra azt, akinek alacsony képzettsége van. Mindent a képzettséggel írunk le, és a valódi képességeknek az értékelése, a munkae-ő-piaci megjelenése nem bukkan fel. Azt szeretném, ha a gyermekeim nem eladó termékké válnának, hanem önrendelkezési joggal és jogtudattal rendelkező emberekké, akik lehet, hogy nem a Cambridge-i Egyetemre fognak menni, de jó, becsületes szakemberek lennének.

MB: Köszönöm szépen mindhármuknak, azt gondolom, hogy nagyon sok hazavihető gondolatot hallottunk. Isten áldja további életüket személyes és iskolai szinten is!

Lejegyezte és szerkesztette: Mesterházy Balázs

KRISZTUSBAN MINDNYÁJAN ÉLETRE KELNEK ◀

Emlékezés Hafenscher Károly evangélikus lelkész szolgálatára

1926–2018

■ GERŐFINÉ BREBOVSZKY ÉVA

1926. július 6-án született Budapesten, a Bethesda Kórházban Hafenscher Károly tisztviselő és Petri Friderika gyermekeként. Felmenői között tanítók és lelkészek is voltak. A farsori gimnáziumban töltött középiskolás évek meghatározták életét. Itt kapta az első indítást a lelkési pályára. Teológiai

tanulmányait Sopronban végezte. Lelkészé Szabó József püspök szentelte 1949-ben a Deák téri templomban. Első szolgálati helye Scholz László mellett volt a budapest-zuglói gyülekezet segédlelkészeként, ezután pedig Kecskeméten szolgált.

1951. november 17-én kötötte össze életét a farsori evangéli-

kus ifjúságban megismert Balogh Veronikával, akivel hatvanhét évet éltek boldog házasságban. Két gyermekük született, Márta és Károly. Veronika társa és segítője volt minden egyházi szolgálatában is. Gyermekei az egyházi szolgálatban is követték édesapjukat – ahogy azok házastársai is egyházi szolgálatban állnak. Három unokának és öt dédunokának örvendhetett.

Még két gyülekezetben volt káplán: Bencze Imre mellett Pesterzsébeten, majd Koren Emil mellett Kőbányán.

1954-ben helyettes lelkészként került a Deák térre. Mivel a lelkészi állás betöltője, Keken András börtönben volt, nem fogadta el a szolgatársa helyére történt kinevezését. Hosszú időn keresztül másodlelkész, majd később Keken Andrással együtt parókus, megint később igazgató lelkész lett. Keken Andrással mintaszerű baráti és testvéri egységben végezték szolgálatukat. Harmincöt évi gyülekezeti lelkészi munkájában öt püspök munkatársa volt a Deák téren.

Élete középpontja és prioritása volt a gyülekezeti szolgálat. Komolyan vette a látogatást, a gyülekezet tanítását, a lelkipásztori és igehirdetői szolgálatot. Az igényes, megszólító igehirdetés kiemelt szívügye volt. Különösen is a fiatalok között végzett munkát szerette. A régi Deák téri ifjúsági bibliaórásokból alakult ún. „senior ifjúsági” csoportját haláláig összetartotta.

Az Evangélikus Teológiai Akadémián fiatalkorában angol nyelvi lektorként tevékenykedett. A gyülekezeti szolgálat mellett lelkésze volt a főtí Mandák-otthonnak, ahol számos konferenciát szervezett.

Teológiai tanulmányai után Amerikában, Gettysburg-

ben volt ösztöndíjas, majd évtizedekkel később néhány tanulmányi hónapot tölthetett el Svédországban. Angol, német és svéd nyelvtudásával sok szolgálatot tett egyházának.

1969-ben doktorált *Igehirdetésünk tartalma és szándéka* ma című, közel nyolc és félszáz oldalas disszertációja megvédésével. Később homiletikát és ökumenikát tanított, címzetes egyetemi tanár lett. A Károli Gáspár Egyetem Hittudományi Kara állandó óraadóként foglalkoztatta, majd díszdoktori címmel tüntette ki.

Ízig-vérig ökumenikus ember volt. Állandó dialógusban állt az Őszövetség népével. Katolikusokkal, reformátusokkal, baptistákkal, a kisebb egyházakkal, ortodoxokkal egyaránt jó kapcsolatot ápolt. A személyes barátságokon túl ez nála mindig komoly teológiai munkát és párbeszédet jelentett.

Három cikluson át volt a római katolikus–evangélikus dialógus legmagasabb szintű, hattagú munkacsoportjának európai kisebbségi egyházakat képviselő tagja. Nyugdíjas éveiben egyházunk ökumenikus tanácsadójaként aktívan munkálkodott.

Számos helyen tartott vendéglőadást Magyarországon és szerte Európában.

1989. február elején ment nyugdíjba, ahogy ő mondta: ez volt az *Unruhestand*. Ebben az időben is folyamatosan végzett tudományos munkát, tanított, prédikált, előadásokat tartott.

2018. március 19-én otthonában, szerettei közt fejezte be földi pályáját.

„Mostantól kezdve szabad vagy a kötelezettségektől!”

Igehirdetés id. Hafenscher Károly temetésén (Mt 25,20–21)

■ FABINY TAMÁS

„Eljött az, aki az öt talentumot kapta, hozott másik öt talentumot, és így szól: Uram, öt talentumot bíztaál rám: nézd, másik öt talentumot kerestem. Ura így szól hozzá: Jól van, jó és hű szolgám, a kevésen hű voltál, sokat bízok rád ezután, jöjj, és osztozz urad örömeiben!” (Mt 25,20–21)

„Utolsó Deák téri szolgálataként összegyűjtötte Isten népét templomunkba. Ő, aki innen indult, és most ide érkezett vissza, de közben is mindig itthon érezte magát, most újra megtöltötte templomunkat. Minden pad megtelt hívekkel. Mindkét oldalon álltak, megteltek az erkélyek. Nem volt üres padosor, még állóhely is alig. [...] Idevonzotta az embereket.

* Elhangzott a Budapest-Deák téri evangélikus templomban 2018. március 28-án.

Úgy éreztem, mint évtizedekkel ezelőtt nagypénteken, húsvétkor, karácsonykor, óév estéjén és újévkor. És egyre csak jöttek és jöttek az emberek. Régi ismerős arcokat láttam, kissé megöregedve ugyan, de újabb fiatalok, tanítványok is jöttek. Római katolikusok és reformátusok is, és ki tudja pontosan, hány lelkész: püspökök, esperesek, gyülekezeti lelkészek, egymással máskor vitatkozók vagy éppen perben állók, régi jóbarátok, évfolyamtársak... Nyoma sem volt ellenteteknek, egy nép adott hálást az Istennek. Különös talán, de így éreztem: a személyes gyász ellenére is valósággal boldog voltam. [...] Vonzásában újra szerették egymást az emberek.”

Id. Hafenscher Károly írta ezeket a sorokat édesanyámnak 2007. december 22-én, édesapám előző napi, ugyancsak Deák téri temetését követően. Igen, ebből is látszik, hogy Hafenscher Károly milyen lelkigondozó volt. Külö-

nös, hogy csak a nevet kellett kihagynom, és szó szerint ma is el lehet mindezt mondani ökumenéről, az ellentétek elsimulásáról, és arról, hogy valaki mintegy utolsó szolgálatával megtölti a templomot.

Igazi öttalentumos szolgaként élt és határozta meg évtizedekre szólóan egyházunkat a maga teológiai látásával, kultúra iránti elkötelezettségével és nyelvtudásával. Mindenekelőtt a lelkészt láttuk benne, de ő amellet tanár, tolmács és fordító, szerkesztő is volt. Rá is érvényes, amit éppen ő a munkatárs és barát, Keken András temetésén mondott: „...igényes, jó ízlésű vándor”.

Egyre kevesebben maradtak abból a nagy generációból, amelyik még Sopronban egyebek mellett Karner Károlynál, Deák professzornál és a legendás Podi bácsinál kezdte a teológiát, majd szolgálata derekas részét a Magyar Népköztársaságban, az úgynevezett proletárdiktatúrában végezte.

Amikor 1948-ban az Egyházak Világtanácsa ösztöndíjával Amerikába ment tanulni, akkor a „Korunk válsága teológiai szempontból” című témát kívánta kutatni. A hatóságok – amelyektől kivándorló útlevelet kapott, hátha nem jön haza – arra kérték, hogy két szót felejtse el: azt, hogy Amerika, és azt, hogy válság. A szocialista Magyarországon ilyenről ugyanis nem lehet beszélni. Ezért kezdett gyakorlati teológiával, elsősorban homiletikával foglalkozni, de a krizeológia – akár a Hamvas Béla-i értelmében – mindvégig foglalkoztatta.

Az öttalentumos szolga később, amikor az Evangélikus Teológiai Akadémia visszakapta a doktoráltatási jogát, nemcsak sokszáz oldalas doktori disszertációt írt, nemcsak előadásokat tartott az evangélikus és a református egyetemen, nemcsak temérdek tanulmányt, könyvet és cikket jelentetett meg, hanem mindenekelőtt igényes és személyes hangú igehirdető volt. Egyszerre volt mélyen biblikus és korszerű. Nemzedékek hallgatták Deák téri prédikációit, amelyekre hihetetlen alapossággal készült. Ugyanez volt a jellemző temetéseire és a külföldi vagy idegen nyelvű alkalmakra. Öttalentumos szolga volt!

Visszaemlékezem arra, amikor a Lutheránus Világszövetség ifjúsági nagygyűlésének nyitó istentiszteletén ebben a templomban Krisztus-központú igehirdetésében – 1984-et írtunk – Orwellre is hivatkozott, ami akkor, a vasfüggöny idején éppenséggel bátor tettnek minősült. Boldog volt, hogy fiatalokkal van tele a templom.

Vérbeli tanár is volt! A Teológián sokáig nyelvi lektoraként működött (svédórára is jártunk hozzá többben), a gyülekezetben pedig a Keken András, Trajtler Gábor, Kovács-házi Zelma és Hafenschér Károly négyesfogat tagjaként évtizedeken át egyetemi szintű előadásokat tartott „Ökumenikus távlatok”, „Tanuljunk együtt” címen, vagy éppen könyvrecenziók és színházi ajánlók formájában.

Gyerekkoromban hallottam tőle ezt a mai körülményekre már nem feltétlenül érvényes meghatározást: „A lelkész áll, a tanár ül, a misszionárius megy.” Ő bizony ment is so-

kat, a tekintélyt parancsoló méretű testhez képest különösen szaporának tűnő léptekkel. A misszió ügyét nemcsak afrikai és más földrészekén tett látogatásai során élte meg, hanem a belvárosi családlátogatások alkalmával is, amelyekre sokszor feleségével vagy éppen valamelyik gyermekével ment. Az ökumené sem csak az LVSZ és a Vatikán közötti vegyes bizottságban végzett munkát jelentette számára, hanem személyes hazai barátságokat is, Esztergomtól Pannonhalmáig és Győrtől Kalocsáig. Büszke volt arra, hogy találkozott II. János Pál pápával, de ugyanilyen jó szívvel ápolta a kapcsolatokat katolikus kispapokkal. Méltó, hogy a mai temetési liturgiában is szolgál római katolikus teológusprofesszor, aki az egyik utolsó napon együtt is imádkozott vele. Egy katolikus teológusnak írt levelében így fogalmazott: „Tudatára ébredtünk ma is közös birtokainknak: keresztyén imádságaink, közös énekeink, közös liturgiai kincseink, közös keresztyén ethoszunk elkötelezettséget jelent és tanúskodásra készítet Jézus Krisztus Istenéről ebben a mai világban is.”

Nyugdíjasként is tanácsadó maradt. Jó pár évvel ezelőtt ezt írta nekem: „Köszönöm, hogy aggkorom ellenére még figyelembe veszed hozzászólásaimat, véleményemet, tanulmányaimat. Remélem, hogy ráadásként kapok még időt 86 éves koromban is, hogy szellemileg frissen maradhatok, és kíváncsian várom, de nem távolról, a 21. század most kezdődő alakulását. Egyben felhívom figyelmedet a következő cikkekre és tanulmányokra... A cikket kijegyeztem 20 pontban...”

Kijegyezni, azt nagyon tudott... Vagy dolgokat pontokba szedni... Így készült a személyes beszélgetésekre is: az ember leült vele szemben a nappaliban, és ő a maga vonalvezetése mentén haladt. Ahogy idősödött, már kevesebbet jutottunk mellette szóhoz, a végén mégis ezt mondta: „De jót beszélgettünk...” Igen, áldottak voltak ezek az alkalmak is Hafó bácsi közelében.

„A lelkész áll, a tanár ül, a misszionárius megy.” Az idézett meghatározást az ő esetében egy pozícióval ki kell egészítenem: a térdeplés gesztusával.

Igen nagy szolgálatot végzett imádságaival. Ahogy egy modern svéd imakönyvet lefordítva kezünkbe adta a *Ma így imádkozzatok!* című kicsi, de sok-sok áldást magában rejtő kötetet. Vagy ahogy arra kért minket, hogy „imádkozzunk együtt Lutherral ma is”.

Hafenschér Károlynak nemcsak feje volt, hanem szíve is, hatalmas szíve! A maga szociális érzékével segített alkoholistáknak, elesetteknek és nélkülözőknek. Olykor kész volt saját ruháját is odaadni.

Családja különösen is elmondhatja, hogy milyen nagy szíve volt. Veronka néni csaknem hét évtizeden keresztül állt mellette. Ő fel tudja idézni a fasori udvarlás, majd az éveken át tartó levelezés időszakát, leginkább pedig a hosszú közös szolgálat sok-sok alkalmát. Hafó bácsi mindig védte és féltette házastársát. Erre már csak azért is jó oka volt, mert hihetetlen mennyiségű segítséget kapott tőle. Különlegesen erős kötelék fűzte gyermekeihez, Márti-

hoz és Karezshez, és persze az unokákhoz és dédunokákhoz. Ő ezáltal is megsokszorozta a maga öt talentumát!

Hafenscher Károly tudott nagyon könnyed, derűs lenni, ahogy fejelet a Balatonban, vagy sakkozott annak partján. Ugyanakkor ismertük őt vívódásaiban is. Foglalkoztatta, olykor önmarcangoló módon is, hogy mindig helyes döntéseket hozott-e. A fiatalabb lelkésznevezdek talán nem is érti, mit jelentett az ő szolgálata egy alapvetően egyházellenes közegben, ahol bizony meg kellett találni a *modus vivendit*, gyakran kompromisszumokat is kellett kötni. Ismét tőle idézek, egy néhány évvel ezelőtti leveléből: „Luther egyházi és állami felsőbbtség előtt, ha reszketve is, és Ura irgalmát kérve is, beszélt, ha megszólították. A reformáció utódai olykor konszenzust hirdettek, máskor gályarabságra is hajlandók voltak hitük megvallásával. Bonhoeffer tudott beszélni, hallgatni, újrafogalmazni az egyház érdekében, állami emberek előtt is. Az egyháztörténelem nem diadalút. Krisztus követői mindig a kereszt jele alatt élnek, Krisztus elárulói megkapják Uruk ítéletét, hiszen nem emberi véleményre vagy saját véleményükre hagyatkoznak, »aki őket megítéli: az Úr az« [...] Lelkiismeretem szerint sem a gyülekezetnek, sem közegyházunknak, sem a világ evangéliumosságának kárára nem tettem semmit, és nincs szégyenkezni valóm. [...] Vallom, hogy lehet az egyház történetében *confessorokról, lapsíkról, mártírokról és vértanúkról* beszélni, de a folyamatosságot az Ige jelenti: *verbum Domini manet in aeternum*.”

Levelének ne csak ezt a vívódó hangját halljuk meg, hanem az örökkévalóságról vallott szavait, az Örökkévalóról tett hitvallását is. Eddig az idő szorításában élt – most már egy más dimenzióba került. Erre utal a választott igének ez a félmondata: „*Osztózz Urad örömében!*” (Mt 25,21) Jézus példázatában az öttalentumos szolga kapja ezt a biztató szót. A különböző fordítások sokféleképpen próbálják visszaadni itt a görög szöveget. Hafó bácsinak tetszene, ha most a különböző bibliakiadásokat összehasonlítanánk, olykor a meglepetés erejével elismerő szóval vagy éppen egy nagy hümmögéssel nyugtázná a különféle fordítási kísérleteket. Mert ilyeneket tehetünk egymás mellé: „menj be a te Urad örömébe”; „menj be a te Urad lakomájára”; vagy az angolban *share your master's happiness*, a németben *geh ein zum Freudenfest deines Herrn*, a svédben *gå in i din herres glädje!* Az eredeti görögben ez így szerepel: εἴσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου σου. Remélem, szigorú, de méltányos tanárként elfogadná az általam legjobbnak tartott fordítást: *Osztózz Urad örömében!*

Személyes hangra váltva – de lelkipásztori titkot nem sértve – felidézhetem, hogy utolsó éveiben tőlem is gyakran kérdezte: „Mit lesz majd ott a feladatod? Hogyan készülsz?” Igen, mert ő soha nem volt készületlen, lett légyen szó igehirdetésről, előadásról, tolmácsolásról, beszélgetésről. Erre a végső és legnagyobb útra is fel akart készülni. Szégyellt volna készületlenül megállni az ő Ura előtt.

Amikor 1989-ben nyugdíjba ment, már imponáló életút volt mögötte. Megtehetné volna, hogy Gödöllőn pihen,

unokái között időzik, régi jó barátjával sakkozik, önéletrajzot ír (volt is terve, az lett volna a címe, hogy *Gulliver a törpék és óriások országában*). Ám ő úgy ment nyugdíjba, hogy azt *Unruhestandnak* fogta fel. Tanított, szerkesztett (a *Lelkipásztor*, majd a *Credo* folyóiratot), előadásokat tartott, írt és olvasott, valamint ökumenikus tanácsadóként is szorgalmasan teljesített.

Mindig jellemző volt rá a maximális kötelességtudat. Neki nem adatott meg, ő nem igényelte azt, amit a német egyházak ismernek: „felmentés a kötelezettségek alól”. Érdemes az ottani liturgikus szöveget felidézünk: „Új életszakasz előtt állsz. Ordinácód alapján megmarad számodra az igehirdetésre, a keresztelezésre és az úrvacsoraosztásra való elhívás. Mostantól kezdve azonban szabad vagy a gyülekezetben vállalt hivatali kötelezettségektől...” Hafenscher Károly nem kérte, talán nem is tudta volna elfogadni ezt a felmentést. Simeonként nem mondta még a *Nunc dimittist*: „*Mostan bocsátd el, Uram, a te szolgálodat...*” Szüntelenül és kötelességtudóan dolgozott. Utolsó éveiben is büszkén mondta: „Nyaktól felfele még jól működöm, a többit ne is kérdezd.” Még a kórházi ágyon is „járt az agya”. Ennek bizonyosságául hadd olvassak fel egy ilyen helyzetben született személyes vallomást, amelyben, hallani fogjuk, utalás lesz a talentumok példázatára is, ahonnan a prédikációs alapigét választottam: „1Kor 12 értelmében jöttem rá arra, hogy egy családon belül is, sőt baráti körön belül is milyen sokféle kegyelmi ajándék lehetséges, mégis a Lélek egysége a közös, talentumokban és karizmákban a Gáncs és Hafó család tagjai között éppen úgy, mint baráti-testvéri köreinkben. Ismételt kórházi kezelés alatt és két nap szünetet engedélyezve, nyugtalan éjszakák és nappali gyöttrődések között jöttem rá erre, és akarom továbbadni Nektek is azt, amit a Teremtő genetikai programozásában a talentumokban felfedeztem, sokféleségük ellenére is ugyanaz az ajándék, különböző embereknek, mint ahogy a karizmák kezelésében is a sokféleség jellemző, de a hűség és szolgálat dolgában, teremtettségi ajándékainkban és kegyelmi ajándékainkban, egyházaink, felekezeteink különbsége ellenére is egyek lehetünk, püspök, lelkész, tanár, orvos, feleségek, nagymamák szolgálata során. Közös Urunk áldja meg családjainkat és az egy nagy családi-baráti közösség tagjait. Ez a kérés és mondanivalóm ma: Hafó barátotok és testvéretek.”

Igen, így búcsúzik tőlünk: Hafó barátunk és testvérünk.

Magam pedig búcsúzhattam tőle elárvult dolgozószobájában, íróasztala mellett is. Láthattam a kis fémkeretben kézzel másolt énekszöveget: „Ki dolgát csak Istenre hagyja...” Kézbe vehettem az ott fekvő Bibliákat: a különböző magyar, angol, német és svéd kiadásokat. A nappaliban pedig, beszélgetéseink helyszínén, az asztalkán és a földön ott voltak – az ekkor már állandó munkaeszközként használt nagyító mellett – az utolsó időben olvasott könyvek: az *Útmutató*, a *Máté 118* című prédikációs kötet, a *Kezek evangéliuma* című kiadvány, a könyv a norvég egyházi harcról,

újságkivágások, imakönyvek és persze verseskötetek, például Keresztury Dezsőtől. Bennük a rá annyira jellemző aláhúzásokkal. Veronka néni, a vérbeli könyvtáros eredetileg nem örült ennek a szokásának, de tudjuk, hogy ő mindig is így kívánta magáévá tenni a számára eszméletű, inspiratív gondolatokat. Családja elmondása szerint az előbb testileg, majd immár szellemileg is gyengülő Hafenscher Károly heteken át egyenként kézbe vette ezeket a számára oly fontos könyveket, és mindegyiktől külön búcsúzott.

Áprily Lajos egy kötete a *Kérés az öregséghez* című versnél volt kinyitva. Hadd olvassak fel ebből néhány sort:

„Öregség, bölcs fegyelmezője vérnek,
taníts meg, hogy Csendemhez csendben érjek.
Ne ingerelj panaszra vagy haragra,
hangskodóból halkíts hallgatagra.”

A vers utolsó néhány sora pedig így hangzik:

„S közel a véghez
egy pátosztalan, kurta szó elég lesz,
a túlsó partot látó révülésben
a »Készen vagy?«-ra ezt felelni: – Készen.”

Nehezen tudott elmenni. Nem könnyen tudta kimondani ezt a szót: „Készen.” „Készen vagyok, Uram.” Előbb tudni akarta, mi vár ott rá, hogyan tud kellőképpen felkészülni. Küzdelmei között is ilyen szavakat mondott: „fordítás”, „előadás”, „határidő”.

Aztán az utolsó este, éjszaka és reggel már nagyon csendben tudott lenni. Talán még hallotta a szerető, becéző szavakat Veronka nénitől és családja többi tagjától. Aztán, hiszem, hogy már csak arra a belülről – vagy inkább felülről – jövő hangra figyelt, amely talán ezt mondta: Jól van, jó és hű szolgálóm, szabad vagy a gyülekezetben vállalt hivatali kötelezettségektől; a kevésen hű voltál, sokat bízok rád ezután, jöjj, és osztozz Urad örömében. Ámen.

K Ö N Y V R E C E N Z I Ó ◀

Kalandozások a hazai protestáns teológiatörténet mezején

■ L Á S Z L Ó N É A G O D A N E T T

Kovács Ábrahám (szerk.) 2016. *Világnézetek kihívásai és a protestáns teológia*. Sulyok István Teológiai Tudományok Intézete, Nagyvárad – L'Harmattan Kiadó, Budapest. (Magyar Protestáns Teológiatörténeti Könyvtár.)

Ahogy hazánk történelmének nagy alakjait, nagy eseményeit és szellemi irányzatait is illik ismernünk, úgy hitünk hősei közül sem elég csupán Lutherről vagy Kálvinról, a reformáció német eredetéről vagy a lutheri ortodoxiaról való tudás. A magyarországi protestáns teológiai gondolkodás gazdag története még sok kutatható tartogat a szakemberek számára is, és nagy szükség van az eredmények ismertetésére. 2016-ban látott világot egy tanulmánykötet a Sulyok István Teológiai Tudományok Intézete és a L'Harmattan Kiadó közös kiadásában, amely egy sorozat első tagjaként igyekszik pótolni ezt a hiányosságot.

A Magyar Protestáns Teológiatörténeti Könyvtár első kötetét dr. Kovács Ábrahám, a PKE Humántudományi Tanszékének és a DRHE Dogmatikai Tanszékének egyetemi docense szerkesztette. A sorozat hétfős szerkesztőbizottsága (Béres Tamás, Füstli-Molnár Szilveszter, Hatos Pál, Korányi András, Pap Ferenc, Pásztori-Kupán István és Pálfi József) is mutatja, hogy széles körű együttműködéssel jött létre a kötet, amelyet a kiadók mellett az Evangélikus Hittudományi Egyetem és a Sárospataki Református Teológiai Akadémia támogatott.

A bevezetőben Kovács Ábrahám röviden áttekinti a protestáns teológiatörténettel foglalkozó 19–20. századi kiemelkedő teológiai munkákat egészen napjainkig, és egyben újabb kutatásra, kritikai vizsgálatra, egymástól való tanulásra biztat. A kötet tanulmányai hosszúságukban, stílusukban és a témakörökben is színes képet mutatnak, azonban mindegyik mer újat és eredetit mondani. Megtalálhatók közöttük rendszeres teológiai, egyháztörténeti, liturgiátörténeti, prédikációtörténeti és kegyességtörténeti fókuszúak egyaránt. Ezek három nagy fejezetbe lettek rendezve, amelyek frappáns címmel utalnak a bennük foglalt tanulmányokra.

Az első nagy fejezet – *A teológia művelése Erdélyben és a Tiszántúlon* – négy írást tartalmaz. Pálfi József *Az eklézsia lelki tanítója – Keresztesi József igehirdetése* című alapos, harminchárom oldalas munkájával átfogó képet ad a neves 18. századi református lelkész igehirdetői tevékenységéről két vastos kötetnyi kézirat predikációs gyűjtemény elemzése alapján. Külön fejezetben ír a predikációk felépítéséről, szerkezetéről és egyes általa kiemelt tartalmi témákról, mint például az egyházatyákra való hivatkozás vagy az illusztrációs képek, példák.

Lapozva egyet, több mint száz évet ugrunk előre az időben a híres bibliafordító „teológiai profiljára”, ahogyan a szerző, Tunyogi Lehel *A besorolhatatlan Kecskeméthy „sor alá hívása”* című rövid tanulmányában megfogalmazza a „témát”. A részletesen elemző és kicsiszolt mondatok után itt sokkal inkább

élszóban előadott, könnyedebb stílussal találkozunk, a személyes érintettség elbeszélése után Kecskeméty személyének bemutatásakor például antekdotákat is olvashatunk. A tartalmi áttekintésből egyértelműen kitűnik, hogy a szerző elkötelezett, és méltán nevezi magát Kecskeméthy-szakértőnek.

Az elmélyült és széles körű ismeret elmondható Fekete Károlyról is a *Makkai Sándor – a teológiai professzor* című tanulmánya kapcsán, amelyben „a 20. század magyar református egyház- és teológiatörténetének egyik legértékesebb és legbonyolultabb alakjának” életművéről ad rövid áttekintést. Négy korszakban vizsgálja a nagy előd tanítói munkáját 1914–1951 között, sorrendben Kolozsváron, Sárospatakon, ismét Kolozsváron, majd Debrecenben. Számomra különösen is értékesek és meggyőzőek azok a források, amelyek azt tanúsítják, hogy a történelmileg nehéz helyzetekben sokan kiálltak mellette, elismerve ezzel őt mint professzort és tiszteletre méltó embert.

A kötet első fejezetének utolsó nagy alakja *Maksay Albert* (1897–1971), akiről Geréb Zsolt tollából olvashatunk egy már korábban megjelent tanulmányt. A szerző Maksay gazdag életművének felvázolása előtt leszögezi, hogy költői, írói, lapszerkesztői, közírói tevékenységével nem foglalkozik, azonban a felhasznált irodalom után felsorolás szintjén mégis hozza önálló kötetét, tanulmányait, írásait, valamint a róla szóló eddig megjelent irodalmat. A tanulmány első fele a térben és időben is széles életút bemutatása, a második pedig a teológiai írásai alapján foglalkozik munkásságával 1927-es tanári székfoglalójától a Kolozsvári Református Teológiai Fakultáson. Két lényeges megállapítást tesz a szerző ezzel kapcsolatban, az egyik, hogy a nagy exegeta írásmagyarázói tevékenységének átfogó vizsgálata még nem történt meg, a másik, hogy Maksay írásmagyarázati szemléletmódja változott, fejlődött az évek során, s ezt példával is alátámasztja.

A könyv következő nagy fejezete a *Tsudák és izmusok a magyar protestáns teológiában* címet viseli, amelyben négy tanulmány és egy korreferátum kapott helyet. Első közülük Szetey Szabolcs *Izmusok és irányzatok a XIX. századi magyar református igehirdetők és igehirdetéseik tükrében* című kritikai irányú áttekintő tanulmánya, amely arra vállalkozik, hogy a 19. század igehirdetési gyakorlatának kutatását előrevigye az igehirdetési irányzatokkal kapcsolatos további források ismertetésével, eddig figyelembe nem vett kérdések felvetésével és az eddig elért, gyakran egymásnak ellentmondó eredményekre való alapozás helyett a kérdés összetettségére való figyelmeztetéssel.

Az olvasást tovább folytatva ismét visszatérünk az időben. Pap Ferenc „*A' tsudák ideje régen el-mult, nekünk az Istentől belénk adattatott okosságot kell követni*” – *Tanulságok és kérdések Báthori Gábor életműve és ágendája kapcsán* című tanulmánya ízes, régies stílusú eredeti idézeteket is hoz a 18. század végén született egykori dunamelléki püspöktől. Ezek az elsődleges források is bizonyítják, hogy a Báthori Gáborról megfestett korábbi „teológiai portré” revidálásra szorul.

Ferencz Árpád előadása kitágítja a perspektívát, hiszen egy magyar és egy külföldi teológus szemléletét veti össze *Barátság a különbségek ellenére – Kapcsolópon-tok Karl Barth és Pákozdy László Márton munkásságában?* című előadásában. Marjovszky Tibor, aki négy évig volt napi kapcsolatban Pákozdyval, korreferátumában a címre válaszolva kimondja, hogy csak kérdőjellel feltételezhetünk barátságot, inkább a megbecsülés szót kell használnunk.

A fejezet záró tanulmánya a protestáns kötet egyetlen evangélikus írása az EHE Egyháztörténeti Tanszékének egyetemi tanára, Korányi András tollából, egy specifikusan evangélikus témában, *A diakóniai teológia és a szocializmus kontextusa* címmel. A kontextuális teológiai irányzatok tükrében bemutatott sajátos irányzat Káldy Zoltán evangélikus püspök nevéhez köthető, azonban az adott történelmi helyzetben hivatalos teológiai programmá lett, és hatása egyházunk közelmúltjában is kimutatható.

Az utolsó fejezet harmas címe – *Hitvallás, lelki énekek és belmissziói teológia* – nem sorrendiséget, csupán tartalmat jelöl. Fekete Csaba A. N. *Somerville és az angolszász énekek megjelenése egyházunkban* című tanulmánya az evangélikátor magyarországi missziójának hatását vizsgálja a megjelent énekeskönyvekkel, énekgyűjteményekkel kapcsolatban. Az alapos áttekintés után a következők között féloldalmi kérdést vet fel, ami arra utal, hogy a kutatóknak érdemes foglalkozniuk a témával.

Kovács Ábrahám *A debreceni új ortodoxia második generációjának vezéregyénisége: Csiky Lajos szerepe az ébredésben és missziológiai felfogása* című értekezésében ír a „volt skóciai peregrinus diák” teológiai műveiről, munkásságáról, a skót hatásról és a debreceni teológiai irányzat jelentőségéről és a '30-as években kibontakozó ébredési mozgalomhoz való hozzájárulásáról. Megállapításait háromoldalmi felhasznált irodalom erősíti meg.

A záró tanulmány fiatal női szerzője Petrócziné Petrov Anita, aki *A hitvallások szerepe Eröss Lajos dogmatikájában* című témával zárja a tartalmas kötetet, amelyből csupán a záró másfél sort szeretném idézni: „Eröss Lajos számára a két legfontosabb érték: hit és haza. Ezek szolgálnak gyökerünként, s nekünk, ma élő reformátusoknak ezt a szellemi örökséget ápolnunk kell.”

Úgy vélem, hogy az egész kötet s az új sorozat is hozzájárul ehhez, rávilágítja a figyelmet, hogy milyen sok megismernivalónk van a hazai teológiatörténet kiemelkedő személyiségeiről és irányzatairól. A puhakötésű, esztétikus megjelenésű könyv igazi értéke a benne foglalt szellemi táplálék, amelynek tartalmi nivójából nem vonnak le a nem túl gyakori, de olykor bosszantó, betűközöket kihagyó vagy megduplázó tipográfiai hibák. Mindenkinek ajánlom elolvasásra, aki szívesen foglalkozik hazai egyházi szellemi gyökereink meghatározó jelentőségű alakjaival és teológiai irányzataival.

Lesújt-e ránk a babiloni átok?

Gondolatok Laborczi Pál írása kapcsán

■ ZSUGYEL JÁNOS

A *Lelkipásztor* folyóirat egyik utóbbi számában megjelent tanulmány *Pénz és erkölcs* címmel a biblikus gazdaság alapjairól szólt (LABORCZI 2018). A gazdasági kérdések szélesebb társadalmi összefüggésekbe helyezése jogosan tart igényt az egyház véleményformáló tagjainak figyelmére, így ezek taglalásának hasznossága kétségtelen. Ebben a vonatkozásban a tanulmány közzlése látókörbővítő és hézagpótló jellegű, ugyanakkor megállapításai inkább érzelmi megalapozottságúak. Bár egy lelkes szakfolyóiratnak nem lehet feladata a közgazdasági viták folytatásának teret nyújtani, az Olvasók hiteles tájékoztatása indokolja az írás vitatható megállapításaira vonatkozó eltérő álláspontok megismertetését.

A tanulmány bevezető részében az ismert montesquieu-i hármasság mellé helyezi a médiumok és a pénz hatalmát, amelynek kapcsán veszélyeztetve érzi a törvényhozói, végrehajtói és igazságszolgáltatási hatalmi ágak megosztásából eredő társadalmi stabilitást. Ennek okaként a közvélemény befolyásolásán keresztül a közhatalmat választói felhatalmazás nélkül gyakorló tömegtájékoztatás mellett a pénz – „önzésből és haszonlesésből kamatoskamatszedéssé durvult” hatalmát jelöli meg, „minek következtében fék nélkülivé vált a pénzügyrendszer”.

Nehezen lehetne tagadni a modern társadalmakban a gazdaság meghatározó szerepét. Ebben a vonatkozásban a helyzet talán még rosszabb is, mint a hármasság ideális egyensúlya, hiszen az igazságszolgáltatás viszonylagos függetlensége mellett nehéz lenne tagadni, hogy napjainkra mind a törvényhozói, mind a végrehajtói hatalom szereplői túlnyomórészt gazdasági érdekek képviselőiként lépnek fel a politika porondjára, így a gazdaság szempontjai a társadalmi élet minden szegletében jelen vannak. A kérdés csupán az, hogy a pénz hatalma – amit a tanulmány szerzője a kamatos kamat uralmának az „emberhez egyedül méltó, szeretetalapú kapcsolatok” tagadásaként értelmez – valóban ötödik hatalmi ággént érvényesül-e.

A *kamatos kamatszedés* fogalmát inkább stilisztikai, mint közgazdaságtani kategóriának tekintem, ami alkalmas arra, hogy a *kamat* fogalmához társuló negatív képzeteket hatványozza, így a továbbiakban inkább ez utóbbit használok majd. A hitelt nem kamatos kamatra, hanem kamatra folyósítják, bár a meg nem fizetett kamatot valóban tőkésítik a kamatperiódus végén, így a következő periódusban ez is a kamatfizetés számítási alapjává válik. Ez kétségkívül kiszolgáltatottságot eredményez, s nem egy adós kerül az adósságszpirál helyzetébe, amikor a hiteleket már az esedékes kamatfizetési kötelezettség teljesítésére kell felvennie.

A meghatározó fogalom azonban a kamatszedés, s ennek (erkölcsi és teológiai) megítélése kétségkívül sokat változott a történelem során. A katolikus egyház gyakorlatában a kamatszedést kezdetben bibliai alapon tiltották (5Móz 23,20–21), bár az evangéliumban a kamatszedés megtalálható pozitív kontextusban is (Lk 19,23). A skolasztikus Aquinói Tamás később Arisztotelész nyomán – aki a pénzt szaporodásra alkalmatlannak tartva ellenezte a kamatszedést – fő művében kidolgozta ennek filozófiai érveit is. Mivel a kölcsönözött pénzt (optimális esetben) hiánytalanul visszaadják, a használatáért követelt ellenérték (kamatszedés) ellenkezik a keresztényi méltányosság követelményével, ezért tilos. Egyedül abban az esetben jogos a kölcsönadott pénz fejében ellenértéket követelni, ha kereskedő vagy iparos számára adják a kölcsönt, és a közös vállalkozás hasznában, illetve kockázatában részesül a kölcsönadó (ST II–II. q. 78. art. 1–2.).

A kamatszedés tilalmát a világi jog kevésbé vette szigorúan. Megengedte a kamatszedést a vállalkozásba bevitt tőkére, ha a kölcsönadó előnyös üzlettől esik el (*lucrum cessans*), ha kárt szenved (*damnum emergens*), vagy a kölcsönöszeget fenyegető veszteség (*periculum sortis*) esetére. A világi jogfejlődés és a gazdasági fejlődés igényeinek hatásá-

A kamatszedés tilalmát a világi jog kevésbé vette szigorúan. Megengedte a kamatszedést a vállalkozásba bevitt tőkére, ha a kölcsönadó előnyös üzlettől esik el (*lucrum cessans*), ha kárt szenved (*damnum emergens*), vagy a kölcsönöszeget fenyegető veszteség (*periculum sortis*) esetére. A világi jogfejlődés és a gazdasági fejlődés igényeinek hatásá-

ra a reformáció kezdetére a katolikus egyház is engedett álláspontjából, s 1515-ben az V. lateráni zsinat kimondta a zálogügyletekkel foglalkozó pénzüzetek (*montes pietatis*) által felszámított kamat jogosságát, amennyiben ezek fedezetet nyújtanak az intézetek működésével kapcsolatos költségekre, és nem tartalmaznak ezen felüli profitot.¹

Ez a gondolatmenet így már a 16. században elismerete, hogy a kamatot felszámító – vagyis a betétgyűjtéssel és kölcsönzéssel foglalkozó – intézmény társadalmilag hasznos tevékenységet folytat, amely jogosan tart igényt költségeinek megtérítésére, illetve kockázatának kompenzálására. Így semmiképp sem lehet azonosulni a tanulmány azon megállapításával, hogy „a kamat mögött semmilyen hasznos cselekedet nem áll...” (LABORCZI 2018, 6. o.) Egy jól működő bankrendszer képes arra, hogy hatékonyan begyűjtse a lakosság és a vállalkozók megtakarításait, értékelje a hiteligénylők üzleti terveit, folyósítsa és beszedje a kölcsönösszegeket, s a hitelnyújtásból származó jövedelmeket megossza a betétesek és a bank tulajdonosai között. (A bankok felelőtlen kihelyezései és sokszor pazarló üzletvitele, a működésükkel kapcsolatos sok évtizedes keserű tapasztalatok sem kérdőjelezik meg a pénzügyi intézményrendszer létének indokoltságát.)

A szerző így folytatja megállapítását: „...a pénz tehát fedezet nélkül szaporodik, következképp ez az örökös infláció forrása.” (Uo. 7. o.) Ez a megállapítás akár igaz is lehetne, ha infláció csak a jelenlegi, „fedezet nélküli” pénzrendszerben lenne megfigyelhető, illetve ez minden esetben jellemzője lenne. A valóság ezzel szemben úgy áll, hogy a nemesfém alapú pénzrendszerek is ismerték az infláció jelenségét, amikor egy adott gazdasági teljesítőképesség mellett jelentősen megnövekedett a forgalomban lévő pénz mennyisége. Többek között ez történt a nagy földrajzi felfedezések évszázadában is, amikor a spanyol és portugál gyarmatokról beáramló nemesfém okozott hatalmas inflációt, s az így megnövekedett kereslet – nem mellékesen – kiemelkedő gazdasági növekedést indított el. S ha a közelmúlt pénzügypolitikai történéseire tekintünk, megállapítható, hogy a nemesfémfedezetet nélkülöző mai pénz léte is együtt járhat deflációval, sőt negatív kamatmértékekkel is (például német és svájci államkötvények, Európai Központi Bank negatív irányadó kamata). A tanulmány egyik későbbi pontján a szerző korábbi kijelentését cáfolja, amikor helyesen állapítja meg: „...a gazdaságot szolgáló pénznek kézzelfogható fedezetre semmi szüksége, mivel a fedezete kizárólag a mögötte álló értékteremtő munka és a közbizalom.” (Uo. 10. o.) A központi bankok épp e fedezet folyamatos figyelése alapján döntenek a kibocsátásra kerülő pénzmennyiségről.

A szerző helyesen rögzíti, hogy a „pénzkiadás jogát is elvették a közhatalomtól” (uo. 7. o.). Az Európai Unió tagál-

lamaiban a pénzkibocsátásért felelős központi bankok, illetve az euróövezetben az Európai Központi Bank függetlenek a végrehajtó hatalomtól, így szervezetileg, intézményileg és pénzügyileg önálló intézményként szolgálják a gazdaság működését. Ezt a hatalommegosztást lehet hatalomvesztésként értékelni, hiszen a költségvetési egyenlegért felelős kormányzatok nem tudják korlátlan pénzteremtésre utasítani a központi bankokat, illetve az Európai Központi Bankot. Ugyanakkor ez a hatalommegosztás szavatolja, hogy a forgalomban lévő pénz értékállósága megvalósuljon, hiszen a pénzkibocsátást jellemzően a gazdaság igényei s nem az újraválasztásukért túlköltekezésre is hajlamos kormányok határozzák meg.

A tanulmány jelentős terjedelmében tárgyalja Silvio Gesell pénzelméletét, valamint ennek megvalósításaként az ún. wörgli csodát. Gesell autodidakta közgazdászként hirdette a közösség tulajdonában álló „szelíd pénz” gondolatát. Az erre alapozott gazdasági rendszerben a pénz csak technikai szerepet tölt be az árucserre lebonyolításában. Mivel a törvényhozó hatalom által kibocsátott pénzt bizonyos időközönként leértékelik, ezért a pénztulajdonosok haladéktalanul áruk és szolgáltatások vásárlására fordítják, így biztosítják a gazdaság folyamatos működését. A pénzüzetek csak a pénzforgalom technikai lebonyolításával foglalkoznak, ezért nem jutnak gazdasági, még kevésbé politikai hatalomhoz, hanem a közhatalom intézményeként és nem magángazdasági vállalkozásként működnek. A szerző részletes katalógusát adja a szelíd pénz rendszerében elérhető előnyöknek, s ezek feltehetőleg – gondolatkísérletként – meg is állják helyüket. Mivel ezt a pénzrendszert a világ egyetlen működő gazdaságában sem tartották – számos vélt előnye ellenére sem – bevezetésre érdemesnek, csak a megoldásra váró problémák – teljesség igénye nélküli – felsorolása marad:

- Képes-e a szelíd pénz rendszere biztosítani a modern gazdaság működéséhez elengedhetetlen megtakarításokat, amennyiben a megtakarítókat nem ösztönzi az elérhető kamat?
- Hogyan képes egy közösségi tulajdonban álló pénzüzet hatékonyan dönteni a megvalósításra érdemes üzleti lehetőségek közötti választásról?
- Amennyiben a pénz nem lesz alkalmas vagyoneképzésre – ami a biztonságra törekvő emberek elidegeníthetetlen szükséglete –, melyik áru veszi át a vagyoneképző funkciót, mint ahogy a hiperinflációs időszakban megtette ezt a cigaretta, az ékszerek, a múkincsek?
- Ha a pénz negatív kamata, illetve folyamatos leértékelése képes pozitív társadalmi változások tömegét létrehozni, miért nem valósultak meg ezek a korábbi inflációs időszakokban?

Az 1932. évi wörgli csoda eseményei valóban amellettszólnak, hogy egy önmagában értéktelen „munkautalvány”

¹ http://www.intratext.com/IXT/ENG0067/_PE.HTM.

pénzként való használata egy közösség életében képes pozitív változásokat eredményezni, s a helyi gazdaságot felendíti. A kísérlet kudarca annak volt köszönhető, hogy az osztrák jegybank pénznyomtatási monopóliumát féltve másfél év múltán elérte a wörgli „pénz” bevonását. Mára a szabályozási környezet toleránsabb lett. A helyi pénzek kibocsátása és forgalmazása számos településen és régióban megengedett, Magyarországon is több helyen működik, s a helyi gazdaságfejlesztés bevett eszköze. Ezek azonban nem képesek a teljes pénzforgalom s valamennyi pénzfunkció (többek között a vagyontároló funkció) átvételére, így csak kiegészítő pénzrendszerként van létjogosultságuk, s ha általánosan elterjedté válnának, feltehetőleg felkeltenék a központi bankok beavatkozási kedvét is, mint ahogy a kriptovaluták (bitcoin és társai) esetében épp napjainkban érzékeljük.

A szerző befejező gondolataiban a „lineárisnál alig jobban növelhető termelés és a hatvány szerint növekvő pénzmennyiség” miatti összeomlás elkerülhetetlensége miatt aggódik, amelynek során a „gazdagok mentik majd irhájukat, a szegényeket pedig sorsukra hagyják” (uo. 13. o.). Az emberiség történetének eddigi tapasztalatai sajnálatos módon ezt a borúlátást igazolni látszanak. A gazdaság és a társadalom bajait a kisemberek hordozzák, a tehetősek érdekérvényesítő képessége mindig erősebb az elesettekéénél.

A szerző tanulmányában pénz és erkölcs összefüggéseit tárgyalva megtalálni véli azt a megoldást, amely mai – számos ellentmondást felmutató – gazdasági és társadalmi éle-

tünk meghaladására alkalmas. E megoldás egyedül üdvözítő voltával szemben azonban a fent kifejtett gondolatok miatt szkeptikus vagyok. A modern vegyes gazdaságban napjainkra kialakított pénzügyi intézményrendszer több évszázados tapasztalatok birtokában valósult meg, s képes arra, hogy mechanizmusát folyamatosan megújítsa, a felmerülő új ötleteket működésébe eredményesen integrálja. Hiba lenne ezt a működő rendszert egy – első látásra talán szimpatikus – utópia kedvéért sutba dobni.

A pénz szerepének túlhangsúlyozása azonban valóban számos gond forrása. Találón fogalmaz Pál apostol levéلبeli ígéje, mely szerint „minden rossznak gyökere a pénznek szerelme” (1Tim 6,10). Az a társadalom, amely a pénzt isteníti, „szerelemmel” közelít hozzá, bukásra van ítélve.

Felhasznált irodalom

- AQUINÓI Szent Tamás 1995. *Summa Theologiae – A teológia foglalatata*. I/1–2. köt. Telosz Kiadó, Budapest.
- CSEPREGI Zoltán 2014. Tulajdon, kamatszédés és uzsora Johannes Eck (1515), Martin Luther (1524) és Méliusz Juhász Péter (1562) műveiben. *Obeliscus*, 1. évf. 1. sz. 57–64. o.
- LABORCZI Pál 2018. Pénz és erkölcs Az etikus gazdaság alapjai. *Lelkipásztor*, 93. évf. 1. sz. 6–13. o.
- ZSUGYEL János 2017. Közgazdasági gondolatok Luther Márton életművében. *Közgazdasági Szemle*, LXIV. évf. 10. sz. 1073–1088. o.

Az érett középkortól napjainkig és tovább

Gondolatok Zsugyel János írása kapcsán

■ LABORCZI PÁL

Előző dolgozatomban terjedelmi okok miatt nem volt lehetőségem a geselli elmélet valamennyi jellemzőjére, erkölcsi és társadalmi vonatkozására kitérni, ezért egy közgazdász jogosnak tűnő ellenvetéseket tehet. Ezt a hiányt most részben megkísérlem pótolni, hogy beláthassuk: nem utópia, hanem az egyetlen reménységünk a geselli útra lépni. És azért „csak” reménységünk, mert ezen megoldás bevezetésével például az ökokatasztrófa közelsége miatt könnyen lehet, hogy már elkéstünk. Másként fogalmazva óriási hiba a jelenlegi gazdasággal kapcsolatban jól működő rendszer-ről beszélni, amelyet nem szabad egy „utópia kedvéért sutba dobni”. Épp ellenkezőleg, nézetem szerint éppen hogy a jelenlegi gazdasági rendszer visz minket a végpusztulásba. A rendszer működik ugyan, de végzetesen.

* * *

Egy eleddig még nem publikált tanulmányomban számos közgazdász és más neves gondolkodó eredményére támaszkodva a mai pénzrendszer, vagyis a tőkegazdaság legfőbb negatív jellemzőit gyűjtöttem össze. Néhány idézettel és saját gondolattal összefoglalom.

1. *Együttműködés helyett versenykényszer*, holott az ember lényegétől a játékosságon kívül idegen a verseny,¹ pláne a gazdasági verseny, mert az nem más, mint a „taposd el a gyöngét” szalonképes neve.

¹ Bartók Béla úgy fogalmazott, hogy „a verseny lovaknak való, nem embereknek”. Joe Eszterhas közlése; ESZTERHAS 2007, 151. o.

2. A megállíthatatlan növekedés kényszere, amelynek vállalhatatlan következményeit egy későbbi szakaszban tárgyalom.

3. A kizsákmányolás kényszere, mert a kamat adta nyereség iránti vágyból, vagyis „egoista indítékokból mindenki kölcsönösen megkárosít mindenkit, vagy az egyik fél állandóan kárt okoz a másiknak” (BINSWANGER 1999, 53. o.).

4. Gazdagodó központ – szegényedő periféria, vagyis szociális igazságtalanság. Ehhez elegendő megnézni az évenkénti IMF-jelentéseket. Évről évre nyílik az olló (néhány adatot láss: LABORCZI 2018, 9. o. 8. jegyz.)

5. Nincs egyensúlyi állapot, azaz a kapitalizmus története valójában válságsorozatok története.²

6. Erkölc nélkülség. A gazdaságot „az éhségtől való félelem meg a nyereségvágy motiválja” (POLÁNYI 1976, 151. o.). „Valutáink rendszere igenis erősíti a kapzsiságot és a hiánytól való félelmet.” (LIETAER–BELGIN 2017, 199. o.) „A kapitalizmus kapzsisággal párosult jeges közönyből gyilkolt meg milliokat.” (HARARI 2015, 298. o.)

7. Össztársadalmi torzulás és bomlás, mert „amikor kizárólag az egyénnek adnak jogokat, nemcsak veszélyes és a közösség érdekeivel ellentétes egyensúlyhiányt teremtenek, hanem ugyanakkor szabad folyást engednek a társadalmi bomlásnak és a *homo homini lupus* állapotának” – állapítja meg a filozófus (MOLNÁR 1993, 56. o.).

Az említett jelenségek mögött majd mindenki a kamat pusztá létét jelöli meg a baj forrásául. Ezért nézzük meg a kamatot közelebbről.

„Ne végy ő tőle kamatot vagy uzsorát, hanem félj a te Istenedtől, hogy megélhessen melletted a te atyádfia” (3Móz 25,36; Károli-ford.) – olvashatjuk a Bibliában.

A pénz és kamata szempontjából olvasgatva Arisztotelész, Aquinói Szent Tamás, Nicole Oresme, Luther vagy Kálvin idevágó munkáit, szembeűnhet néhány jelző a kamattal, illetve a kamatszedéssel kapcsolatban: természetellenes, igazságtalan, természet ellen való, ellentétes a természetes igazságossággal, halálos bűn, méltánytalan, átkozott, ki kéne kergetni a világból stb.

Valójában az ókor óta ismert tapasztalat, hogy a kamat és a szabad kereskedelem – „olyan drágán adom az árumat, ahogy csak tudom” (LVM 4) – az embertársunk kárán való gazdagodást jelenti, következésképp az amúgy is szegényeket ínségre juttatja.

De miért van a kamatnak és a szabad kereskedelemnek ilyen negatív hatása, hogy még a Biblia is egy mondatba foglalja a kamatot és felebarátunk megélhetését? Miért írja Melius Juhász Péter ugyancsak régen (amikor az uzsora még a kamat szinonimája volt), hogy „a felebarátainkat és felebarátaink javait kimerítő sérelmes uzsora meg van

tiltva azon igazságtalan nyeresémény miatt, mely egy neme a lopásnak és ínségre juttatja a szűkölködőket és szegényeket” (MELIUS JUHÁSZ 1881, 260. o.)?

A kamat a *lopás* egy neme, állítják a régiek. A kamat a pénzkölcsönzés *jogos haszna*, mi több, törvényes *jutalom*, állítja a mai közfelfogás. Megmutatom, hogy az előbbi a helyes, és a mai a torz álláspont.

Nyilvánvaló, hogy a munkamegosztás megköveteli a csereeszköz létét, vagyis pénzre szükség van ahhoz, hogy az (áru)termelők és (áru)fogyasztók közötti csere zavartalanul folyjék. Csakhogy „a munkamegosztás maga nem követel kamatot. Kinek kellene itt kamatot fizetnie és miért?” – teszi föl a kérdést nagyon is lényeglátóan GESELL (2004, 235. o.). Ugyanakkor tegyük föl, hogy a pénzkibocsátó (fejedelem, király, állam stb.) kellően hosszú ideig a munkamegosztás adott szintjéhez elegendő csereeszközt, vagyis (fém)pénzt bocsát ki. Egyszerű takarékoságból vagy merő emberi számításból, gyarlóságból, nyereségvágyból, félelemből, hogy mi lesz holnap stb., előbb-utóbb minden kibocsátott pénz valamilyen ládafiában köt ki. És a ládafia tulajdonosának pusztá megélhetését biztosító pénznél több pénzt onnan az égvilágon semmi mással nem lehet előcsalogatni, mint kizárólag kamattal. Értsd: „nincs kamat = nincs pénz”,³ mondja zseniális szerzőnk. Pénz hiányában ugyanis a termelő is és a fogyasztó is szükséghelyzetbe kerül. A termelő azért, mert a terméke tönkremegy; a fogyasztó pedig azért, mert nélküli azokat a dolgokat, amelyek elcserélése érdekében áruját a piacra vitte. Vagyis a pénztulajdonos merő önzésből, haszonlesésből, a piac fölötti hatalmából fakadóan zsarolni képes a piac többi szereplőjét, pusztán azért, mert az ő áruja, a pénz, anyagában romolhatatlanul várakozni képes a ládafiában. A szükséghelyzetbe került felebarát megzsarolásának eredménye a kamat. Ráadásul az eleve szükséghelyzetben lévő felebarát egyszer csak mégis kölcsönt lesz kénytelen fölvenni. S miután visszafizette a kölcsönösszeget, azután azért kénytelen dolgozni, hogy a kikövetelt kamatot is előteremtse, ilyenformán nagyobb szükségbe kerül, mint előtte volt. A mózesi törvények és az említett „régí írástudók”⁴ ezért voltak kérlelhetetlenek a kamattal szemben.

A kölcsönt adó a többletpénzért cserébe semmiféle értékteremtő munkát nem végez, csakis vár a pénzére, tehát eredendően „a kamat mögött semmilyen hasznos cselekedet nem áll” (LABORCZI 2018, 6. o.), ezért teljes joggal mondja az említett reformátor, hogy a kamat „igazságtalan nyeresémény [...], mely egy neme a lopásnak”. A kamat tehát:

- embertársunkkal szembeni erőfölényből eredő *sarc*;
- színtiszta *kizsákmányolásnak* is hívhatjuk, mert az per definitionem értékteremtő munka nélküli jövedelemelvonás;

² Itt és most figyelmen kívül hagyva, hogy a hullámhegyek és -völgyek „eredője” bizonyos régiókban jelentős gazdasági növekedést is kiadhat.

³ A teljes idézetet lásd: LABORCZI 2018, 7. o.

⁴ Babits kifejezése az *Írástudók árulása* című írásából

- méltánytalan, méltatlankodnak évszázadok óta egyre halkabban a széplelkek;
- „elkerülhetetlen bűn” (LVM 4);
- a gazdaság működéséhez szükséges, ezért Kálvin szerint mérsékelt formában (5-6%) engedélyezhető, de a védtelen felebarátot túl könnyen szegénységbe és nyomorba döntő képessége miatt „a méltányosság és szeretet törvényével” összhangban kell eljárunk, írja ugyanő (SEBESTYÉN 1881, 8. o.). Az „összhangra” törekvés évszázadok alatt olyannyira feledésbe merült, hogy a később megszületett „közgazdaságtanokat [...] az érdekelte és az érdekli, hogy a piaci erők szabad kibontakozását megakadályozó erkölcsi és paternalis béklyókat föloldja” (BINSWANGER 1999, 53. o.). A föloldás olyan jól sikerült, hogy napjainkra már a közfelfogás szerint is
- a pénz bérletének *díja*, a pénzkölcsönzés *jogos haszna*, az önmegtartóztatás törvényes *jutalma*, miközben jottányit sem változott, hogy lényegét tekintve
- *kizsákmányolás*, a *lopás* egy neme, és
- a piacról szedett törvényes, de erkölcstelen *magánadó*.

Vagyis egy eredendően egoista vétket – embertársunk szorult helyzetéből hasznot húzni – évszázadok alatt szép lassan erkölcsös tette emelt az önérdék, pusztán csak azért, mert ha elegendően sokan és folyamatosan vétkeznek, akkor több-kevesebb közhaszon is mutatkozik. Szép példa a teológia számára, hogy felsőbb vezetés, vagy ahogy a filozófus mondja, „spirituális mag” hiányában előbb-utóbb az „uralkodó erkölcsnek” is az lesz „a dolga, hogy igazolja a végeredményben egoista érdekek működését” (MOLNÁR 1993, 99. o.).

Mivel a mai pénzünk kamattal terhelt, ezt használja mindenki, ezért teljességgel igaz Binswanger megállapítása: „mindenki kölcsönösen megkárosít mindenkit” (lásd a fentebbi 3. pontot).

Az igazsághoz persze hozzátartozik, hogy az intézményszerű pénzügyrendszer kialakulásával ezek az intézmények társadalmilag hasznos tevékenységet is folytatnak, ezért a kamathaszon egy részére – költségeik megtérítésére hivatkozva – jogosan tartanak igényt. De attól még napjaink tőkegazdaságának alapja a fentebb vázolt pusztító kamat maradt. Az persze más kérdés, hogy nincs ember, aki megmondhatná, hogy a kamathaszon mekkora része jogos, s mikortól „igazságtalan nyereség” már. Nem is itt kell keresnünk a megoldást...

* * *

A fenti 5. pont jelentése az, hogy a kapitalista kamatgazdaságban konjunktúraszakaszok és válságok váltogatják egymást. A felívelő szakaszok lényegüket tekintve egyformák, ezekkel terjedelmi okok miatt nem tudok beha-

tóbban foglalkozni. A válságokkal viszont kell, mert a mai pénzügyrendszer részben a válságok elleni küzdelemben született.

Az első és az ismertebb az úgynevezett deflációs válság. Ekkor az áruk ára csökkenő tendenciát mutat, következőképp a piac szereplői kívárnak (értsd: várok a vásárlással, mert holnapután még olcsóbb lesz), ezért még kevesebb pénz forog a piacon, ami még lejjebb nyomja az árakat, ez pedig még inkább csökkenti a vásárlási hajlandóságot, és így tovább. Azaz beindul egy önmagát erősítő folyamat, végül kitör a klasszikus (vad)kapitalista válság. A raktárak tele vannak áruval (árutúlkínálat), de az emberek pénz hiányában nem tudják kicserélni áruikat. Sikeres külső, állami stb. beavatkozás hiányában tartós nyomor alakul ki.

A másik fajta válság a hiperinflációs válság, ahol is tartós pénztúlkínálat van, amely először a növekvő kereslet révén akár kiemelkedő gazdasági növekedést is elindíthat, de a papírpénz létezése óta a kormányok akármilyen, de leginkább likviditási és hatalmi problémák miatt gyakran beindították a bankóprést. A felelőtlen *pénznyomtatás*, a fedezet nélküli pénzkibocsátás pedig vágató inflációhoz, majd hiperinflációhoz vezet.

Azt hiszem, nem kell ecsetelnem ezeknek a jelenségeknek a gazdaságot és társadalmat romboló hatását és a velük járó elszegényedést, nem ritkán lázadást, forradalmat és a többi.

Tehát az egyik oldalon a pénzhány okozta árutúlkínálat torkollik válságba, ami miatt a közgazdászok és a döntéshozó politikusok félnek a deflációtól, mint a tüztől, mert úgy vélik – olybá tűnik, jogosan –, hogy az a válság előjele, a másik oldalon pedig a napjainkra általánossá vált papírpénz adta lehetőség – a pénznyomda nem ismer határokat – vezet ugyancsak gazdasági bajokhoz.

A pénzügyi kormányzatok e két véglet között próbáltak s napjainkban is próbálnak egyensúlyt tartani.

A 19–20. században látszólag meg is találták a kilengések mérséklésének a módját:

1. A gazdasági folyamatok figyelésével az árindexet néhány százalékos pozitív tartományban kell tartani, hogy legyen idő a válság előjelét jelentő deflációs vészhelyzet kezelésére.

2. A kormánytól független központi bankok felelősek a pénzkibocsátásért a hiperinflációs válság megelőzése érdekében.

Ezzel a két elvvel valóban határok közé lehet szorítani a válságokat, csökken a válságok pusztító ereje, azaz csökken a hullámhegyek és -völgyek amplitúdója, és nő a periódusuk hossza, vagy akár ezernyi eljárás és szabály segítségével szinte kisimulhat a gazdasági görbe – ennek a törekvésnek a része például a szórványosan létező negatív kamat és a helyi pénzek is, vagy akár a svájci WIR stb. Segítenek a hullámvölgyeket „áthidalni”. Ha viszont a rendszer alapját

jelentő csere- és megtakarítás eszközének azonosságához és a pozitív kamathoz nem nyúlnak, csakis a válságokat akarják „kiköszörülni”, akkor benne marad a rendszerben az első szakasz hét pontjában leírt összes többi tulajdonság. A legsúlyosabb következménye a növekedési kényszernek lesz, mert a növekedés közben tartása már rég kicsúszott a társadalom ellenőrzése alól. Nagyjából hétmilliárd embert kéne személyesen, egyenként meggyőzni arról, hogy legyen szíves, fogja vissza a fogyasztását...

* * *

A történészek a középkort több szakaszra bontják, ezek egyikét, a középkor közepét érett középkornak⁵ hívják, amit Bernard LIETAER Európa aranykoraként jellemez, mert „mindenkinek volt munkája, a munkakörülmények jók voltak, és még a családra, a közösségre, a személyes kedvtelésekre is maradt idő” (2017, 59. o.). Ekkor alapították meg az első, máig működő európai egyetemeket, építették a máig álló katedrálisokat stb. MIGRAY József szerint is „mindenki jóléte aránylag” biztosítva volt (1932, 158. o.): „...a keresztény középkor szabad községeiben és városaiban a nyomor, a létbizonytalanság, a túlmunka [...] ismeretlen volt” (uo.). Ebben a korban csakis „a szükséglet fedezésére szolgáló gazdaságok” léteztek (WEBER 1992, 36. o.), azaz a gazdaság még nem önálló, saját belső törvényekkel rendelkező alrendszere a társadalomnak. POLÁNYI az archaikus társadalmakkal kapcsolatban „beágyazott gazdaságról” beszél (1976, 152. o.). Az emberek szervesen és harmonikusan kapcsolódtak közösségeikhez, mert „a kor etikájának középpontjában az együttműködés, a kivételes polgári önérték és a hosszú távú gondolkodás állt” (LIETAER–BELGIN 2017, 59. o.). (Az úgynevezett sötét középkor csak ezután következett, amely a máglyákat, pestist, szegénységet, tudatlanságot és társait jelenti a szemünkben.)

Ezt az állapotot rombolta szét az a körülbelül 800 éve kezdődött központosító folyamat, amely először a sötét középkor borzalmihoz vezetett, majd nagyjából 500 éve fölgyorsult, főként Kálvin megengedő kamatgyakorlata következtében, és amelyet napjainkra a kapitalizmus általánossá válásaként írhatunk le (globalizmus). Ezek a gazdasági és a nyomában a társadalmi átalakulások miatt „az emberek életét érő hatások elmondhatatlanul borzalmasak voltak. Azok nélkül a védekező ellenmozgások nélkül, amelyek letompították ennek az önromboló mechanizmusnak a működését, tulajdonképpen megsemmisült volna az emberi társadalom.” (POLÁNYI 1976, 110. o.) Például az ipari forradalom kezdetén „a gép alkalmazása az iparban minden átmenet és korlátozás nélkül Angliában százszázalékosan tette tönkre máról holnapra az azelőtt független kis-

egzisztenciákat. Különösen erős pusztítást végzett a textiliparban. A takácsok ezrei kerültek a legnagyobb nyomorba.” (MIGRAY 1932, 41. o.) Napjaink technológiai fejlődése ugyanezt mutatja: egyrészt mérhetetlenül gazdaggá válik néhány ember, másrészt akár milliók munkahelye vagy szakmája egyszerűen megszűnik.

Hosszabb távon az általános életszínvonal-emelkedés miatt ezek a katasztrófák, egyéni, de tömegesen előforduló élettragédiák kihullanak a kollektív emlékezetből. E miatt a felejtés miatt tekintenek sokan a kapitalizmusra úgy, mint a korábbinál fejlettebb társadalmi rendre: emelkedik az életszínvonal, tehát minden rendben, ami mérhetetlenül földhözragadt gondolkodásra vall, miközben nyilvánvaló kellene legyen, hogy „az ember nem csak kenyérel él...” (5Móz 8,3)

POLÁNYI Károly szerint „a gazdasági rendszert a piac irányítja: ez nem kevesebbet jelent, mint hogy a társadalom a piac függelékeként működik. Ahelyett, hogy a gazdaság lenne beágyazva a társadalmi viszonyokba, a társadalmi viszonyok vannak beágyazva a gazdasági rendszerbe.” (2004, 88. o.)

Ez a tény már önmagában tragédia. De nincs vége. Az egyre inkább öntörvényűvé váló gazdaságban megjelenik „a »Homo oeconomicus« modell embere, a racionális egoista, akit a gazdasági racionalitás elvére építve saját igényei, érdekei, nyeresége motiválnak, azaz haszna maximalizálására törekszik. [...] A Homo oeconomicus döntéseivel nem merülnek fel morális szempontok.” (CSILLAG 2012, 34. o.)

Az anyagi érdek és az erkölcsi érték konfliktusa elvezet a játékelmélethez, annak is az úgynevezett potyautas-dilemmájához, amelynek segítségével a matematika formalizált nyelvén tisztán logikai alapon belátható, hogy ha egy gazdasági rendszerben mindenki az egyéni vagy csoportos haszonmaximalizálás elvét mint általános *normát* követi, akkor a rendszer – külső beavatkozás, vagy Polányi szavaival társadalmi „védekező ellenmozgások” hiányában – összeomlik.

Évszázadok alatt tehát az egyre bővülő és erősödő gazdasági hálózatok először az észre hivatkozva, valójában mérő egoista indítekből számúzik az igazságot és az erkölcsöt a gazdaságból, a társadalmat a piac függelékévé teszik, folyományként lezüllesztik az embert egy „állati kultúra” szintjére – kevésbé keményen fogalmazva elidegenedésként szoktak róla beszélni, Bogár László pedig „elkufárosodott” életszemléletet emleget –, majd öntörvényük szerint a társadalom pusztulását okozzák, hisz önmaguk létalapját is, az Isten adta bioszférát is kizsákmányolják és fölemészlik. A végkifejlet szempontjából az ökológiai katasztrófa valójában mellékes, mert a földi élet ennél nagyobb csapást is kihevert már, csupán néhány százézer vagy millió évet kell

⁵ Nagyjából a 10. sz. közepétől a 13. század végéig.

⁶ Babits kifejezése az Írástudók árulása című írásából.

„várunk” az ember nélküli bioszféra gyógyulására. Hiszen teljességgel egyértelmű, hogy a táplálékláncok összeomlását az ember nem éli, nem élheti túl.

Mindezek fényében nem tudom jól működő rendszernek tekinteni a mind globálisabbá váló kapitalista vagy magyar nevén tőkegazdaságot.⁷

Sokkal inkább egy társadalmat, kultúrát, civilizációt és bioszférát ledaráló „ördögi malomnak” (POLÁNYI 2004, 61. o.) kell tekintenünk, amelybe a keresztény embernek nem belesimulnia kellene, hanem a szelídség erejével és szívósságával rámutatni arra, hogy földi életünkben a felebarátainkat sújtó égbekiáltó igazságtalanságokra van megoldás vagy legalábbis enyhítő gyógyír. („Aki azért tudna jót cselekedni, és nem cselekeszik, bűne az annak.” Jak 4,17)

* * *

A tisztelt vitapartner „A szerző helyesen rögzíti” kezdetű bekezdésében a kormányoktól független központi jegybankok mellett érvel, mert szerinte „ez a hatalommegosztás szavatolja, hogy a forgalomban lévő pénz értékállósága megvalósuljon”.

Nem értek egyet az értékállósággal, mert a deflációs válságoktól való rettegés miatt örökösen és mesterségesen inflációt visznek bele a rendszerbe. Történeti írásokban számtalanszor olvashatjuk valamely akkori költségről: mai pénzben számolva...

Egy stabil, infláció- és deflációmentes gazdaság létrehozásához az áru (és szolgáltatások), illetve a csereeszköz mennyiségének egyenlőségét kell biztosítani, ez utóbbinak anyagától, a csakis rá vonatkozó negatív kamattól függetlenül. A Silvio Gesell által egyszerűen csak Pénzhivatalnak nevezett központi intézménynek mindössze annyi a feladata, hogy egy meglehetősen nagy vásárlói kosár árindexe alapján időnként néhány pénzköteget kivonjon a forgalomból vagy éppen forgalomba hozzon, attól függően, hogy az infláció vagy a defláció jeleit érzékeli-e. Ez a Pénzhivatal pedig nem a kormány, hanem a törvényhozói hatalom alá van rendelve, tehát a (pénzügyi) hatalommegosztás itt is biztosított. Lásd bővebben az „Egy biztos, a főnti négy pont” kezdetű bekezdést előző dolgozatomban (LABORCZI 2018, 11. o.).

Végezetül válaszolok a nekem szegezett kérdésekre, azok megismétlése nélkül.

1. A gazdaság működéséhez nem a megtakarítások az elengedhetetlenek, hanem a megfelelő mennyiségű és folya-

matosan jelen lévő csereeszköz.⁸ Mivel a jelenlegi rendszerben a csereeszköz és a megtakarítás eszköze azonos, ezért csakis kamattal lehet rávenni a megtakarítókat arra, hogy biztosítsák a csereeszközt a piacon, de a kamat – amint fentebb láttuk – számtalan egyéb bajt is magával hoz. A szelíd pénz rendszerében a csakis a csereeszközre vonatkozó negatív kamat mint értékvesztés⁹ – amely élesen megkülönböztetendő az inflációtól – önmagában kényszeríti a piac szereplőit, hogy mielőbb visszavigyék a csereeszközt a piacra, vagy odaadják annak, akinek árura van szüksége, de nincs szelíd pénze. Ezért „mindig van a gördülékeny működéshez elegendő pénz a piacon” (LABORCZI 2018, 11. o.). Sőt a rettegett válságok is megszűnnek, és a mai kamat okozta kényszerek is, vagy legalábbis enyhül a gazdaság évszázados torzító és elembertelenítő nyomása a társadalomra. A megtakarításhoz lásd még a lenti 3. pontot.

2. Vagy közösségi, vagy nem közösségi lesz a pénzközvetítő intézmény. A hitelbíráló pontosan ugyanúgy vagy akár még jobban zajlik, mint most. Szerintem ebben nem lesz lényegi változás, legföljebb annyi, amit írtam: „...kamattal nélküli hitelbőség, azaz a mostani pénzsűke helyett pénzbőség” (uo.), vagyis a bank mint sokszorosan erősebb fél nem állítja a kérelmezőt ezernyi feltétel elé, mint most, hanem a bank keresi majd „a pénze nincs, de árura szüksége van” piaci szereplőt, mint ahogy ez utóbbi is keresi a bankot mint pénztulajdonost. Aztán mint egyenrangú felek, majd megegyeznek valamiben...

3. Számtalan megoldás van. Ebben az új rendszerben a megtakarító a pénzt adóslevél, takaréklevél, hitel, hitelátvállalás, kötvény stb., azaz akármilyen *pénzhelyettesítő* formájában továbbadja annak, akinek épp árura van szüksége, de nincs pénze, majd a szerződés lejártával visszakapja a pénzt, és inflációmentes környezetben azt vásárolja meg érte, amire épp szüksége van, vagy amire eltervezett egy nagyobb beruházást. *Az lesz a nyeresége, hogy nem lesz vesztesége*, mert a csereeszköz negatív kamata hatástalan például az ő szerződésére. Tehát nem közvetlenül pénzben, hanem valami másban fekszik a megtakarító vagyona, mert ebben a rendszerben a takarékoskodás eszköztétől élesen elválik a csere eszköze.

4. Elsősorban hatalomföltésből, másodsorban tudatlanságból.

A jelenlegi pénz esetében akinek (sok) pénze van, annak hatalma is van. A hatalommal bírók sohasem hajlandók csak úgy hagyni, hogy elússzon a hatalmuk, ezért el eddig minden előremutató próbálkozást elfojtottak. Konkrétan a wörgli kísérlet nem kudarcba fulladt, hanem jogi eszközökkel leverték.

⁷ A kapitalizmus nem piacgazdaság, a kapitalizmus helyes magyar megfelelője a tőkegazdaság kifejezés volna, és a szelíd pénzzel működő gazdaságra kellene – kizárólagosan – a piacgazdaság kifejezést alkalmaznunk.

⁸ Szándékosan nem pénzt írtam, hogy teljesen egyértelmű legyen, hogy a pénz melyik szerepéről van szó.

⁹ Ez az értékvesztés, leértékelés nem általános, mint a mostani pénz inflációja. Csak azt sújtja, aki távol tartja a pénzt a piactól.

A tudatlanság lényege, hogy a hagyományos pénz inflációja egyaránt hat a pénzre mint a csere eszközére és a pénzre mint a megtakarítás eszközére, ezért az infláció önmagában képtelen „pozitív társadalmi változások tömegét létrehozni”. A geselli rendszerben a pénz e két funkciója különválk, ezért a csereeszköz folyamatos leértékelése¹⁰ olybá tűnik, mintha az anyagában romlandó lenne, de ez nem hat a csereeszköz vásárlóértékére, mert az az árumennyiség és pénzmennyiség arányától függ, és külön szabályozzák; ugyanakkor ez a leértékelés nem hat a megtakarítás eszközeire sem, mert azok egy külön csoportot képviselnek.

Mindez persze csak Silvio Gesell munkássága óta tudható. Azóta pedig az áll, hogy „külön tanulmányt érdemelne, hogy miért hallgatnak Silvio Gesellről, e zseniális közgazdászról” (LABORCZI 2018, 7. o.). A közgazdászok is, már aki egyáltalán ismeri, legjobb esetben is csupán érdekesnek vélik elméletét. A média pedig sejtésem szerint a negyedik és ötödik hatalmi ág összefonódása miatt hallgatta el és a jövőben is el fogja hallgatni et az elméletet és az itt leírt gondolatokat. Ha pedig reménységünk szerint előbb-utóbb mégsem hallgathat már, akkor megpróbálja lejáratni, veszélyes utópiának kikiáltani, minden csatornán a működésképtelenséget, megvalósíthatatlanságot stb. fogja harsogni neves és névtelen szakértők ezreire hivatkozva, és minden módon akadályozni fogja a társadalmi párbeszédet a témában. A hatalmasok eget-földet megmozgatnak majd, nehogy kiderüljön: minden erkölcsi alapot nélkülöz és teljességgel jogtalan a hatalmuk. Mert mint tudjuk, az önérdék a legkiválóbb eszköz ahhoz, hogy elferdítse az igazságot.

* * *

A tőkegazdaságban a munkamegosztás értelme nem az, hogy mindenki gazdagodjék, könnyebben boldoguljunk, és a közösség rövid és hosszú távú érdeke szerint gazdálkodjunk, hanem a termelést a pénz kamatozása szabja meg.

¹⁰ Lásd az előző lábjegyzetet.

S ahogy láttuk, a kamaton keresztül a piac és annak szellemisége szó szerint mindent maga alá gyűr.

A geselli piacgazdaság fordítva működik: *a piacon forgó pénz mennyiségét igazítják a termeléshez*. A kamat hozta negatívumok lassanként eltűnnek, a tőkekoncentráció előnyei viszont megmaradnak.

Felhasznált irodalom

- BINSWANGER, Hans Christoph 1999. Közgazdászok hitközössége. 2000, 11. évf. 10. sz. 53–59. o.
- CSILLAG Sára 2012. *Az emberierőforrás-menedzsment mint morális útvesztő*. PhD-értekezés. BCE Vezetéstudományi Intézet, Budapest.
- ESZTERHAS, Joe 2007. *Ördögi kulcs Hollywoodhoz*. Ford. Rákócza Richárd. J LX, Budapest.
- GESELL, Silvio 2004. *A természetes gazdasági rend*. Kétezerregy Kiadó, Piliscsaba.
- HARARI, Yuval Noah 2015. *Sapiens*. Animus, Budapest.
- LABORCZI Pál 2018. Pénz és erkölcs Az etikus gazdaság alapjai. *Lekipásztör*, 93. évf. 1. sz. 6–13. o.
- LIETAER, Bernard – BELGIN, Stephen 2017. *Új pénz egy új világnak*. Bankráció Kft.
- LUTHER Márton é. n. A kalmárkodásról és az uzsoráról. In: Luther válogatott művei 4. Luther Kiadó, Budapest. (Megjelenés alatt.)
- MELIUS JUHÁSZ Péter 1881. Az uzsoráról. In: Kiss Áron: *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései*. Magyarországi Protestánszegylet, Budapest.
- MIGRAY József 1932. *A marxizmus csődje*. Stephaneum Nyomda, Budapest.
- MOLNÁR Tamás 1993. *A liberális hegemonia*. Gondolat, Budapest.
- POLÁNYI Károly 1976. *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet*. Gondolat, Budapest.
- POLÁNYI Károly 2004. *A nagy átalakulás: korunk gazdasági és politikai gyökerei*. 2., átdolg. kiad. Napvilág, Budapest.
- SEBESTYÉN Jenő 1911. *Kálvin és a kapitalizmus*. Kálvineum Rt., Marosvásárhely.
- WEBER, Max 1992. *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*. 2/1. köt. A gazdasági, a társadalmi rend és a társadalmi hatalom formái. KJK, Budapest.

Szentháromság ünnepe után 4. vasárnap

► Mal 2,10

Igehirdetési előkészítő

Fenyegető jövődőlés: Szeretlek benneteket!

A vasárnap jellege

A Szentháromság ünnepe utáni vasárnapokat „ünneptelen félévnek” szokták nevezni, hiszen a karácsonyi-húsvéti ünnepek kb. fél év alatt lezárul a Szentháromság ünnepével. Pedig ezek után válnak igazán érdekessé és fontossá az egyes vasárnapok ünnepi alkalmai: hiszen ezekben a vasárnapokban nyílik ki az ünneplő gyülekezet számára, hogy miben nyilvánul meg mindaz, amit Krisztusban kapott.

Eddig a vasárnapok a Krisztus-eseményekhez kapcsolódtak, de ezeken a vasárnapokon már a gyülekezeti közösség és az egyéni hívő ember lelki útján, az életét érintő kérdéseken haladhatunk együtt.

Míg Pröhle Károly az *Agendában* a Szentháromság ünnepe utáni vasárnapok központi témáját a hívásban fogalmazza meg (Isten hív minket), vasárnapunké pedig „Isten hívása és földi hivatásunk”, addig a *Liturgikus könyv* már így fogalmaz: „Isten küzdelemre hív a kísértésekben.”

A vasárnapot az egyház az irgalmasság vasárnapjaként ünnepli, erre utal a perikóparend többi igéje is, kezdve az óegyházi evangéliummal. Közös feladatunk lehet, hogy textusunkban ezt az irgalmasságot felfedezzük.

A textusról

Malakiás nem személynév, szó szerint azt jelenti: ’követem’. A könyv szerzője ismeretlen, elképzelhető, hogy tudatosan

anonimitásban akar maradni. A könyv az i. e. 5. században keletkezett, abban az időben, amikor a zsidó nép egy része már visszatért a babiloni fogságból. A könyv tartalmilag összekapcsolható Nehémiás könyvének egyes részeivel, az ott megfogalmazott kérdések-problémák alátámasztják a keletkezés feltételezett idejét.

A könyv három fejezete hat témát vesz sorra, és jellegzetessége a párbeszédés vita. Felsorakoztatja népe állításait, és párbeszédés formában válaszol a vádakra. Ebből érződik, hogy a próféta nagyon jó ismerte kortársait és kor kérdéseit is.

A fogságból való hazatérés nem egyszerre és nagy tömegben ment végbe. Azok, akik fogságba kerültek, szinte kivétel nélkül meghaltak már, vagy nagyon idős korban voltak. Az „ígéret földje” csak az első generáció elbeszéléséből volt ismert számukra. Amikor visszatértek őseik földjére, olyan földre mentek, amelyet nem ismertek, és amely lakott volt. Hiszen a birodalom más részeiből idegen népek telepedtek a házaikba, mások használták a földjeiket, mások szüretelték a fáik gyümölcsét. Továbbá nem voltak szabadok: bár a perzsa vezetés lehetőséget adott a hazatérésre, a Perzsa Birodalom leigázott és adófizetésre kötelezett népe voltak.

A hazatérés után elkezdődött a helyreállítás, az ország megújítása. Elindult a templom újjáépítése, és újra megindult a vallási kultusz gyakorlása, a templomi áldozatok bemutatása is.

Elmondható, hogy egy lelkileg megtépázott, letört, megalázott népnek kellett a romokon új építkezésbe fognia.

Ám ez az építkezés megtorpan. Az eddigi munka nem hozta meg azt az áldást, amelyet vártak, reméltek. A vallásuk pusztá kultuszgyakorlattá silányult, felszínessé vált, kiüresedett. Az Úrnak felajánlott áldozatok nem szívből jövő felajánlások voltak, hanem satnya példányok, amelyekkel le akarták tudni vallási kötelezettségeiket Isten felé. Közben pedig úgy tettek, mintha minden ékes, szép rendben, Istennek tetszően történt volna.

A nép egyik bűne az idegen asszonyokkal történt házasságkötés volt. Ez még nem is lett volna annyira nagy tragédia, hiszen a mózesi törvények ellenére mindig volt erre precedens. A bűn súlya abban volt, hogy a zsidók az ilyen beházasodás révén akartak földterülethez, vagyonhoz jutni, és ez cél elérése érdekében képesek voltak saját zsidó feleségüköt is elválni. Ez vagyoni célú érdekházasság, amelyet válás előzött meg. A hűtlenség egyrészt erre vonatkozik, másrészt a házasságot szerző Isten iránti hűtlenségre értendő.

Teológiai kontextus

A helyzet világos, a próféta visszafelé mutat. Istenre, aki Atya, Teremtő, és aki szövetséget kötött.

A zsidó ember számára mindhárom nagyon nyomós érv. Jahvét a népe Atyjaként ismeri és szólítja (Ézs 64,7: „Uram, atyánk vagy te mégis! Mi vagyunk az agyag, te a mi formálónk, kezéd alkotásai vagyunk mindannyian.” Ézs 63,16: „Hiszen te vagy a mi atyánk, Ábrahám nem ismer bennünket, Izráel nem törődik velünk. Uram, te vagy a mi atyánk, ősidőktől fogva megváltónknak nevezünk.”).

Az atyai hivatás felelősséget jelent. Az atya gyermekei vagyunk. És mennyei Atyánk nem hagy minket magunkra, nem mond le rólunk, gyermekiről. (Zsolt 27, 10: „Ha apám, anyám elhagyna is, az Úr magához fogad engem.”)

A teremtés szintén fontos meghatározója volt a zsidó embernek. Isten a maga képére és hasonlatosságára teremtett minket, Isten keze munkája vagyunk. Épp ezért nehezen tudja az ember önmagát Isten nélkül értelmezni (bár a 20–21. század embere azért folyton próbálkozik). A teremtés végett elválaszthatatlanul összekapcsolódnak a teremtő Istennel.

A zsidó ember számára a legerősebb kapcsot Istennel a vele való szövetség jellemezte. Isten az Ószövetségben a népe felé alapvetően kétféle módon mutatkozik be. Az egyik a pátriárkákkal való szövetségkötésre utal, a másik az egyiptomi szabadításra és a hozzá kapcsolódó Sínai-hegyi szövetségkötésre. Mindegyikre egyaránt jellemző, hogy a nagyobb fél (Isten) kötött szövetséget a kisebb féllel (pátriárkák, valamint a zsidó nép).

A babiloni fogság az Istennel kötött szövetségben tanúsított hűtlenség büntetése volt.

Kérdés, hogy miután a büntetés véget ért, hogyan tovább. Hogyan lehet újat kezdeni Istennel? Mit vár Isten a népétől? Mi a kapcsolatuk alapja?

A textus súlyos etikai kérdéseket is felvet.

a) Utilitarizmus. Meddig mehet el az ember a céljai elérésében? A cél szentesíti az eszközt? Hiszen valahogyan csak vissza kell szerezni az őseik földjét!

A mai társadalomra jellemző anyagiasság, a világi javak utáni vágyódás, a kívánságaink, vágyaink teljesítése gyülekezetünk tagjainak életében is jelen van. Gyermekeink rengeteg játékot és értéket (pl. okoskutyúk) megkap-

nak, aminek az értékét nem tudják felfogni és ennélfogva megbecsülni sem.

Hogyan tudjuk gyermekeinket megtanítani arra, hogy a munka istentisztelet? Hogyan tudjuk megtanítani a gyermekeinket arra, hogy Isten az embert dolgozni teremtette, és nem arra, hogy mindent alátoljanak? Hogyan tudjuk megtanítani nekik azt, hogy nem az az élet, hogy minden vágyunk és kívánságunk teljesül?

b) De ugyanilyen súlyos etikai kérdés a tiszta házasság, illetve a válás kérdésköre is.

A textusunk tanúsága szerint nemcsak a népre volt jellemző a válás, hanem a papokra is, akiknek „ajkai őrzik az Isten ismeretét, és tanítást várnak szájából, hiszen a Sergegek Urának követe ő!” (Mal 2,7), így rossz példát adtak a rájuk bízott népnek.

Lehet a válásról vitatkozni, lehet minden oldalról elfogadható magyarázatot adni, azonban egy dolog nem kétséges: a ránk bízottak iránti felelősségünk. Felelősek vagyunk magunkért, az életünkért, a házasságunk ápolásáért, a gyermekeink neveléséért, a hétköznapiakban való mindenféle megnyilvánulásunkért. És igen, emberek vagyunk, és igen, bűnösök vagyunk és tévedhetünk és hibázhatunk. A probléma csupán az, hogy nem csak rólunk van szó, mert a lelkeszi eskünkkel azt vállaltuk, hogy odaállunk a ránk bízott közösség elé, és példaképei leszünk.

c) A következő, és talán legsúlyosabb etikai kérdés ezért a bűn. A Malakiás korabeli zsidóság problémáját az jelentette, hogy nem volt büntudatuk. Ez vezet a szabadossághoz, a liberalizmushoz. Elmosódnak a kontúrok, a határok. A döntéseimet már nem Isten világos parancsolatai, hanem a saját nézőpontom, hasznom, a saját céljaim határozzák meg.

H. Richard NIEBUHR találóan írta: „Egy harag nélküli Isten a bűn nélküli embereket bevitte az ítélet nélküli országába egy kereszt nélküli Krisztus szolgálata által.” (1988, 193. o.)

Ehhez képest Malakiás könyvének első mondata egy fejezetcímmel kezdődik: „Fenyegető jövődőlés”. Istenünk irgalmát fedezhetjük fel abban, hogy szól hozzánk, hogy prófétáján keresztül népe elé tárja a megújulás útját: el kell ismerni és be kell vallani a bűnünket, mert csak akkor kaphatunk bűneinkre bocsánatot.

Ugyanakkor lelkigondozói szempontból javasolom, hogy csak a 10. verset olvassuk. Azok a gyülekezeti tagjaink, akik sajnos túl vannak már egy váláson, nagyon rosszul érezhetik magukat ezt az igeszakaszt és különösen is a 16. verset hallva. Egy ilyen mondat összetörheti és elriaszthatja Istentől a mai, ilyen értelemben túlérzékeny embert. Istennek igaza van, ugyanakkor ember és ember, helyzet és helyzet között különbség van. Teret, de megfelelő teret kell adni annak, hogy a válása miatt az ember megvallhassa a bűneit, és kegyelmet, feloldozást kapjon. Fokozottan legyünk figyelemmel gyülekezetünk tagjaira.

Igehirdetési vázlatok

Isten hűségese

1. Isten hűséges volt – „Ki bölcsönktől fogva mindeddig eltartott...” (EÉ 40,1)

A mi életünk Isten kegyelméből indult. Tőle kaptuk életünket, családjunkat, vagyis mindent.

2. Mi sokszor hűtlenek vagyunk. Legtöbbször az első parancsolat ellen vétkezünk, amikor kirándulást, bevásárlást, családi programot, szórakozást, stb. helyezünk Isten elé. Isten sokféle ajándékát hűtlenséggel viszonzozzuk. Hűtlenek vagyunk a házasságunkban, a barátságunkban, hűtlenek vagyunk a munkánkban, hűtlenek vagyunk a családjunkban, amikor például önző érdekeink miatt nem adjuk meg nekik a nekik szánt időt, stb.

3. „Ha hűtlenek vagyunk, ő hű marad, mert önmagát meg nem tagadhatja.” (2Tim 2,13)

Isten a szeretetében, az irántunk való irgalmában hűséges. Ennek jelét adta a golgotai keresztnél, ahol számunkra megváltást adott. A keresztnél ítéletet mondott a bűn és a halál felett. Ítéletet mondott a mi bűneink felett is. Jézusban kapunk megvallott bűneinkre bocsánatot, megújulást, szabadságot, örömet és új életet. Jézus keresztyénre alapozhatom a kapcsolatot a mennyei Atyával, és ezért embertársaimmal is.

Ezért szólít, teszi szavá bűneimet, és hív megterésre.

Isten gyermekeként

1. Isten teremtménye vagyok. Hozzá kapcsolódom, belőle élek (Jn 15). A vele való kapcsolatom határoz meg engem, az identitásom, a spiritualitásom (nomen est omen).

2. Isten gyermekeként nem lehet nem tudomást vennem a körülöttem élő világról: ahogyan az Atya felelősséget vállal értem, én is felelős vagyok a körülöttem élőkért, a rám bízottakért.

3. Az istengyermekség Istenhez méltó, szent életre kötelez. Tisztán kell tartanom magam a bűntől, hogy az életemmel ne hozzak szegényt sem Istenre, sem az értem meghalt Krisztusra, sem pedig az egyházra. A hivatásomat családban és világban egyaránt hitelesen kell megélnem és betöltenem.

Hamisságból hitelességbe

1. A bűneink sokszor pótcselekvésekre készítetnek. A Malakiás korabeli zsidók megfásult, megfáradt lelkiállapota vetült ki a sérült, hibás, azaz Istennek nem megfelelő áldozatok bemutatásában. Nekünk milyen egyházi pótcselekvéseink vannak? Istennek a szívből hozott áldozatok tetszenek.

2. A zsidók pénzhez, hatalomhoz, befolyáshoz akartak jutni a válással. („Minden rossz gyökere a pénz szerelme.”) Istenünk szent életre és szent, azaz nem világi házasságra hívott el. A házasság egyidős az emberiséggel, mert Isten az embert beleteremtette a házasságba. Az egyetlen házastársához való ragaszkodás tanít minket arra, hogy az egyetlen Istenhez ragaszkodjunk (szövetségekötés: „*Ne legyen más istened rajtam kívül*”).

3. Önös érdekeink szem előtt tartása helyett Isten üdvözítő akaratát tartsuk szem előtt. Hiteles életünk láthatóvá teszi rajtunk Istenünk áldásait. Kihat az életünk a környezetünkre, a munkatársainkra, a barátainkra, szomszédainkra. Hiteles életünk az evangélium reklámfelülete.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

Róm 8,18–23; Lk 6,36–42

Énekek

EÉ 439, 460, 290, 390

Illusztrációk

TÖRTÉNET

Textusunk egyik ellenpéldája lehet József története, aki ellenállt Potifár felesége unszolásának: 1Móz 39,9: „*Hogyan követhetném el ezt a nagy gonoszságot, vétkezve az Isten ellen?!*” Józsefet – még az otthonától távol is – az Istenbe vetett hite megőrzi a kísértések között a bűntől.

Az atya gyermeke...

Egyszer egy evangélikus testvér osztotta meg velem az élményét. Buszon utazva észrevette, hogy egy útitársa épp Bibliát olvas. Szóba elegyedtek egymással, s az illető megjegyezte, hogy milyen jó, hogy ismerheti Istent, és még azt is tudhatja, hogy a neve „Jehova”.

Erre ő így válaszolt: „Az édesapámat dr. Kovács Jánosnak hívták. De sohasem szólítottam dr. Kovács Jánosnak, hanem csak így: Édesapám!”

Az elvakult vallásosságról...

Volt egyszer egy vallásos, jámbor asszony, akit eltöltött az Isten iránti szeretet. Minden reggel templomba ment. Az úton a gyermekek köszöntötték, koldusok csatlakoztak hozzá, de annyira elmerült áhítatosságában, hogy még csak észre sem vette őket.

Egy nap hasonlóképp haladt az utcán, és éppen az istentisztelet idejében ért a templomhoz. Lenyomta a kilincset, de az ajtó nem nyílt ki. Ismét és erősebben nyomta, de az ajtó be volt zárva.

Elkeseredve a gondolattól, hogy évek óta először elmulasztja az istentiszteletet, és nem tudván, hogy mit csináljon, felnézett. És akkor ott, pontosan az orra előtt, megpillantott egy kis cédulát az ajtóra szegezve. Ez állt rajta:

– Itt vagyok kint.

Anthony de Mello (1931–1987) jezsuita szerzetes és pszichoterapeuta: *Szárnyalás*

FESTMÉNY

Rubens *A tékozló fiú hazatérése* című festményén a bűnös életéből hazatért fiút ölelő kezek közül az egyik férfikéz, atyai, a másik női, anyai. Isten szeretete így ölel körül minket, anyai és atyai szeretettel együtt.

Felhasznált irodalom

Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára. Szerk. Pröhle Károly. Luther Kiadó, Budapest, 2010.

Evangélikus istentisztelet – Liturgikus könyv. Luther Kiadó, Budapest, 2007.

HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgika. A keresztyén istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben.* Luther Kiadó – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszék, Budapest.

NIEBUHR, H. Richard 1988. *The Kingdom of God in America.* Wesleyan University Press.

■ SZEBIK KÁROLY

Szentháromság ünnepe után 5. vasárnap

▶▶ Jer 28,5–9

Igehirdetési előkészítő

Tanúságtétel az olcsó és a drága kegyelemről

A vasárnap jellege

Isten szól hozzánk, és elhív bennünket. Ez a hit és az igehirdetés kulcsa és előfeltevése. Ezzel kezdi tanító tematikáját a Szentháromság ünnepe utáni vasárnapok sora is. Köztük az ötödik vasárnap témája: „Tanúságtételre hív az Isten”. Perikóparendjeink ennek alapján az elhívásra, ezen belül az ószövetségi igék esetében a próféták elhívására koncentrálnak. Érdekes ebből a szempontból a korábbi ószövetségi igerend: Ábrahám elhívása (óegyházi év), a babiloni fogoly Izrael elhívása („A” év), Ézsaiás elhívása („B” év), Jeremiás elhívása („C” év). Ebből ez utóbbit most textusunk váltotta fel (Jer 1,4–10 a Szentháromság utáni 9. vasárnap óegyházi rendjében is szerepel): tulajdonképpen az eredeti elhívási történet helyett egy későbbi, ars poetica értékű konfliktus áll előtünk a 28. fejezetben, amely – elsősorban a perikópa öt versében – Jeremiást egyfajta prófétai hitvallásra készíti.

A textus vizsgálata

Martin Buber klasszikus szava az ige sorsáról: „A világtörténelem a sikerek története. [...] A Biblia nem ismeri a siker ön-

értékét. A próféták a kudarcban élnek és lélegzenek; az a dolguk, hogy győzelem nélkül harcoljanak.” (BUBER 1998) Jeremiás szolgálata harc. Igéje a gyász, fájdalom, háború, fogság és pusztulás igéje, szemben a (hamis) reménység igéjével, amely Isten korábbi ígéreteinek kontextusukból kiragadott oltárra emeléséből fakadt.

A 28. fejezet tudósítás Hananjá próféta és Jeremiás vitájáról és annak kimeneteléről. Benne textusunk Jeremiás valómása küldetésünk, a tanúságtétel természetéről, válaszul Hananjá jóvendülésére.

A 27–29. fejezet egy egységnek tűnik (lásd *Jeromos biblia-kommentár*, 1: 76–77. o.). Ez a szakasz Jeremiás hamis prófétákkal való küzdelmét írja le. A világpolitikai helyzet alapján ellenfelei számára úgy tűnt, hogy jó alkalom kínálkozik a nebukadneccari birodalom elleni lázadásra. Szövetség alakult a birodalom nyugati szárnyának kis országai között (Edóm, Móáb, Ammón, Tírusz, Szidón, Júda – 27,3). E szövetség irányát szemlélteti Hananjá prófécija: két éven belül összetöri az Úr Babilon igáját, és visszatérnek a foglyok és az elrabolt kincsek (28,2–4). Jeremiás reálpolitikai válasza ezekre a reménységekre az engedelmesség és elfogadás: igát vesz a nyakába (27. fejezet), levelet küld a fogságban levőknek, hogy ne várják a közeli hazatérést, hanem tervezzenek hosszú távra Babilonban (29. fejezet).

Úgy vélem, hogy ezek a próféciaik nem politikai megfontolásból eredtek, ezekre a következtetésekre nem a világ állapotának vizsgálata révén jutott Jeremiás. Sokkal inkább teológiai érvei vannak. Az Úr hatalmáról szól: ő az, aki teremtette a mindenséget, és ő az, aki teremti a történelmet. Az ő szolgálja minden ország és minden király. Az ő eszköze Babilon is. S ha az Úr szól – azaz cselekszik –, annak aligha az az oka, hogy egy renitens erő fellázad ellene, és megszentelteleníti a jeruzsálemi kultuszt. Az Úr ugyanis féltőn szerető Isten. Féltő szeretetének fókuszja pedig saját népe. Amikor tehát szól – azaz cselekszik –, annak elsősorban saját népe a célja és címzettje: az ő megtérése, istenfélelmének helyreállítása, szívének megnyitása.

S ami még inkább e mellett szól: mostani igenk elmékedése a próféciaik természetének történetéről. Történelemstatisztikai szempontból idézi fel Jeremiás: a próféták sorsa a szenvedés hirdetése és átélése. Az ige általában azért szól, hogy megtisztítson, és jellemzően nem azért, hogy megerősítsen abban, amiben vagyunk. Így van ez most is: *bárcsak* teljesülne a győzelmi prófécia! De a „bárcsak” az emberi tetszés szava: amit szeretnénk, ami a szívünk szerint való. Isten igéje azonban fordít, formál és forráz: igéjének története során többnyire népe megtisztítására eszközül használja a szenvedést, pusztulást, háborút és dögvészt.

A perikópa összefüggései

A prófétai, tanúságtévő küldetés a Szentírás szakadatlan és következetes eleme. Jellege azonban Isten népének története során sokat változott.

Érdemes ehhez röviden, sematikus megvizsgálunk a klasszikus hármas szerepkör: a király, pap, próféta funkció alakulását az Ószövetségben. Az ósatyák idejéig a három egybemosódott és egybefonódott. Az exodus korától fogva különvált a papi tisztség, megszületett a kultusz: az ige forrása és a király maradt az Úr. A bírák korától megszületett a klasszikus prófétai szerepkör, Isten maradt a király. A királyság megszületésével ezt a funkciót is átvette tőle az ember. Az eredeti (Saul–Dávid–Salamon-i) királyságban – mivel a királyt Sámuel utódjaként kérte a nép – prófétai tekintélye volt a királynak, s a próféta elsősorban az ő „belső ellenőreként” szólta Isten helyreigazító igéjét (Nátán, Gád). A királyság romlásával azután végleg elvált a politikai királyság az igei próféciától. Jeremiás és a Szentírás többi prófétája a királyokhoz, a néphez és a papokhoz szól, a kultuszi ígéretek és a királyi érdekek ellenében, az ember és a közösség mint Isten népe hitének és Isten ígéjéhez való megtérésének érdekében.

Az igehirdetés felépítése

1. Ott áll a gyülekezet, a papok és az egész nép az Úr házában. Ott állnak a próféták: Hananjá és Jeremiás. Elhangzik az igehirdetés: „Így szól az Úr...” Az igehirdetés tettekre sarkall, aktivizál, zászlóbontást sürget. Istentelen hatalom, a gonoszság légköre és kora, amelyben élünk! Körülvesz minket a hitetlenség és a trágárság. Így szól az Úr: hamarosan megítélem mindazt, ami körülvesz benneteket! Véget vetek az ördögi világnak, amely teremtett világomon terpszkedik! Induljatok, és hirdessétek az ítéletet, amely elsöpör mindent, ami rajtatok kívül van! Győzni fogtok, a jó győzelmét hozom el általatok, én vívom harcomat értetek! Bízatok bennem, népem!

2. Az ígére a nép dörgő moraja válaszol. Felemel a lélek, és magával sodor a győztes nép. Mert a jó oldalon állni fel-emelő és magával ragadó élmény. Érezni: az Úr velünk, ki lehet ellenünk? Végre győz a jó, és elpusztul a nagy Babilon minden utálatossága! Lelki szemeink előtt megjelenik Mózes és Illés, az ő dicsőséges, tűzben diadalmas hegyek, az erkölcs Sínaija és a vallás Karmelje. Érezzük a füst meg a gonoszság pusztuló erőinek furcsán émelyítő illatát: alig várjuk, hogy mi is – legalább képletesen szólva – lemészárolhassuk korunk aranyborjúinak táncosait, a bika-eszmék multinacionális papjait.

3. De előáll Jeremiás, és töprengésbe kezd: Nagyon szépen beszéltél – mondja az igehirdetőnek –, bárcsak beteljesedne a szavad! Bárcsak örök béke, szabadság és gazdag állami támogatás lenne osztályrészünk! De nézz egy csöppet az egyháztörténet szemüvegén keresztül: mikor volt áldás Isten népén? Mikor virágzott, erősödött, épült az egyház? Amikor e világ szerint béke és jóléte volt? Ott növekedett, ahol szabadon és népszerűségben élt? Vagy

ott, ahol elnyomás, vértanúság és ócsárlás jutott osztályrészül? Könnyen beláthatod: rövid idő kell ilyenkor a szürküléshez, langyosodáshoz, sekélyesedéshez!

4. Nem, Hananjá, ne mondd, hogy vészmadár vagyok! Nem azzal tértél el Isten ígétől, hogy béke jöjjön! Hanem mert ezt a béke jöjjön mint a korábbiak helyreállítását hirdeted meg: úgy, mintha Babilon csak egy ijesztő pillanat volna, mintha az Úr elbóbiskolt volna, és ezt kihasználva ez a rosszcsonk Nebukadneccar a trónjára tört, de aztán marad minden a régiben, mert az Úr felriad, és odasújt a gonoszoknak. Kihagyta a számításból azt az apróságot, hogy a béke, amelyet Isten tervez és készít az övéinek, megtisztító tűzön és megváltó szenvedésen át adatik övéinek, és ez a tűz bizony nem sorscsapás, hanem Isten eszköze! Ő nem ügynök, aki a dolgok után kullog válaszlépéseivel, hanem Teremtő, akitől valók a dolgok maguk!

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

1Pt 3,8–15(–17); Lk 5,1–11

Különösen a levélrészlet rímel Jeremiás történetére. Az apostoli intelemsorozat két pillére talán az, hogy „*mondjatok áldást, hiszen arra hivatottok el, hogy áldást örököljete*” (1Pt 3,9) és az, hogy „*meg ne rettenjete* [...] *ellenben legyetek készen mindenkor számot adni mindenkinek, aki számon kéri tőletek a bennetek élő reménységet*” (1Pt 3,14–15). Az áldás soha nem a megáldandó személy kívánságainak teljesülését, illetve arról szóló „jó kívánságot” jelent, hanem az Isten kezébe és tervébe illeszkedő életet, illetve az oda vonzó ígét. Ugyanígy a bennünk élő reménység is elsősorban a „legyen meg a te akaratod” reménysége, elhívásunk, tanúságtételre szóló küldetésünk erről szól.

Illusztráció

GONDOLATOK

„Egyházunk halálos ellensége az olcsó kegyelem. Harcunk ma a drága kegyelemért folyik.

Az olcsó kegyelem leértékelt árú kegyelmet jelent, leértékelt bűnbocsánatot, elherdált vigasztalást, elvesztegetett szentséget; olyan kegyelmet jelent az egyház kimeríthetetlen raktárából, amelyből könnyelmű kezekkel, megfontolás nélkül és korlátlanul osztogatnak kegyelmet, ár, költség nélkül. Hiszen éppen az a kegyelem lényege, hogy a számlát minden időre szólóan előre kiegyenlítették. A kifizetett számlára tekintettel minden ingyen kapható. Végtelemül magasak az előállítási költségek, ezért végtelenül nagy

a felhasználás és tékozlás lehetősége is. Milyen is lenne a nem olcsó kegyelem? [...]

A drága kegyelem a szántóföldbe elrejtett kincs, amelyért az ember elmegy, és örömmel eladja mindenét, ami je volt; a drágagyöngy, amelynek áráért a kereskedő minden vagyonát odaadja; Krisztus királyi uralma, amelynek kedvéért az ember maga kaparja ki a saját szemét, amely megbotráncoktatja; Jézus Krisztus hívása, amelyre a tanítvány elhagyja hálóját, és követi őt. [...]

Drága, mert követésre hív, kegyelem, mert Jézus Krisztus követésére hív; drága, mert az ember életébe kerül; kegyelem, mert csak így ajándékoz életet; drága, mert a bűnt elveti, kegyelem, mert a bűnöst megigazítja. Mindenekelőtt azért drága a kegyelem, mert Istennek került sokba, Istennek FIA életébe került – »áron vétettetek meg« –; és nekünk nem lehet olcsó, ami Istennek drága. Mindenekelőtt azért kegyelem, mert Istennek nem volt túl drága a Fia a mi életünkért, hanem odaadta értünk. A drága kegyelem – Isten emberré létele.”

Dietrich Bonhoeffer (1906–1945) német evangélikus lelkész, teológus: *Követés* (1996, 15–35. o.)

VERS

Ady Endre: *Nekünk Mohács kell*

Ha van Isten, ne könyörüljön rajta:
Veréshez szokott fajta,
Cigány-népek langy szívű sihederje,
Verje csak, verje, verje.

Ha van Isten, meg ne sajnáljon engem:
Én magyarnak születtem,
Szent galambja nehogy zöld ágat hozzon,
Üssön csak, ostorozzon.

Ha van Isten, földtől a fényes égig
Rángasson minket végig.
Ne legyen egy félpercnyi békességünk,
Mert akkor végünk, végünk.

Felhasznált irodalom

BONHOEFFER, Dietrich 1996. *Követés*. Ford. Böröcz Enikő. Evangélikus Sajtóosztály, Budapest.

BUBER, Martin 1998. *A próféták hite*. Ford. Bendl Júlia. Atlantisz Kiadó, Budapest.

Jeromos bibliakommentár. 1. köt. *Az Ószövetség könyveinek magyarázata*. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2002.

MAGASSY Sándor 1997. *Óegyházi perikópák*. 1–2. köt. Magánkiadás.

The SWORD Project v1.7.3, 1990–2014. CrossWire Bible Society GNU GPL.

■ SCHERMANN GÁBOR

Szentháromság ünnepe után 6. vasárnap

▶▶ 1Sám 7,3–6

Igehirdetési előkészítő

Kétségek helyett hiteles szolgálat

A vasárnap jellege

A vasárnap jellege jellegtelenségéből adódik – mondhatnánk ezt is, amikor most a Szentháromság ünnepe utáni vasárnapok sorából emelünk ki egyet. A nagy ünnepeinket követően, az egyházi esztendő ezen szakaszában pontosan azt a gazdagságot próbáljuk vasárnapról vasárnapra továbbvinni, amelyet eddig kaptunk, tanítva a gyülekezetet, hogy tudjon rendszerben gondolkodni. Az egyházi esztendő rendszerében, ahol a vasárnap akkor is ünnep, ha nincs nevesítve. Ma a sorszámon kívül – ami a Szentháromság ünnepe utáni távolságra is utal – van előttünk valami sokkal fontosabb, mégpedig az a teljesség, amelyet az Atya, Fiú, Szentlélek egysége ad elénk, és amely még egy ószövetségi szakaszban is felfedezhető. Az *Agenda* szerint a vasárnap témája: Isten a sötétségből világosságra hív, a keresztség által megtérésre. Látszólag erőszakot kell vennünk az igén ahhoz, hogy e témát beleerőltsük a textusba, de véleményem szerint meg lehet találni a kapcsolópontot.

Amit a textusról tudni kell

A szövetség ládája fontos szerepet játszik az egész előttünk álló történet megértésében. A láda, amely hosszú időn keresztül Izrael legszentebb kultusztárgya, Isten jelenlétének jelképe, a nép által megélt nehézségek végett elvesztette jelentőségét. Tudjuk, hogy az Úr rendelte el a készítését a szövetségekötés után a pusztában, s ez a láda haladt mindig a menet élén. Amikor a Jordánon átkelnek, feltartóztatja a vizet, s Jerikó bevételenél is ott halad a menetben. A filiszteusokkal való konfliktusban a nép úgy próbálja Istent segítségre kényszeríteni, hogy a ládát a táborba viszik, de vereséget szenvednek, sőt elveszik tőlük ezt a szent kultuszi tárgyat. Tulajdonképpen ez az a pont, ahol megrendül a nép bizalma, mert addig úgy gondolták, hogy ha a láda velük van, akkor nem érheti baj őket. A láda a filiszteusokra is bajt hoz, visszaküldik, Kirjat-Jeárimba kerül, s Eleázár lesz az őrzője. A szkepticizmus viszont megmarad a népben, így bálványokhoz fordulnak.

A fejezet első versei arra mutatnak rá, hogy húsz év telik el, míg a nép kikerül ebből a mélypontból, vagyis amíg megszületik bennük újra a vágy az Úr után. Emögött pedig egyértelműen ott van Sámuel szolgálata, az, ahogy ott él a nép között, biztatva őket a megfelelő konzekvenciák

levonására. Ezek között pedig első helyen van a bálványok és Astarték¹ eltávolítása, majd az Úrhoz végletekig való ragaszkodás következik, legvégül pedig az egyedül neki való szolgálat. Ez a három lépcsőfok az, amelyet végig kell járniuk, ez megmaradásuk záloga.

Ezek után következik a nagy bűnbánati istentisztelet, amelyre összegyűlik mindenki Micpába, és amelyen Sámuel viszi imádságban az Isten színe elé a nép fohását. Itt nagy vonalakban beletekinthetünk az istentisztelet liturgiájába is, amelynek a napján böjtöltek és különleges liturgikus mozdulattal vizet merítettek és öntöttek ki az Úr előtt. „Ahogyan kiöntjük előtted a vizet, úgy öntjük ki szívünket is, s ahogyan elnyeli a föld a ráöntött vizet, úgy tűnünk el színed elől, ha nem könyörölsz rajtunk.” (*Jubileumi kommentár*, 1Sám 7)

A szakasz végén arról hallunk, hogy Sámuel igazságot szolgáltat a népek, vagyis Isten igazságát újra felismerhetik.

A perikópa megértése

A textus tetőpontja egyértelműen a bűnbánati istentiszteletben van, amelyben az egész nép megvallja a vétkeit. A bűn említése eleve nehézkes a ma társadalmában, mert egyszerűen értelmezni sem tudják sokan azt a maguk számára. A bűnvallás, gyónás már azt az állapotot mutatja, hogy az ember hiszi és tudja: rászorul az Isten kegyelmes szeretetére. Már ennek az állapotnak, bűnbánatnak a megszületése áldás, hát még a bűnbocsánat megtapasztalása, felszabadító öröme! A gyónás során emlékezni kell megkereszteltségünk tényére, arra a megelőlegezett kegyelemre, amely a szentségben elért minket. „Mit jelent a keresztvízbe merülés? Felelet: Azt jelenti, hogy a bennünk lévő régi embernek naponkénti bűnbánattól és megtéréstől vízbe kell fulladnia és meghalnia minden bűnével és gonosz kívánságával együtt, és viszont naponként új embernek kell előjönnie és feltámadnia, hogy Isten előtt igazságban és tisztaságban éljen örökké.” (KK 2: 65. o.)

Igehirdetési vázlat

A szkepticizmus fogságában?

A kétség, az állandó kételkedés a ma emberének teljes mértékben élete részévé vált. Tulajdonképpen megkérdőjelez mindent, ami a múltból jön, mindent, ami konvencionális,

de azt is, aminek írott szabályai vannak, s mindent, amit szentnek titulál a vallási élet. Ezek mögött egyértelműen csalódásai állnak, amelyek hamis elvárásaiban gyökereznek. Azokban a hamis elvárásokban, hogy mindennek az ő hasznára kell lennie. Ami viszont haszontalannak bizonyul, sőt valami különös szabályrendszer kapcsolódik hozzá, és így követelményeket fogalmaz meg, azt egyszerűen kidobja és elfelejti. Így lett áldozattá többek között a keresztség szentsége is, mivel sokan csupán állandó védőburokként tekintenek rá, vagy egy plusz biztosítékként. Azonban amikor kiderül, hogy nem tesz érinthetlenné, attól kezdve elveszíti a fontosságát, sokan eleve szkeptikusak, már akkor, amikor kéri a szentség kiszolgáltatását. Ugyanezt a kételkedést tapasztaljuk Krisztus keresztségével kapcsolatban is, amely a keresztség hitének közepe. Sokaknak nem több, mint a múlt egy itt felejtett darabja, művészeti alkotás, vagy még az sem. Nincs új a nap alatt; sajátos analógia ez a szövetség ládájával, amely kihagyhatatlan az igehirdetésből, mert nélküle a szakasz értelmezhetetlen. A szkepticizmus mellett viszont kritika nélkül fogad az ember szinte bármit, amit elé raknak újdonságként (bálvány), a megfelelő marketinggel megtámogatva. Így lelkesen veti bele magát az új hitek és új vallások tengerébe, míg ki nem derül, hogy abban a bizonyos tengerben nincs is víz.

Vákuum-effektus vagy defektus?

Az ismétlődő csalódások, kudarcok, megakadások rávezetik az embert, hogy keressen. A keresés eredménye természetesen kérdéses, hiszen a lelki vákuum szinte bármit beránt. Ebben pedig rengetegen látták meg a piaci rést, így lépnek fel megváltói igénnyel, legtöbbször a megfelelő haszon reményében. A kérdés mindig a hitelesség. Az ember hiteles segítséggel rátalálhat a félredobott valós értékre, amelynek megtartó ereje van. Sámuel próféta szolgálata ilyen segítő szolgálat, amely az Isten kegyelmes szeretetének meghirdetésében teljesedik ki. Az általános kételkedésben, bálványimádásban és nihilizmusban ő az egyetlen, aki hűséggel képviseli az Isten kegyelmét, vagyis segít eligazodni a lelki útvesztőben. Hús esztendő az érték- és hitevesztett társadalomban elegendő volt ahhoz, hogy nyitott fülekre és szívekre találjon, vagyis az általános szkepticizmus, rezignáltság és keresgélés helyébe az Isten utáni vágy költözött.

Ragaszkodásban, szolgálatban, bűnvallásban!

A bálványok elvetése után jön az Istenhez végletekig való ragaszkodásra és szolgálatra való felszólítás. Habár ez az irány elcséplétnak tűnik, mégis megmaradásunk kulcsa. Egy keresztény közösségeinkben gyakran elhangzó mondat a gyülekezetek fogyását diagnosztizálja. A diagnózis kétségtelenül helytálló, de lehet-e vonzó az, amikor valakinek a kezében egyébként ott a gyógyszer, szóban méltatja is, de nem hajlandó bevenni? Én nem hiszem. Az egyházban is

¹ Ókori kánaáni termékenység- és háborús istennő, az ásatások számos Astarte-szobrocskát és amulettet hoztak felszínre az izraeliták által lakott területen is. Lásd: *Keresztény bibliai lexikon*, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-keresztven-bibliai-lexikon-C97B2/a-a-C97B4/astarte-C9910/>.

beleesünk abba a hibába, hogy folyamatosan új megoldásokat és eszközöket keresünk a megszólításra, megfosztva szolgálatunkat a tartalmától, így a végén már világiabbak vagyunk a világnál. Nem lesz vonzó senkinek a kereszténység, ha nem látszódik markánsan, hogy kik vagyunk, kiből bízunk, kihez ragaszkodunk. Nem lesz vonzó, ha csupán az identitáskrizis és a keresés az, ami leolvasható rólunk, amiben folyamatosan önmagunkat próbáljuk meghatározni. Így igazi csoda, hogy még létezik az egyház, és a vágyakozás megszületik némelyek szívében.

Hogy jön ez ide? Úgy, hogy hiányzik a végletekig való ragaszkodás az evangéliumhoz, Krisztus keresztjéhez, így aztán a szolgálat is reflexszerű, vagy már az sem. Kell az iránymutatás, kell a felszólítás, az Isten színe elé való odaállítás és odaállítás. Ez az odaállítás és odaállítás pedig nem más, mint a bűnvallás, amelyben kiöntjük szívünket Isten előtt, valamint az imádság a közösségeinkért. Amennyiben ennek liturgikus formát is adunk, úgy lesz bűnbánati istentiszteletté. Csak a bűnbánatból és feloldozásból születik örömteli és hiteles szolgálat!

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

Azt gondolom, mindenképpen gazdagítja az istentiszteletet, ha mindkét lekción felolvasásra kerül. Az epistola (Róm 6,3–11) a keresztségben való újjászületésre mutat rá, míg az evangélium (Mt 5,20–26) egyfajta gyónótükröt tart elénk, amely segít a bűnök felismerésében.

Énekek

EÉ 295, 359

Illusztráció

Győr-nádorvárosi iktatásom idején a Sima B. András által készített kereszt az oltárról kiállításon volt, helyét egy egyszerű fakereszt töltötte be. Stílusban nem illett oda, de jelentése ugyanaz volt, vagyis az egyetlen szimbólum, amely magában hordozza az értünk elvégzett művet, a bűnbocsánat és a békéltetés szolgálatát, ahogy igénk mondja, az igazságszolgáltatást. Ettől a kerestől fosztottak már meg oly sok nyugati intézményt és templomot a vallási toleranciára hivatkozva. Éppen ezért örültem az alábbi hírnek:

„Kötelező lesz a kereszt kifüggesztése június 1-jétől Bajorország valamennyi állami hivatalában – így döntött keddi ülésén a német tartomány-kormány.

A kormány közleménye szerint az állami hivatalok működéséről szóló szabályzat módosításával bevezetik, hogy »Bajorország történelmi és kulturális jellegének kifejezé-

seként« keresztet kell elhelyezni a hivatali épületek bejáratánál, jól látható helyen. »A kereszt a keresztény-nyugati kulturális önazonosság alapvető jelképe« – tették hozzá. Markus Söder miniszterelnök az ülés után tartott tájékoztatón kiemelte, hogy a kereszt kifüggesztése nem ellentétes az állam vallási semlegességének elvével, mert a kereszt nem egyszerűen egy vallás, hanem a bajor kulturális identitás jelképe.» (hirado.hu)

Azt hiszem, erre vártunk már régóta, hogy az ember újra rátaláljon e szimbólum értékére, szerepére. Más kérdés, ha csak kulturális identitásról szólnak, akkor erős csonkítás történik. Természetesen az is lehetséges, hogy ezzel az ideológiával csupán egy politikai ellentábor vitorlájából próbálják kifogni a szelet. Nem tudni, de a keresztnek, vagyis a benne és mögötte egyértelműen megfogalmazódó evangéliumnak ereje van!

Felhasznált irodalom

Biblia magyarázó jegyzetekkel. Kálvin Kiadó, Budapest, 2010.
Konkordia könyv. Az evangélikus egyház hitvallási iratai. 1–2. köt. Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest, 1957.
A Szentírás magyarázata. Jubileumi kommentár. 1–3. köt. Kálvin Kiadó, Budapest, 1998. Web: <http://biolka.ro/upload/Jubileumi%20Kommentar.pdf>.

■ VANCSAI JÓZSEF

Szentháromság ünnepe után 7. vasárnap

▶▶ Jer 32,38–41

Igehirdetési előkészítő

„Új szövetséget köt velünk az Úr, amely örökkévaló szövetség”

A vasárnap jellege

A Szentháromság ünnepe utáni hetedik vasárnap evangéliuma adja az ünnep alaphangját. A négyezer ember megvendégelése (Mk 8,1–9) azonban nem az ötezer ember megvendégelése (Jn 6,1–15) történetének értelmében jelenik meg ezen a vasárnapon. Az evangéliumi igében az Úr azt hangsúlyozza, hogy az ő népének minden gondját, szükségét megelégtíti az erőtlenségeinket magára vevő Isten Fia. Mindezekért tartsunk ki nála és maradjunk őbenne! Ezért emlékeztet az epistola (Róm 6,19–23) arra, hogy a halál hatalmából kiszabadítva teljesen Istenéi, Krisztuséi vagyunk (JÁNOSSY 2008, 48. o.).

Az ünnep igéi tehát abba az irányba terelik gondolatainkat, hogy Jézus Krisztus gondoskodik rólunk, testi és lel-

ki értelemben egyaránt. A teljes embert megújítja Krisztus evangéliuma, az örök új szövetség, amely textusunk lényege.

Exegetikai kitekintés/Kortörténeti megértés

Kr. e. 587-ben a babiloni sereg körülzárta Jeruzsálemet, már az utolsó ostromra készültek. Jeremiás ekkor Cidkijjá király uralkodásának végét és a város pusztulását hirdelve házi őrizetbe került. Ebben az élethelyzetben Isten parancsának engedelmeskedve Jeremiás földet vásárol unokatestvéré-től, Hanaméltól. Cselekedete értelmetlennnek tűnik, mert a megvásárolt terület már az ellenség kezén van. Isten ígérete azonban az, hogy fognak még házat és földet vásárolni az országban. Bár Isten szuverén hatalommal mutatja meg ítéletét elpártolt népe felett, mégis utóbb meglátják majd az ő kegyelmes arcát, és a szenvedések után újra visszafogadja őket népévé, örök szövetséget köt velük, hazahozza őket (MEKIS 1971, 369. o.).

Az igehirdetés alapjául kijelölt igeszakaszban (Jer 32,37–41) Isten megmentő kegyelmének nemcsak a fizikai megnyilvánulása jelenik meg azzal, hogy a nép ígéretet kap a visszatérésre. A szétszórt nép hazatérésével Isten az embereket belsőleg újítja meg. Így Pálfy Miklós szerint a szakasz szoros kapcsolatban van az új szövetségről szóló jeremiási próféciával (PÁLFY 1969, 164. o.).

Ez a prófécia ezen a helyen több elemmel is bővül. Isten itt már nemcsak a választottak szívébe írja az ő akaratát, hanem az ő félelmét is a szívükbe helyezi. Az istenfélelem kettős tartalmát fejezi ki, amely egyszerre valós félelem a hatalmas Istentől, másrészt gyermeki bizalom és szeretet a megbocsátó Isten felé. Ennek a kettősségnek így kell lennie, ez a kettő kiegészítve egymást megakadályozza, hogy a hit hamis biztonságérzetet keltsen (uo.).

Az előző fejezetben azon volt a hangsúly, hogy ez egy merőben új szövetség lesz, itt pedig arról beszél a próféta, hogy ez a szövetség örök érvényű lesz. A 31. fejezet a megbocsátásra utalt, itt pedig ennek gyakorlati következménye jelenik meg (uo.).

A vasárnap újszövetségi ígében megjelenő kettősség, fizikai és lelki dimenzió ugyanúgy jelen van itt Jeremiásnál. Az ígéret úgy szól, hogy fizikailag, testben is megmentésüket kapják, de lelki menekülést is kapnak a szerető és megbocsátó Istentől. Összegyűjti népét testben és lélekben ugyanúgy, ahogyan ma az egyházban különböző alkalmakra összejövünk, de nemcsak fizikailag vagyunk együtt, hanem lélekben is. Az ő igéjének olvasásában/hallgatásában, imádkozásban és éneklésben.

Javasolom az egész fejezet áttekintését, hiszen fontos tudni, hogy milyen kontextusban hangzottak el textusunk szavai. Ha nem is az egész fejezetet, de a körülölelő pár verset akár az igehirdetésben is megjeleníthetjük.

A perikópa megértése

Érdekes gondolat lehet az utolsó vers ültetési képe és a miszsió összevetése. Ugyan ebben az ószövetségi képben leginkább a választott népnek adott ígéret jelenik meg, mégis sokakban felmerülhet a kérdés, hogy itt a miszsióról van-e szó. Véglegesen elültetem őket a földbe, talán, hogy a „mag” felnövekedvén Isten igaz népe lehessen. Úgy, ahogy Isten igéjét elküldi a világba, elülteti a legkülönbébb emberek szívébe. Egyebek mellett párhuzamot vonhatunk a magvető példázatával is, ahol a jó földbe esett mag százszoros termést hoz.

Ugyanígy az egyház előképe is lehet, hogy Isten egy szívet és egy utat ad nekik, hogy mindenkor őt féljék. Így egy-ségbe kovácsolja őket az új szövetség ígéretével.

Rendszeres teológiai szempontból a textusunkban is már sejthető téma jelenik meg, amely a következő vers továbbolvasásával egyesekben felvetheti a determinizmus kérdését. Mi a mi felelősségünk akkor, ha minden rossz és jó Isten akaratából származik? Ő küldi a népet a fogságba, és ő is hozza vissza. Mégis úgy tűnik, hogy a textusban megjelenik az emberi felelősség is, hiszen Isten azért adja ígéretét a visszatérésre, mert elhagyta őt a népe saját akaratából. Inkább faragott képeket és egyéb bálványokat, isteneket tiszteltek, mint azt az Istent, aki kihozta őket Egyiptom földjéről.

Igehirdetési vázlat

Egy szívet és egy utat adok nekik

Minden korábbi bűnük ellenére az Úr ismét visszafordul népéhez. Ígéretét adja, hogy a szétszóródott nép egy úton és egy szívvel fogja majd imádni az ő nevét. Ugyanaz az Úr, aki ítéletét ígérte, teljes újjáépítést is ígér. Mindkettő a lehető legteljesebb bizonyossággal végbemegy, noha egyelőre még csak az ítéletet látják beteljesedni. Egy új szövetség ígérete jelenik meg Jeremiás tolmácsolásában. Olyan ígéret, amely most már örök érvényű lesz.

Mindig jót teszek velük

Bűneik büntetése azonban nem marad el, de a megbocsátás is osztályrészük lesz, és azon túl mindig jót tesz majd velük. Ennek az új szövetségnek a jellemzője az lesz, hogy Isten megváltoztatta indulatát irántuk. Az ítéletet felváltotta az öröm, hogy mindig jót tehet majd velük az Úr. Isten annyira buzgó és lelkes, hogy megígéri, mindezt teljes szívvel és teljes lélekkel fogja végrehajtani. Nem egyszerűen új szövetséget ígér, hanem örökkévaló szövetséget.

Véglegesen elültetem őket ebbe a földbe

Véglegesen övék lesz a föld, elülteti őket, hogy felnövekedvén őt szolgálják, hitükben és tetteikben egyaránt. Az

új szövetség nemcsak az Isten hozzáállását, hanem az ő népéét is megváltoztatja. Mindannyian magok lesznek, amelyek elültetve és öntözve bő termést hoznak, többszörös termést hozva másokat is Isten dicsőségébe vonzának vissza.

Alternatív vázlat

Isten dicsőségébe teremtettünk

Mindannyian nem más okból, mint Isten dicsőségéért teremtettünk. Azért formált az Úr bennünket anyánk méhében, hogy dicsőségére és dicsőségében élhessünk. Az ő dicsőségét nagyon sokféle módon szolgálhatja minden egyes teremtménye, legfőképpen az ő népe. Így mindannyian nem másért, mint azért lehetünk ezen a földön, mert ő előbb szeretett minket mindennél, dicsőségét meg akarta osztani velünk, hogy az ő népe lehessünk, osztozva ebben másokkal is.

Hiján vagyunk Isten dicsőségének

Mindezek ellenére az ember elfordult Istentől, faragott képeket kezdett imádni a Mindenható helyett. Miért tette ezt? Mert a szívünk tele van bűnnel, ostobák, esztelenek vagyunk, nem tiszteljük az Urat, hanem mindenféle faragott képet tisztelünk és dicsérünk. Minden bűn, amelyet mindannyian tettünk és teszünk, abból származik, hogy elhagytuk az Isten dicséretét. Nem értékeljük őt a neki megfelelő módon, vagyis teljes szívvel.

A megváltás csoda, amelyet Isten cselekedete munkál az életünkben

Mindezek alapján a megváltás nem lehet emberi tevékenység eredménye, hanem egyedül Istené. Megváltását az új szövetség ígéretében adja népe számára, az új szövetség pedig Krisztusban adatott számunkra. Mi az, ami motiválhat Krisztus követésére? Mi az, amit imádhatsz, dicsérhetsz, tisztelhetsz? Mi adja meg számomra a legteljesebb örömet és megelégedést az életben? Talán nem adhat más, mint Isten szeretetének továbbadása.

További javaslatok az istentisztelethez

Énekek

EÉ 53, 64

Imádság

Mindenható Istenünk! Áldunk téged, amiért nem hagytaál minket bűneink terhe alatt összeroskadni, hanem új szövetséget kötöttél velünk Jézus Krisztusban. Egyenesen a szívünkbe írtad kegyelmed, hogy mi is a te szolgálatodra lehessünk ezen a földön. Add, hogy dicsőségedre lehessünk egész életünkben. Segíts bennünket elérni azokat, akiknek

ránk van szükségük, hogy szolgálatodra lehessünk, népedet gyarapíthassuk, szeretetedet átadhassuk. Így áldj meg minket a te erőddel! Ámen.

Illusztráció

VERS

Garai Gábor: *Példázat a szeretetről*
(I. m. Bertolt Brecht)

A szeretetet szét kell osztani
az emberek között – hogy el ne fogyjon.

Azért teszel félre egy maroknyi kovászt,
hogy kenyeret kelessz és süss belőle,
s azzal egész háznéped jóllakassad.

Ha nem őrzöl meg egy kevés kovászt
utoljára dagasztott kenyeredből,
tékozlásod bélyeget éget
homlokodra, és sorra elhagynak híveid.

Utolsó falás kenyered akár
tűzbe is vetheted; ha kovász
ég el, éhen vész házőrző kutyád is.

Ha nem adsz – vagy ha nem kérsz cserébe
kovászdóért – kovászt, s a szomszédod is így tesz,
egész országok elnéptelenednek.

A szeretetet szét kell osztani,
mert természete szerint oszthatatlan;
mikor már másnak nem jut,
magadnak sem marad belőle.

Felhasznált és ajánlott irodalom

GUZIK, David 2015. Study Guide for Jeremiah 32. *Blue Letter Bible*. https://www.blueletterbible.org/Comm/guzik_david/StudyGuide2017-Jer/Jer-32.cfm. (Megtekintés: 2018. május 10.)

JÁNOSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. Fraternitás Magyarországi Evangélikus Lelkészek Közössége, Veszprém.

LUKÁCS László (szerk.) 2005. *Innen és túl. Versek az Isten-kereső emberről*. Vigilia Könyvek, Budapest.

MEKIS Ádám 1971. Szentháromság után 7. vasárnap. Jer 32,39–42. *Lelkipásztor*, 46. évf. 6. sz. 369–373. o.

PÁLFY Miklós 1969. *Jeremiás próféta könyvének magyarázata*. 2. köt. A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest.

SOGGIN, J. Alberto 1999. *Bevezetés az Ószövetségbe*. Kálvin Kiadó, Budapest.